

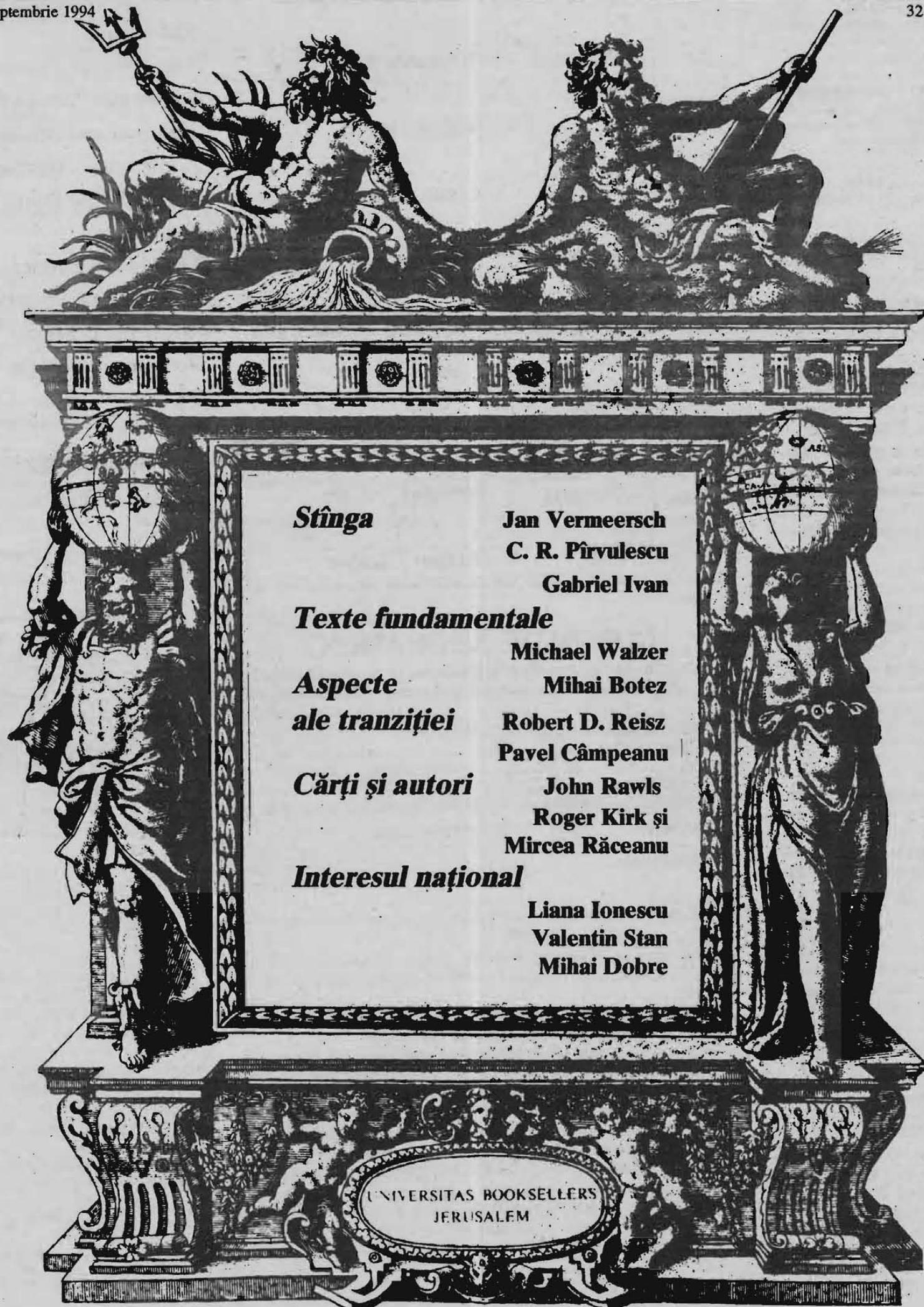

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDАȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul III – Nr. 20 septembrie 1994

32 pagini 400 lei

Stînga

Jan Vermeersch
C. R. Pîrvulescu
Gabriel Ivan

Texte fundamentale

Michael Walzer

Mihai Botez

Aspecte ale tranzitiei

Robert D. Reisz
Pavel Câmpeanu

Cărți și autori

John Rawls

Roger Kirk și
Mircea Răceanu

Interesul național

Liana Ionescu
Valentin Stan
Mihai Dobre

Contents

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHITĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
Stela Arhire, Cătălin Avramescu,
Mircea Boari, Romulus Brâncoveanu,
Aurelian Crăiuțu, Mihail Dobre,
Gabriel Ivan, Victor Neumann,
Bogdan Popescu-Nescessi,
Cristian Preda, Florin Sicoie,
Valentin Stan, Ștefan Stanciugelu,
George Voicu

Graphics:
Tomnița Florescu

Economist:
Alice Dumitrashe

Desktop Publishing:

Ω OMEGA PRESS '93

Vali Alexandru
Manuela Gheorghiu

SFERA POLITICII

încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autori lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

* Editorii își rezervă dreptul de a edita materialele, conform uzanțelor internaționale.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 1 (întâi) a fiecărei luni. Articolele vor fi însoțite de un scurt „curriculum vitae” și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Annual subscription for abroad readers is \$ 50 or its equivalent in your country's currency.

* Pentru cititorii din țară costul unui abonament pe 6 luni este de 4.000 lei (inclusiv cheltuielile de expediere poștală).

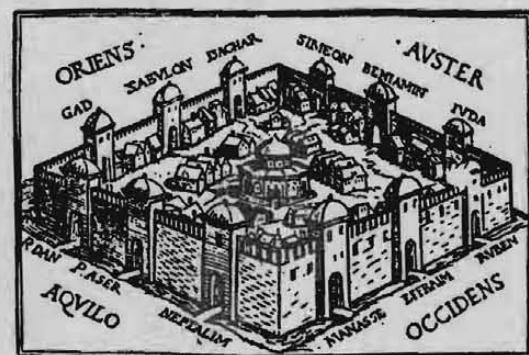
SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165. Se pot face abonamente la orice oficiu poștal din țară.

3. <i>The Left</i>	Cristian R. Pîrvulescu	The Occidental Left – Cyclical Colaps or Perspective Crisis
6.	Jan Vermeersch	The Left in Central Europe
8.	Gabriel Ivan	The March of the Red Socks
10. <i>Aspects of Transition</i>	Mircea Boari	Structural Limits of the Political Socialization in Romania
12.	Mihai Botez	The National State: The Countries in Transition
14.	Robert D. Reisz	The Generation Gap. Academics in Romania
16.	Pavel Câmpeanu	The Electoral Mechanism in Eastern Europe
19.	Cecilia Tohăneanu	Political Pluralism and Rationality
20. <i>The National Interest</i>	Valentin Stan	The National Interest and the Romanian Foreign Policy
22.	Mihai Dobre	The National Interest of Romania. A Historical Approach
24.	Liana Ionescu	The National Interest and the Nationalism
26. <i>International Policy</i>	Stela Arhire	The Global Economy and the International Society
28. <i>Books and Authors</i>	Vladimir Tismăneanu	Roger Kirk, Mircea Răceanu, <i>Romania versus the United States: Diplomacy of the Absurd. 1985-1989</i>
30. <i>Fundamental Texts</i>	Michael Walzer	John Rawls, <i>Political Liberalism Spheres of Justice</i>
32. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	On Masses

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA „SFERA POLITICII” • Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă • București, Tel.: 614.08.27

NUME, PRENUME
ADRESA
ORĂS COD POȘTAL
CĂSUȚA POȘTALĂ
FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit
ABONAMENT 1 AN ÎNCEPÎND CU
 LUNI
SEMNAȚURA

Acest număr
a fost ilustrat cu gravuri
din catalogul "Israel" 1971

Dacă dorîți un abonament la revista noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm să decupați acest cupon de abonament și să-l trimiteți pe adresa redacției:

**Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă,
Revista "Sfera Politicii", București**

Împreună cu dovada plății prin mandat poștal (sau prin intermediul oricărei filiale CEC) în conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ, deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466026422.

Cititorii din străinătate se pot abona depunând costul abonamentului anual în conturile noastre deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466022840, sau trimînd un cec (money order) pe adresa:

**Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă,
Revista "Sfera Politicii", București**

Revista se poate procura din rețeaua librăriilor HUMANITAS în orașele București, Iași, Timișoara, Sibiu, Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra-Neamț, Brașov, Craiova, prin rețelele de librării și difuzorii de presă din orașele Focșani, Suceava, Oradea, Râmnicu-Vilcea, Brăila, Constanța, Cluj-Napoca, Arad, Tîrgu-Mureș, Galați, Deva, Satu-Mare, Miercurea-Ciuc, Sfîntu Gheorghe, Buzău, Alba Iulia, Bistrița.

La sediul redacției puteți procura, din stoc, numerele anterioare (1-7, 11-19) ale revistei.

Tiparul la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

Stînga occidentală – ciclicitate sau criză de perspectivă

CRISTIAN R. PÎRVULESCU

Noțiune corelativă, "stînga" politică (care nu poate fi gîndită decît în raport cu o "dreaptă", la care de altfel face constant referire) dă consistență unor clivaje cu o lungă existență în viața și cultura europeană. Dînd expresie opozitiei arhetipale dintre bine și rău, într-o lume în care schimbarea se acceleră, iar problema înnoirilor punea față în față adeptii "noșului" și "vechiului regim", separația dintre stînga și dreapta își are originea într-o ședință a Constituantei franceze din august 1789, cînd, din rațiuni de simplificare a dezbatelor, adeptii conservării puterilor regelui au trecut în dreapta președintelui Adunării, iar adversarii lor în stînga. Dîntr-un început se va manifesta, deci, clivajul ce îi va separa pe susținătorii "transformărilor" de cei ai "ordinii". Tensiunea dintre modernizare (cu apelul la progres, viitor etc.) și conservare (tradiții, morală etc.) va fi elementul constant al disocierilor dintre stînga și dreapta. Odată apărută această distincție, ea se va dovedi, cu toată ambiguitatea pe care o conține, ori poate tocmai de aceea, extraordinar de rezistentă, devenind cadru de referință al dezbatelor politice din democrațiile de tip european.

Caracteristicile stîngii

Evoluția spre o diviziune bipolară a cîmpului politic, corespunzînd logicii bivalente atât de bine înrădăcinată în conștiința europeană, deși simplicatoare, exprimă conflictul politic, atât la nivelul înfruntărilor dintre forțele politice, cât și la cel al disputelor dintre valorile asumate de indivizi ori de grupuri.¹ Existenza unor predispoziții – condiționate social, economic și mental – ale indivizilor spre anumite atitudini intelectuale și către valorizarea politică a acestora, deși specific umană, capătă consistență în perioada tranzitiei de la medieval la modern. Parallel cu deschiderile democratice din secolele XVII-XVIII, asemenea tendințe cu valențe asociative vor evoluă către construcții ideologizante.

Fenomenul revoluțiilor moderne a reprezentat epilogul politic al unui lung șîr de schimbări structurale în Occidentul european. Dar confruntarea politică specifică proceselor revoluționare, mai cu seamă în cazul francez, nu a fost decît indirect influențată de schimbările economice și sociale, ci mai degrabă rezultatul difuziunii dezbatelor filosofice și intelectuale în largi medii sociale. Dacă oportunitatea revoluției pentru consolidarea politică a transformărilor rămîne un punct de dispută în rîndul specialistilor, cert este că, înfăptuită fiind, ea va marca spațiul politic al ultimelor două secole.

Raportarea la revoluția politică sau la cealaltă revoluție, mai tăcută, dar cel puțin la fel de spectaculoasă, cea industrială, a stat la temelia conflictului dintre diferențele grupuri politice aflate în concurență, materializând o serie de clivaje specifice. Pot fi distinse patru tipuri de

The study focuses on the evolution of the concepts of "left" and "right". As political trends result in contextual circumstances during the debates of the French Convention, these had a long-life political career.

After 1970 the Western left in its form of social-democracy starts a successful political career in most of the European countries. Nevertheless, in the 1990's its collapse was more and more obvious. Is this a cyclical collapse caused by the usual erosion or it is rather a crisis of the social-democracy in its perspectives? This is the question of the study tries to answer.

clivaje fundamentale: două apărute ca urmare a revoluției naționale, a căror prime manifestări sunt legate de Reformă – clivajele Stat/Biserică și centru/periferie; iar celelalte două rezultate din revoluția industrială – rural/urban, respectiv patron/muncitor.² Stînga ar fi astfel adeptă statului centralizat și laic ori a muncitorului industrial din zona urbană, văzuți ca elemente indisociabile progresului societății. Totuși, la stînga se vor manifesta anarhismul și internaționalismul (adversare ale statului centralizat), iar din perspectivă pragmatică, de exemplu, o bună parte din electoratul Partidului Socialist Francez în anii '80 a fost reprezentată de agricultori, pe cîță vreme RPR (gaulliști) cîștiga constant în zona pariziană.

Aceasta este baza pe care se vor consolida diferențele familiei politice etichetate, pentru comoditatea analizei, ca fiind de stînga sau de dreapta. Acest şablon este utilizabil mai ales în descrierea mediului politic de tip european (putînd integra aici și America Latină). În SUA, o astfel de împărțire nu este uzuială, clivajul specific fiind determinat de diviziunea Nord/Sud, care este nu doar una geografică, ci și economică, socială și culturală.³ O explicație posibilă ar constitui-o inexistența revoluției sociale sau a războaielor religioase pe pămînt american. Dar dacă pentru înțelegerea fenomenului partidist american, concepe precum stînga și dreapta săt inoperante, în ceea ce privește mediile universitare și nu doar, termenul de "liberal" trimite la persoane sau grupuri apropiate ideologic stîngii europene.

Caracterul conjunctural, dependent de dimensiunea spațială sau temporală pe care conceptul de stînga îl ia, este foarte bine ilustrat de felul în care diferențele e-pocii au identificat partidele sau grupurile de reflectie considerate de stînga. Astfel, dacă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea liberalii erau considerați de stînga (în România, ei fiind "roșii" chiar spre începutul secolului XX), la sfîrșitul secolului nostru aceste partide sunt privite ca apartinând mai degrabă zonei de dreapta.

Totalitarismul nu se pliază prea bine pe disjuncția stînga-dreapta. Elemente specifice stîngii pot fi identificate în limbajul național-socialiștilor germani, dar situația inversă este valabilă și în cazul comuniștilor "sovietici". În esență, ambele regimuri totalitare sunt asemănătoare (partid unic, suprematie ideologică, politică politică, stat hipercentralizat și militarizat, inexistența opozitiei etc.), doar formele de manifestare fiind particulare.

Ca elemente ale unei relații, stînga și dreapta sunt indispensabile oricărei construcții democratice. Complementare fiind, ele exprimă în mod sintetic duali-

tatea de esență a ideilor, intereselor sau a comportamentelor ce derivă din acestea. Sigur că "nu există niciodată omogenitate într-un cîmp sau în altul"⁴. Diversitatea din interiorul stîngii sau al dreptei este în directă legătură cu tradițiile și experiențele fiecărei țări, iar rezultanta acestora o constituie sistemul de partide.

În ceea ce privește dreapta, trei tendințe pot fi reperate. Mai întîi, este vorba de acel curent care refuză revoluția și evoluțiile care urmează acesteia, curent extrem și reactionar, care se poate transforma într-o formă violentă de contestare a regimului, prin folosirea tehnicilor de acțiune revoluționară, dar pentru atingerea unor scopuri contrare.

La dreapta sunt, de asemenea, curente realiste care acceptă schimbarea operată de revoluție și care nu resping utilizarea acestora în propriul profit, acea dreapta clasica, conservatoare și liberală și cu deschideri reformiste. Acestor două curente, cunoscute în mare majoritate a țărilor Europei, li se adaugă o a treia familie, specifică Franței, dar care poate fi înținsă și în alte cazuri. Este vorba de cezarism, care reanimă bonapartismul. El fondează puterea pe autoritatea providențială a unui lider, care însă este investit prin proceduri democratice. Reformat și conservator în același timp, cezarismul practică un anume gen de ruptură pentru a asigura mai bine continuitatea și acționează în numele națiunii sau al poporului împotriva claselor sociale sau a elitelor.⁵

În ceea ce privește stînga, revoluția a deschis un cîmp imens de posibilități. Mai întîi, spațiul în care acționează o "stînga calculată", este vorba de stînga liberală, al cărei principal obiectiv este realizarea controlului asupra puterii prin reprezentanța națională și limitarea acestia prin libertăți publice. Alături de aceasta se dezvoltă o stîngă care dorește transformarea societății prin reglementări ale puterii democratice. Ea luptă împotriva religiei, a moravurilor și tradițiilor, afirmându-și credința mai mult în eliberare decît în libertate. Această stîngă se adresează cu prioritate categoriilor defavorizate și își propune să realizeze emanciparea claselor productive, dar acțiunile sale sunt subordonate idei de suveranitate populară. Prin aceasta, ea se distinge de stînga radicală sau extremă, antideocratică în măsura în care refuză reprezentarea politică în calitatea sa de depozitară a puterii și a suveranității populare.

Această a treia stîngă privilegiază acțiunea violentă și se consideră singura purtătoare de progres deoarece urmărește să universalizeze interesele unei pături sociale aflate în "avangarda istoriei".⁶

Nici unul din aceste curente nu poate

fi identificabil cu un singur partid, în sensul strict al termenului, iar pe de altă parte, orice partid exprimă mai multe asemenea curente.

Cu toate că utilizarea lui a devenit un fapt comun, clivajul stînga-dreapta nu a fost acceptat ca fiind relevant de către toți analiștii fenomenului politic. Ortega y Gasset scria, de exemplu, "a fi de stînga sau de dreapta înseamnă a alege unul dintre nenumăratele moduri care se oferă omului pentru a deveni imbecil: întrădevăr, amândouă sunt forme de hemiplegie morală".

Socialismele

Un concept concurrent "stîngii", dar circumscris cu mai mare atenție, este "socialismul". Termenii "socialist" și "socialism" apar în Anglia în 1822, trecînd spre sfîrșitul deceniului trei al secolului trecut în Europa continentală și cunoșcînd o carieră dintre cele mai remarcabile. În ceea ce privește socialismul ca fenomen politic, sunt discutate, cel puțin pe continentul european, trei tipuri de socialism: socialismul zis "real", de tip sovietic, care are ca principale coordinate colectivismul și planificarea și ca agenti partidul unic și ideologia de stat; social-democrația, care s-a rupt de ideea inițială, referitoare la socializarea mijloacelor de producție, și caracterizată prin ideea compromisului cu capitalismul; și un ipotetic socialism de "al treilea tip" (expresie aparținînd lui Maurice Duverger), care respinge atât leninismul cât și revisionismul social-democrat, propunîndu-și să rămînă fidel ideii centrale a socialismului, anume divorțul de principiu cu capitalismul, fără însă a pierde din vedere libertatea și democrația.⁷ Însă, în practica guvernărilor socialiste acest "al treilea socialism" s-a ilustrat prin aceleasi coordonate ca și social-democrația. La începutul anilor '80 nu existau în Europa decît două tipuri de socialism: colectivismul sovietic și social-democrația de tip occidental. Iar după prăbușirea sistemului sovietic în Europa nu mai există decît un singur socialism. Dar care?

Socialismul care s-a dezvoltat în Occident este tributar moștenirii iudeo-cristiene din care își extrage o adevărată concepție a timpului istoric. Opus timpului ciclic al antichității, un timp liniar sau dialectic, stă la originea viziunii istorice a socialismului. Un timp istoric care continuă sub forme conjuncturale vechea înfrunteare între forțele binelui și ale răului, al cărui sfîrșit va fi reprezentat de victoria finală a celui dintîi.

În căutarea unui ideal de egalitate și de justiție între oameni, socialismul a luat mai întîi forma utopiei, debutînd ca o autentică doctrină modernă odată cu revoluția industrială, pe ale cărei clivaje se și construiesc.

În același timp, aportul Revoluției franceze la reflexia socialistă a constat în elaborarea a trei tehnici: o tehnică a puterii: guvernămîntul revoluționar; o tehnică a contraputerii: momentul sanculot; o tehnică de luare a puterii: Babeuf.⁸

Baza politică a socialismului s-a constituit în jurul aspirațiilor democratice și a modului în care pot fi conciliate libertatea cu egalitatea, astfel încât să aibă loc o distribuire echitabilă a avutiei naționale către toti cetățenii.

Baza socială a acestui curent și a partidelor care se revendică de la el a depins de apariția și creșterea numerică a proletariatului industrial.

Încă de la începuturile sale, mișcarea socialistă, care până astăzi rămâne cel mai important curent al stîngii, s-a divizat între două tipuri de socialism: unul "de sus" și altul "de jos". Prin aceasta s-a determinat astăzi direcția – socialismul "de sus" vizând în primul rînd acțiunea politică, în raport cu cel "de jos", care privilegia acțiunea economică – cît și apartenența promotorilor – în primul caz intelacuiali, iar în cel de-al doilea muncitori. Chiar în România, de exemplu, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor a fost creat de către un grup de intelacuiali cunoscuți sub numele de "generosi" care, în 1899, au trecut în masă la Partidul Național Liberal.

Cele două curente se vor înfrunta în cadrul primei Internaționale (1864-1878) fără însă a se ajunge la vreun deznașdămînt.

Adeptii acțiunii politice se vor organiza în partide și vor urmări cucerirea puterii angajîndu-se în confruntările electorale. În 1875, la Congresul de la Gotha, social-democrații germani se vor unifica într-un singur partid, care va deveni un exemplu de organizare, căpătind astfel un important sprijin electoral. Această direcție de acțiune va milita pentru afirmarea primatului partidului în raport cu organizațiile muncitorilor și sindicale.

Susținătorii acțiunii economice vor urmări păstrarea autonomiei sindicatelor sau, nemulțumiți de orientarea etatistă a partidelor, vor opta pentru anarhism.

Anarhismul va fi exclus din Internaționala a II-a încă de la constituirea sa (1889), dar ruptura între cele două socialisme se va produce la Congresul de la Londra, din 1896, cînd linia politică se va impune ca strategie a mișcării sociale.¹⁰

Dar învingătorii nu vor rămîne prea multă vreme laolaltă. Dacă socialismul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea va sta sub semnul lui Marx, spre sfîrșitul secolului, sub influența scrierilor lui Bernstein în interiorul celei de-a doua Internaționale sociale se va produce o scizie între revolutionari (marxiști) și reformiști (adepti ai lui Bernstein). Se vor năște deci două tipuri de partide, cele ale luptei electorale în cadrul statului și cele ale luptei violente împotriva statului "burghez" și pentru construirea pe "ruinele" acestuia a statului socialist. Fractura între cele două curente se va largi și mai mult cînd bolșevicii, după cucerirea puterii în Rusia, vor constitui, din 1919, o Internațională comună.

Stînga occidentală postbelică

Participarea sovieticilor, alături de aliați, la victoria contra Germaniei naziste a creat stîngii o prevalență, cu astăzi mai mult cît dreapta era suspectată de colaboraționism cu fascismul.

Între socialiști și comuniști existaseră unele apropiere în perioada fronturilor populare antifasciste dintre 1934-1939, și mai apoi în cadrul mișcărilor de rezistență după 1941 (cînd Hitler va încalcă

Tratatul Ribbentrop-Molotov).

Participarea la Rezistență a creat o legitimitate mișcării comuniste, care prin organizațiile sale clandestine s-a acomodat rapid condițiilor războiului, făcînd uitată epoca colaborării cu fascismul.

Înăbușirea oricărei opozitii, inclusiv a celei social-democrate, în țările ocupate de sovietici și începutul Războiului Rece va relansa disputa dintre comuniști și socialiști. Ruptura social-democrației cu marxismul, promovată de PSD vest-german la Congresul extraordinar de la Bad Godesberg fusese anticipată din anii '30 de social-democrații suedezi.

De altfel, evoluțiile stîngii neocomuniste occidentale au stat sub semnul "revizionismului". În 1923, după bulversarea produsă în mișcarea socialistă europeană de apariția Kominternului, s-a reconstituit Internațională socialistă, care, odată cu debutul celui de-al doilea război mondial, își va înceta existența. Aceasta se va reface în 1951, la Frankfurt pe Main, și la început va refuza alianța cu partidele comuniște și va susține activitatea NATO. Situația s-a modificat cînd Willy Brandt, cancelarul Germaniei Federale și președintele PSD, va încheia un tratat bilateral germano-sovietic, ceea ce va constitui începutul unei apropiere între socialiștii europeni și Moscova.¹¹ Alegera, în 1976, a același ca președinte al Internaționalei socialiste va accentua această tendință.

În paralel, comuniștii din unele țări vest-europene, în special comuniștii italieni (dar și spanioli sau – parțial – francezi), vor iniția "eurocomunismul", o formă de confiniște a "compromisului istoric" care adapta doctrina comună la realitatea exercitării puterii la nivel local sau regional. Critica făcută de Enrico Berlinguer la începutul anilor '80 relua o distincție a lui Gramsci între revoluția în Occident și cea în Răsărit, și încerca să concilieze comunismul occidental cu democrația parlamentară și societatea civilă.

Succesul electoral al partidelor social-democrațe din perioada interbelică (social-democrația suedeza venind la putere în 1932, iar laburiștii britanici devenind în 1929 primul partid ca importanță din Regatul Unit cu 37% din voturi și 46% din locurile Camerei Comunelor¹²) se va reconforma.

Sustinând programe de securitate socială și practicînd o politică bugetară de dezvoltare a sectorului public. Social-democrații au contribuit la apariția și dezvoltarea statului asistențial. Funcțiile pe care statul le-a asumat pentru realizarea redistribuirii veniturilor s-au bazat pe o legitimitate legată de ideea superiorității morale a socialismului. "La nivelul mentalităților, nicăieri nu s-a înrădăcinat astăzi de precoce și puternic, ca în acest loc de pe Pămînt, ideea că este o îndatorire a statului să asigure pentru fiecare verigă din structura colectivității o totală siguranță."¹³

La începutul anilor '80 se parea că social-democrația se va instala pentru o lungă perioadă de timp la conducerea statelor europene. Cu excepția Marii Britanii, unde conservatorii lui Margaret Thatcher au cîștigat alegerile în 1979, și Germaniei Federale, unde creștin-democrații în alianță cu liber-democrații se aflau la putere din 1982, Europa Occidentală era guvernată de partide socialiste și social-democrațe, fie singure, fie în coaliții. Dar era o aparență. Între 1975 și 1985 stînga este în pierdere de viteză. Perioada conducerii Internaționalei So-

cialiste de către Willy Brandt va accentua birocratizarea acestei organizații și va fi marcată de europocentrism și de atașament față de guvernările experimentate deja.¹⁴ Ofensiva neoliberalismului a surprins nepregătită o stîngă ce încă își savura triumful. Această tendință este vizibilă și în rezultatele alegerilor pentru Parlamentul European.

Tabel 1

Evoluția compoziției Parlamentului European (după François Borella)

1. 1972 (Europa celor 6)

	Locuri	%
Creștin-democrați	51	35,9
Socialiști	37	26
Liberali	2	15,5
Democrați europeni	19	13,4
Neînregistrați	13	9,2

2. După 1973 (Europa celor 9)

	Locuri	%
Comuniști	17	8,56
Socialiști	63	31,8
Creștin-democrați	52	26,2
Democrați europeni (progresiști)	17	8,58
Conservatori europeni	17	8,58
Liberali	26	13,13
Neînregistrați	6	3,03

3. După 1980 (Europa celor 10)

	Locuri	%
Comuniști	45	10,3
Socialiști	120	27,65
Creștin-democrați	102	25,12
Democrați europeni (progresiști)	22	5,07
Democrați europeni (conservatori)	63	14,52
Liberali	39	8,99
Neînregistrați	36	8,29

rienta nereușită a *primului mitterandism* (1981-1983). Deci, nu s-ar putea vorbi încă de colapsul socialismului occidental. Alegerile pentru Parlamentul European îi arată încă dominanță.

Tabel 2

Distribuția locurilor în Parlamentul European pe grupe parlamentare în anii '90

Europa celor 12

	1989-1994 Locuri %	1994-1998 Locuri %
Socialiști	198	38,29
Partidul popular	162	31,33
Liberali	44	8,52
Verzi	28	5,41
Conservatori	20	3,86
Regionaliști	16	3,09
Comuniști	13	2,51
Extrema dreaptă	11	2,14
Fără partide	25	4,85
Alții		61
	517	567

Efectele aplicării programelor de politică socială asupra economiei, impossibilitatea limitării somajului, ineficiența sectorului public și eșecul politiciilor de naționalizare au pus stînga occidentală în fața unei situații inedite. Necesitatea conciliierii cu tipul capitalist de producție caracterizat prin eficiență s-a izbit de un baraj ideologic, mai ales din partea milițanților. Pragmatismul administrativ-economic nereușind să contribuie și la cîști-garea alegerilor, spațiul disputelor a fost deschis (vezi, de exemplu, cazul socialistilor francezi și al debarcării lui Michel Rocard). O criză a limbajului politic al stîngii amplifică impresia de improvizare pe care discursul său doctrinar a căpătat-o.

Căderea comunismului în Europa Răsăriteană a afectat profund "vechela stîngă antisistemă - fie social-democrată, fie leninistă, fie antiimperialistă"¹⁶.

În această conjunctură, stînga relansează ideea primatului politică. Ea pare că nu mai vrea să repete greșelile trecutului (etatism, fiscalitate excesivă) și încearcă să demonstreze pornind chiar de la denumiri. (Comuniștii italieni au schimbat numele formațiunii lor în Partidul Democratic al Stîngii.) Ca urmare, stînga va opera o schimbare, trecînd de la aspectul confruntărilor sociale la proble-

matica societății civile.

O altă strategie are ca fundament construirea unui politice europene. Dimensiunea europeană este pentru partidele socialiste condiția pentru a evita părăsirea scenei politice și de a nu deveni cultura unei clase subordonate, a marginalilor.¹⁷ Nici în această privință, stînga nu se manifestă unitar (ca, de altfel, nici dreapta), comuniștii francezi, de exemplu, pledînd contra Tratatului de la Maastricht (alături de Jean Marie Le Pen).

Deși în regres în țările Uniunii Europene, cu excepția Greciei, unde însă PASOK a câștigat alegerile din 1993 cu o platformă centrată pe probleme naționale, și a Spaniei, unde însă socialiștii formează un guvern de coalitie, nu s-ar putea trage concluzia eliminării stîngii social-democrate din jocul politic. Este mai degrabă o retragere ciclică.

Neexistă o guvernare-panaceu, acumularea nemulțumirilor (în tradiția politică a continentului) va favoriza alternativa stîngii. Cu condiția ca aceasta să existe și să corespundă caracteristicilor societății postindustriale. □

NOTE:

1. Ghiță Ionescu, Isabel de Madriaga,

Opozitia, București, Humanitas, 1992, p. 16

2. Monica și Jean Chalot, *Les Groupes Politiques dans leur environnement*, în J. Lecca, M. Grawitz, *Traité de Science Politique*, Tome III, Paris, PUF, 1985, p. 444

3. Yves Meny, *Politique comparée*, Paris, Mont christien, 1991, p. 67

4. François Borella, *Les Partis politiques en Europe*, Paris, Seuil, 1984, p. 109

5. idem p. 110

6. idem p. 11

7. Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, Humanitas, București, 1994, p. 26

8. Michel Winok, *Le socialisme en France et en Europe*, Seuil, Paris, 1992, p. 11

9. ibidem p. 21

10. ibidem p. 61

11. ibidem p. 139

12. François Borella, *op. cit.*

13. Mattei Dogan, Dominique Pellassy, *Economia mixtă*, București, Alternative, 1992, p. 63

14. Mario Teló, *L'idéé socialiste en Occident* în *Fin de communisme? Actualité du marxisme?*, coordonată de J. Bidet și J. Texier, Paris, PUF, 1991, p. 134

15. Ralf Dahrendorf, *Reflectii asupra Revoluției din Europa*, București, Humanitas, 1993, p. 50

16. Immanuel Wallenstein, *Le marxisme-léninisme est mort. Vive quoi?*, în J. Bidet și J. Texier, *op. cit.*, p. 163

17. Mario Teló, *op. cit.*, p. 137

LEXICON

Social-democrația

Există o unanimitate în a aprecia că social-democrația, ca mișcare politică și ideologică, este un produs al secolului al XIX-lea, o consecință a procesului de industrializare desfășurat pe atunci în Europa, indisolubil legată de "problema socială" generată de acest proces.

Multă vreme, social-democrația s-a prezentat ca un ansamblu politico-economic neomogen; în sinul său s-au întrebuințuit grupuri de inspirație marxistă, grupuri de inspirație sindicalistă și grupuri umanist-libertăre. Începînd cu ultima treime a secolului trecut s-au înființat și partide social-democrate în numeroase țări, inclusiv în țara noastră. Ideea de democrație socială, în cuplaj cu cea de socialism, de inspirație marxistă, și-a făcut loc în programele acestora. Iar de la captarea unei tente internaționale, prin crearea, în 1889, la Paris, a Internaționalei a II-a (considerată moștenitoare a telurilor Internaționalei I, respectiv a telurilor Asociației internaționale a muncitorilor, înființată în 1864, la Londra, cu aportul lui K. Marx), identitatea politico-ideologică a social-democrației s-a conturat mai clar.

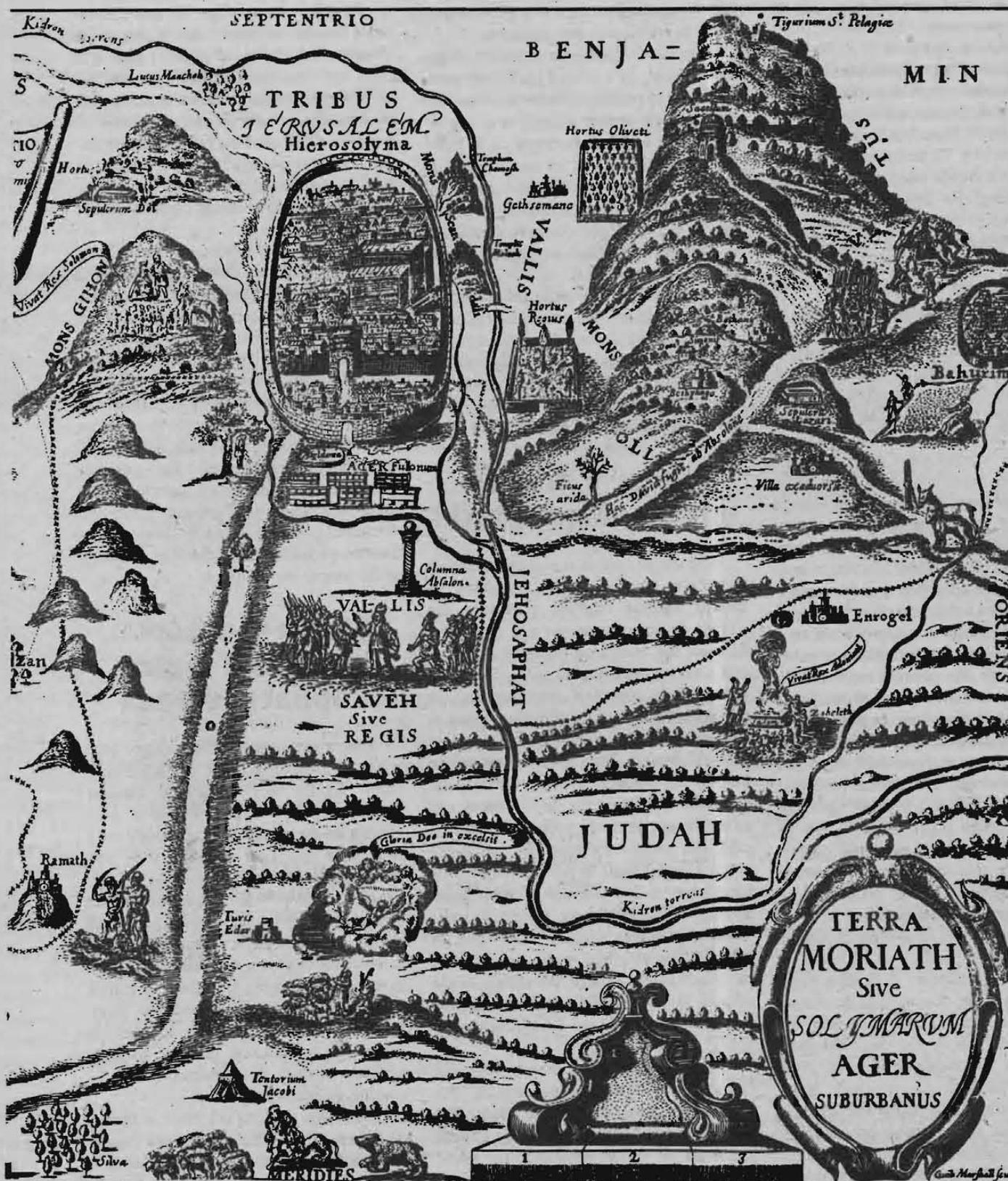
În preajma primului război mondial, în cîmpul social-democrației a intervenit o scizie, corelativă opțiunii între reformă și revoluție, precum și în funcție de raportarea la înțelegerea libertății și democrației; acum s-au desprins aparte partidele comuniste, care au intrat în concurență politică cu vechile partide social-democrate iar, în cele din urmă, într-o aprigă, adversitate și dușmanie.

După cel de-al doilea război mondial, partidele social-democrate au tînspre realizarea unui nou model politico-ideologic, implicînd eliminarea totală a viziunii clasice a socialismului. În tezătură ideologici social-democrate și-a făcut loc doctrina "statului bunăstărtării", precum și doctrina paternalistă. De asemenea, ideea ireconciliierii conflictelor sociale a fost înlocuită cu cea a parteneriatului social și s-a aderat la o terapie corelativă.

Întrucît, prin admiterea economiei de piață liberă și a protecției proprietății private, mișcarea social-democrată a operat o schimbare și în viziunea despre sistemul economic agreat, în anumite studii se apreciază că identitatea ei se află sub semnul întrebării, fiindcă nu se poate disocia net de anumite curente liberale, îndeosebi de cel al liberalismului social.

(V. I.)

CRISTIAN R. PÎRVULESCU
(born in 1965) graduated at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is Assistant at the National School of Political Science and Administration.

Stînga în Europa Centrală: Conceptul

JAN VERMEERSCH

Ce înseamnă stînga în Europa Centrală? Nu s-ar putea spune că foarte mulți est-europeni au reflectat asupra acestei probleme. Într-adevăr, specialiștii occidentali în științe politice, care erau extrem de nemulțumiți că primeau doar răspunsuri parțiale la această problemă astăzi de complexă a semnificației conceptelor de stînga și de dreapta în Europa de Est, au ridicat această chestiune. Anumiti est-europeni au făcut remarcă că ei nu pot vorbi despre ceea ce nu există.¹ Astăzi este foarte posibil să iei parte la un congres cu caracter politic în Europa de Est fără ca problema stîngii și a dreptei să fie menționată. În primul an după revoluțiile din 1989 problema nu a fost subiect de discuție, cel puțin nu în cadrul acelor mișcări care au măturat regimul comunist și au venit la putere.

Nu există un model clasic stînga-dreapta

Problemei i-a fost acordat un anumit grad de atenție în timpul primelor trei alegeri libere care au avut loc în Europa Centrală și de Est. Mișcări cum ar fi Forumul Civic, Publicul Împotriva Violenței și Solidaritatea nu puteau fi clasificate ca fiind de dreapta sau de stînga. Același lucru a fost valabil și în cazul multor partide politice. În Ungaria, Alianța Liberalilor Democrați și Alianța Tinerilor Democrați s-au prezentat drept grupuri moderne, pătrunse de spiritul european, conduse de lideri reprezentativi aparținând opoziției intelectuale. Totuși, nici unul dintre aceste partide nu putea fi considerat ca fiind plasat la stînga spectrului politic, și nici nu dorea să fie asimilat cu un partid de stînga. În mod similar, nu putem cataloga Forumul Democratic Maghiar, care avea o puternică orientare națională, ca fiind plasat la dreapta spectrului politic, deoarece în cadrul acestui partid coexistau diferite tendințe ideologice. În perioada primelor alegeri libere, puțini competitori vorbeau despre partidele la dreapta și la stînga spectrului politic, de exemplu, partidele ex-comuniste, partidele social-democrate și cîteva partide de dreapta. Mișcări cum ar fi Forumul Civic, Publicul Împotriva Violenței, care au jucat un rol major în restaurarea comunismului, nu au simțit nevoie să se definească din punct de vedere ideologic. Oameni ca Adam Michnik, Jacek Kuron, Bronislav Geremek, Vaclav Havel și János Kis, care odată erau apreciați în calitate de oponenți ireductibili ai comunismului de către stînga occidentală, nu au vrut să mai folosească concepții precum dreapta și stînga. După opinia lor, aceste concepții erau depășite și lipsite de relevanță pentru o analiză adecvată a lumii postcomuniste.

János Kis, președintele Partidului Liberalilor Democrați din Ungaria, un fost filosof marxist, afirma: "Dacă nu greșesc, diferența dintre liberali și social-democrați constă în cantitatea de proprietate controlată de către stat: pentru primii, ea nu poate depăși o treime din veniturile statului, pentru ceilalți proporția

In this article the author tries to answer the question: what does the "left" mean now in the former communist countries of Eastern Europe?

His basic idea is that we witness a very high confusion of this concept in the Eastern debates on this matter. This confusion is generated by some specific features of the political environment of these countries.

The old meanings of the Western concepts of "right" and "left" do not fit anymore to the political realities of these countries. In Eastern Europe it is possible to identify left-wing groups and right-wing groups within the same party. It is also possible to have a so-called left-wing party which proposes a liberal economic program. In Eastern Europe, the concepts of "right-wing" and "left-wing" are perceived today emotionally by different political groups. Many political careers in Poland, says the author, were compromised just because these leaders were labeled as "socialists" or "communists". As a general conclusion, the political language of the left-wing has been compromised in the former Eastern communist countries. But this does not necessarily mean that the values of this political trend collapsed as well, claims Jan Vermeersch.

este de 40%. Pentru noi, care tocmai ne-am eliberat de dominația statului omnipotent, această problemă este pusă prea devreme. Să nu vă așteptați să adoptă criteriile dumneavoastră."²

Jacek Kuron, fost lider al KOR și ministru al muncii în guvernul Mazowiecki, afirmă: "Aș dori foarte mult să fiu un liberal-social-democrat într-o țară capitalistică dezvoltată. Totuși, în Polonia capitalismul nu există. Va trebui să-l creăm."³

Zbigniew Bujak, unul din cei mai importanți lideri din ilegalitate ai Solidarității, devenit un social-democrat convins, comentă asupra poziției ideologice a Acțiunii Democrate după cum urmează: "Un centru de tip occidental."⁴

Sabioanele politicii occidentale nu oferă posibilitatea de a avea o privire clară asupra problemei stîngii și dreptei în Europa de Est. Faptul a fost recunoscut de numeroși experti occidentali în problemele Europei de Est. Trebuie să rezistăm tentației de a face clasificări în funcție de standardele occidentale. Cadrul nostru de referință este cel al unei democrații parlamentare stabile și structurate. În Europa Occidentală, dreapta și stînga au capătat sensuri relativ bine conturate, care însurăză în mod considerabil efectuarea unor analize politice adecvate și reduc posibilitatea apariției neînțelegătorilor. În Europa Occidentală, stînga este identificată cu o societate democratică, pluralistă și savarană, compusă din cetățeni responsabili, în cadrul căreia rolul reglator al autorității publice (statul) contribuie la promovarea ideii de egalitate socială și economică și a celei de societate responsabilă din punct de vedere ecologic. La sfîrșitul secolului trecut, stînga a fost assimilată opoziției față de capitalism și privatizare. Conceptul a apărut în contextul existenței proprietății private și a întreprinderii asociate economiei de piață libere. Socialismul a fost considerat o contrapondere la capitalism, deși nu a vrut să abolească piața și întreprinderea de piață.

Luînd în considerare definițiile occidentale clasice ale conceptului de stînga, majoritatea noilor mișcări și partide din Europa Centrală și de Est sunt catalogate a fi în mod inevitabil de dreapta. Nici unul dintre partidele sau mișcările menționate mai sus nu se opune introducerii capitalismului. Divergențele privesc doar viteza, mecanismele și modalitățile de privatizare. Chiar și partidele socialiste și social-democrate sprijină politicile favo-

rabile economiei de piață și formele radicale de dezbatere. Aceste partide trebuie să conceapă o politică în vederea privatizării socialiste, care este de-a-dreptul unică în istoria mișcării sociale.

Situată este într-adevăr inedită. Riguroș vorbind, nu a existat partid est-european care să poată fi considerat un partener nepotrivit pentru socialistii și social-democrații occidentali. Sigur că în practică s-a dat doavă de un anumit grad de flexibilitate. S-a oferit ajutor partidelor istorice social-democrate din Est, dar s-au stabilit de asemenea contacte cu mișcări și partide aparținând centrului liberal, cum ar fi: Alianța Liberalilor Democrați și Forumul Civic. Nu s-au stabilit nici un fel de contacte cu partidele național-creștine cum ar fi Forumul Democrat din Ungaria și Alianța de Centru din Polonia. Aceste partide au adoptat puncte de vedere deosebit de conservatoare privind problemele moralei și naționalității.

Stînga și dreapta într-un singur partid

Mai multe partide socialiste și social-democrate occidentale au manifestat un interes special față de partidele din Europa de Est care nu par a fi de stînga. Ei și-au dat seama că definiția occidentală a conceptului de stînga nu i-a ajutat prea mult în contextul est-european. De exemplu, Partidul Liberalii Democrați și Forumul Civic nu puteau fi catalogate ca fiind de dreapta. Este adevarat că aceste partide au adoptat poziții liberale în domeniul economic. Pe de altă parte, ele au exprimat puncte de vedere similare cu cele ale multor socialisti și social-democrați occidentali în privința unor probleme cum ar fi: solidaritatea, securitatea socială, sindicatele libere, drepturile individuale, toleranța ideologică, drepturile minorităților etc. Mai mult, s-a observat că punctele de vedere de stînga și de dreapta au fost identificate în funcție de personalul politic care a reprezentat în public aceste partide.⁵

Două exemple în acest sens: Liberalii Democrați maghiari promovează idei extrem de procapitaliste în domeniul politicilor economice. Infuzia de capital străin nu ar trebui sănjenită, iar ratele ridicate ale somajului urmează să fie considerate un rău necesar. În conformitate

cu definiția clasică a conceptului de stînga, acest punct de vedere ar putea fi considerat ca unul autentic de dreapta în ceea ce privește politicile economice. Totuși, în domeniile menționate mai sus, liberal-democrații adoptă puncte de vedere similare cu cele ale multor liberal-democrați occidentali. Liberal-democrații se deosebesc radical prin prisma punctelor lor de vedere în domeniul moralei, religiei și naționalității față de un partid conservator ca Forumul Democratic. Cel din urmă este în favoarea unui tip de dezvoltare economică mai accentuat național, sănumita a treia cale, și pentru o reformă treptată a relațiilor de proprietate. O grupare din cadrul Forumului Democratic s-a manifestat în favoarea autoconducerei la nivelul întreprinderii și privatizării prin transfer de proprietate către angajați.

Pe scurt, nu ne aflăm în fața sabioanelor occidentale referitoare la stînga și la dreapta. Un alt tip de conflict pare a fi mult mai dominant, de exemplu conflictul dintre Ungaria modernă și europeană și Ungaria conservatoare, clericală și naționalistă. Faptul s-a reflectat în procesul constituiri partidelor. Un număr de partide tradiționale care au fost active înaintea celui de-al doilea război mondial au reapărut.

Partidul fostului prim-ministrul slovac Vladimír Meciar, Publicul Împotriva Violenței pentru o Slovacie Democratică, constituie un alt exemplu pentru modul în care ideile se intersecțează în cadrul partidelui. Partidul lui Meciar s-a opus politicii de privatizare a guvernului federal cehoslovac și, în mod demagogic, a propus o serie de soluții care aveau doar o aparentă social-democrată. Pe de altă parte, Meciar a promovat o linie puternic naționalistă, combinată cu autoritarism și ceva anticomunism. Publicul Împotriva Violenței pentru o Slovacie Democratică este un partid în care curente de stînga și de dreapta au coexistat.

Stînga și dreapta: conflictul dintre capital și muncă

Pentru moment, conflictul clasic între stînga și dreapta este mai puțin semnificativ. Există motive pentru aceasta. Primul motiv este legat de faptul că structura social-economică a țărilor postcomuniste este specifică. Această idee este rezumată de Miroslav Hroch, un celebru expert ceh în problema naționalismului central și est-european. În mod paradoxal Hroch, afirmă că țările postcomuniste par a constitui o formă a societății fără clase, în care nomenclatura și o clasă de mijloc a întreprinzătorilor împreună cu sindicatele au dispărut cu totul. În plus, în aceste țări s-a realizat un grad final de egalitate socială și economică, deși în condiții de mare săracie.

Propoziția conține cel puțin o fărâmă de adevăr. Conflictul clasic între capital și muncă nu a ajuns încă la un anumit grad de maturizare în Europa de Est. El nu constituie principala sau singura sursă

de conflict din cadrul acestor societăți. Încă nu s-au definitivat noi relații de proprietate și nu s-a creat încă o piață a capitalului, iar privatizarea întâmpină dificultăți. Cel mai puțin însemnat lucru care se poate spune despre conflictul dintre capital și muncă este că el nu constituie în prezent un subiect de discuție.

Din punct de vedere istoric, socialistii și social-democrații pun un accent deosebit pe conflictul dintre capital și muncă. În cadrul societăților postcomuniste nu are nici un sens să-ti concertezi atenția asupra acestui punct. Există alte conflicte mult mai semnificative (de exemplu, problema naționalităților). Mulți unguri, polonezi și cehi ne atrag atenția asupra liniei de demarcație dintre tradiție și modernitate. Fie regimul politic și economic este modificat în conformitate cu sistemul de valori occidentali, fie obiectivul principal îl constituie păstrarea aşa-numitei identități naționale și înființarea unui stat național demodat și conservator. În rezumat, se poate face o opțiune între o societate deschisă și una închisă. După Bronislav Geremek, viitorul Europei Centrale depinde în cele din urmă de modul în care vor fi risipite răspunsurile de tip fundamentalist și naționalist.

Problemele politice vitale în societățile postcomuniste nu se referă la conflictul dintre muncă și capital. Opțiunea a fost făcută: se va introduce o economie a pieței libere din pură necesitate.⁶ Alte probleme politice se află în fruntea agenției în aceste țări, cum ar fi dezvoltarea instituțiilor democratice, statul bazat pe domnia legii, securitatea socială, separația Bisericii de stat, o presă liberă, sindicate libere, problemele etnice și morale, probleme minorităților etc. Fiind confruntați cu asemenea probleme, europenii se situează constant pe poziții opuse non europenilor. Deoarece noile structuri sociale nu au fost încă conturate, presupunem că relația stînga-dreapta va continua să fie modelată într-o altă manieră pentru o anumită perioadă.

Stînga și dreapta în perioada de tranziție

În perioada de tranziție de la un sistem totalitar la democrație, concepțele de stînga și dreapta par a avea o semnificație mai redusă. Caracteristica principală a acestei perioade este o reacție generală împotriva comunismului (Eric Hobsbawm). Concepțele de stînga și dreapta sunt percepute într-o manieră emoțională, nonratională (Czeslaw Majorek). Averișuna față de concepe cum ar fi "stînga" și "social" constituie un produs adiacent, care poate fi înțeles în condițiile unui "anticomunism nivelator" (György Markus).

Perioada de tranziție a fost caracterizată drept cea a "vacuumului politic" (Antonin Liehm).⁷ Procesul diferențierii nu a început decât în momentul sau imediat după primele alegeri libere. Procesul s-a accelerat în primăvara anului 1991 și a avut drept urmare cristalizarea grupurilor politice de stînga și de dreapta. Aceste grupuri trebuie să prezinte politici specifice în probleme privind privatizarea, fiscalitatea, securitatea socială și salariile. Subiectele abordate în general de stînga – cum ar fi privatizarea controlată, drepturile economice și sociale pentru salariați, drepturile sindicale pentru șomeri, serviciile sociale și un rol dinamic pentru stat ale cărui atribuții au fost reduse drastic – trebuie inevitabil luate în discuție. Atunci se va contura o nouă forță politică. Concepțele de dreap-

ta și de stînga vor putea fi recunoscute ca atare.

Dreapta și stînga: vechiul regim

Concepțele de dreapta și stînga sunt mai puțin relevante din cauza naturii fostelor regimuri. Sistemul comunist a fost unul totalitar. Ideile de stînga au fost folosite pentru a legitima cele mai arbitrale forme de putere. Concepțele de stînga și dreapta au fost deturnate în mod substanțial. Ideile de stînga sunt assimilate în mod tradițional cu libertatea și democrație. În Europa de Est au fost asociate cu lipsa libertății și cu represiunea. Eticheta de adept ai dreptei a fost aplicată opozitionei democratice, revizioniste din interiorul partidelor comuniste, ca și tuturor celor ce luptau pentru drepturi civice. Deci nu e de mirare că opozitia democratică nu a vrut să fie introdusă cu forță în săbionele dihotomiei stînga-dreapta promovate de regimul comunist și s-a hotărât să-și elaboreze propriul limbaj. A fost limbajul antipoliticii și al cinsimului (Georg Konrad).

Aceste două concepe, antipolitica și cismul, sunt parte integrantă a culturii politice a noilor elite din Est. Din punct de vedere istoric, conceptul de arivism care își are originea în revoluția franceză și a fost răstălmăcit de democrații radicali în secolul al XIX-lea. Ideea cismului este deosebit de relevantă pentru Europa de Est, acolo unde societatea civilă a fost subdezvoltată și majoritatea revoluțiilor democratice au eşuat. În fiecare țară a Europei de Est a avut loc un 1789 ratat, afirmă Pierre Guidoni, fost secretar cu probleme internaționale a Partidului Socialist Francez.⁸ În măsură în care revoluția din 1989 poate fi considerată a fi un fel de revoluție burgheză, am putea de asemenea considera că protagoniștii ei au fost de stînga și progresiști. Este demn de reținut că mai multe mișcări din Estul Europei s-au intitulat mișcări "civice" (Forumul Civic, Partidul Civic Democrat).⁹

Apărătorii conceptului de antipolitică porneau de la premisa că regimurile comuniste nu puteau fi reformate. Ultima dovedă în acest sens a constituit-o invazia Cehoslovaciei de către Pactul de la Varșovia în 1968. S-a resimțit nevoia să se treacă dincolo de limitele politicii practice din Europa de Est. Opoziția intelectuală din Cehoslovacia și Ungaria s-a îndreptat către principiile universale ale umanismului și demnității umane. Această opozitie de tip etic nu s-a preocupat de etichetele de stînga și de dreapta. Nu a fost, de asemenea, preocupată de programe sociale și economice, ci îndemna populația să se organizeze într-un mod adecvat și să-si apere drepturile cetățenești. În mod paradoxal, celor care s-au îndepărtat de politică în trecut li se oferă acum posturi în noile guverne din Europa de Est.¹⁰

Distrugerea limbajului stîngii

Vaclav Havel, președintele Cehiei, a fost cel care a atras atenția asupra distrugerii limbajului stîngii. Acest fenomen a fost subestimat într-o mare măsură. Vaclav Havel a demonstrat cum funcționa sistemul de pervertire a limbajului și cum au fost depodate și cele mai luminate minti de independență lor. Cele mai nobile concepe au fost asociate cu cele mai respingătoare caracteristici ale comunismului. De aceea, cuvinte cum ar fi "socialism" și "social" sunt contaminate.

Otrăvirea concepțelor politice afectează profund cultura politică în Europa de Est. Transparencya politicii suferă din această cauză. Concepțele de stînga și dreapta sunt folosite într-o manieră manipulatorie. De exemplu, în Polonia au fost frânte multe cariere politice pur și simplu etichetând pe cineva ca fiind de stînga, socialist sau comunist. În timpul alegerilor prezidențiale, susținătorii ROAD, o grupare liberală de stînga, au fost acuzați de promovarea unor idei de stînga de către reprezentanții Alianței de Centru.

Ceva similar s-a întâmplat și în timpul alegerilor parlamentare din Ungaria. Conducătorilor liberal-democraților amintindu-li-se constant, în public, antecedentele lor de stînga. Sigur, chestiunea este mult mai gravă pentru acele partide care folosesc de fapt concepe de stînga. Ele sunt assimilate constant regimului trecut. După Jiri Horak, președinte al social-democraților din Cehoslovacia, oricare partid care îmbrățișează idei socialiste aproape că se sinucide.

În rezumat, nu ar trebui să acordăm o importanță prea mare etichetelor politice în perioada de tranziție. Cineva care se consideră un social-democrat en titre poate să aibă foarte bine antecedente comuniste. Pe de altă parte, un liberal en titre, căruia nu-i place să i se spună social-democrat, poate avea foarte bine puncte de vedere social-democrate. Ar trebui să trecem dincolo de etichetele de stînga și dreapta și să vedem care sunt ideile și valorile îmbrățișate de oameni.

Modul în care percep lucrurile cei de la Confederația Internațională a Sindicatelor Libere nu are absolut nici o relevanță. Conform celor spuse de Anna Oulatar, care răspunde de proiectele Confederației în Europa de Est, "retorica pieței" ascunde două lucruri: 1. o cunoaștere abstractă a concepțelor cum ar fi piață, privatizare, constituție, democrație și.m.d.; 2. o mentalitate egalitaristă profund înrădăcinată. Pe de o parte, există o credință mitică că privire la faptul că efectele economiei de piață vor duce la o distribuție echitabilă. Pe de altă parte, bămenii se așteaptă că sistemul de securitate socială de tip comunist să fie păstrat și chiar extins. Oamenii vor să plătească pentru un sistem de sănătate mai bun, cu condiția că acesta să nu coste însă prea mult. Ei sunt de acord să lucreze susținut, dar insistă să beneficieze de angajamente sau prevederi de securitate socială extrem de generoase.

Este foarte posibil să fie necesară efectuarea unei reajustări drastice a imaginii așa-numișilor neoliberali est-europeni. Limbajul stîngii a fost distrus. Dar de aici nu rezultă că valorile stîngii au dispărut.

NOTE:

1. Jiri Jaroslav, Crise Profonde des Partis de la Gauche Non-Communiste, *La Nouvelle Alternative*, nr. 19, Septembrie 1990.

2. Kis Janos, în Van Tweespalt naar Eenheid, *Beschouwingen over het Democratisering-proces in Centraal en Oost-Europa*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, mai 1990.

3. Kuron Jacek, *Gazeta International*, 21.7.1990

4. Bujak Zbigniew, *Polityka*, 28.7.1990

5. Eva Kovacs - Istvan Janos Toth, Religiöser Konservatismus, Populismus, orthodoxer Kommunismus, *Frankfurter Rundschau*, 24.3.1990

6. Geremek Bronislav, *De Standaard*, 19.11.1990

7. Liehm Antonin, Qui est de "Gauche" et de "Droite" en Europe Centrale et Orientale, *La Nouvelle Alternative*, nr. 20, Decembrie 1990

8. Guidoni Pierre, *Les Chances de la Social-démocratie à l'Est, Le socialisme du futur*, La Social-démocratie: Avenir ou passé, 1990

LEXICON

Stînga

În politologie, termenul *stînga*, ca și termenul *dreapta* sau termenul *centru*, s-a integrat uzului pornindu-se de la o structură pozitională a membrilor unei adunări reprezentative, reperul dissociativ fiind locul președintelui acestia. Așadar, în corelație cu locurile ocupate în sala de debateri, cei aflați la stînga președintelui au fost considerați ca apartinând partidelor de *stînga* și așa mai departe.

Cu timpul, termenul *stînga* a fost încărcat cu semnificații strict ideologice și politice, ca și ceilalți termeni de altfel; au fost luate în considerație doctrina și mijloacele politice de promovare a schimbării sociale. Multă vreme, în grupul persoanelor de *stînga* au fost cuprinse cele care vizau o schimbare radicală a societății existente. Acest grup se consideră deosebit de cel al persoanelor de *dreapta*, socotit promotor al unei schimbări care conservă esența societății existente. Grupul persoanelor de *centru*, era socotit ca fiind alcătuit din militanți pentru o schimbare care implică un achilibru între conservatism și radicalism.

Celor trei termeni menționați li s-au adăugat, cu conotații compozite, termenii *centru-stînga* și *centru-dreapta*. În diferite studii și lucrări apar și termenii *stînga extremă* (sau *ultrastînga*); *dreapta extremă*, (sau *extrema dreaptă*). Din anii '60 ai secolului nostru, în politologie s-au vehiculat și termenii *vechea stînga* sau *stînga tradițională* (alcătuită din socialisti și comuniști) și *noua stîngă*. Ultimul termen, considerat o inovație a sociologului american C. Wright Mills, desemnează mișcările de contestare a societăților existente, ivite mai ales în rândurile tineretului universitar și de alt gen; se apreciază că aceste mișcări concentrează și o stare de nemulțumire față de demersul practic al stîngii tradiționale. Întrucât noua stîngă și-a însușit cu precădere mijloace de acțiune social-politică neparlamentare, în unele studii este calificată drept *stîngism* sau *ultrastîngism* și pusă în corelație cu termenul de "stîngism" folosit de Lenin în combaterea comuniștilor extremiști.

Eșecul "totaliarismului roșu" și prăbușirea acestuia în numeroase țări au generat mutații în doctrina, formele organizatorice și mijloacele de acțiune social-politică ale partidelor de *stînga*, îndeosebi la cele comuniște.

(V. L.)

9. Timmermann Heinz, An inside Look at Trends in Party Politics and Foreign Policy Direction in East-Central Europe, *Politics of Democracy in Eastern Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, Washington Office, Decembrie 1990

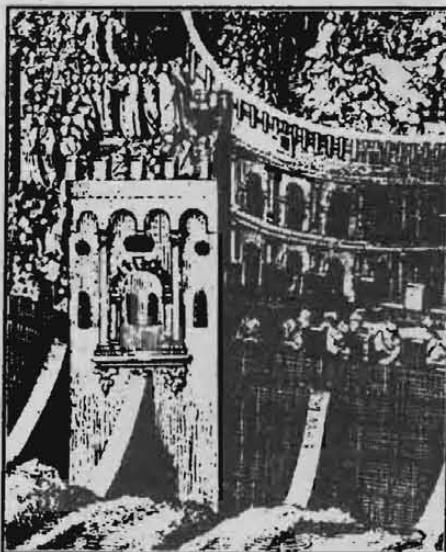
10. Zielonka Jan, De Rehabilitatie van de Politiek, *Democratiese Bewegingen in Oost-Europa, Socialisme en Democratie*, aprilie 1990

* Textul este redactat în vara anului 1991, fiind reprodus după "The Left in Eastern Europe. A Report on the Post-communist Political Landscape".

Traducere și adaptare
Bogdan POPESCU-NECSEȘTI

Marsul șoșetelor roșii

GABRIEL IVAN

După rezultatele excelente obținute anul trecut în alegerile comunale și în alegerile pentru landul Saxonia-Anhalt, Partidul Democrației Socialiste, urmăruș partidului comunist din Germania de Est, este creditat cu mari șanse de a pătrunde în parlamentul Germaniei unificate. Marsul spre Bonn al "șoșetelor roșii" (acesta este noul simbol electoral al partidului condus de Gregor Gysi – un avocat despre care se spune că în trecut a întreținut bune relații cu structurile puterii din RDG și cu KGB) se înscrie în tendința generală de resurrecție a comuniștilor în fostele state socialiste din răsăritul Europei. Intrarea lor în parlamentul celei mai importante țări a Comunității Europene poate reabilita din punct de vedere politic întreaga clasă conducătoare care a deținut pînă în 1989 monopolul puterii în lagărul socialist.

Situată din România anilor 1990-1992, unde foștii comuniști reușiseră să-și adjudece în cadrul unor alegeri libere și corecte (nici un observator nu a putut proba fraude sau abuzuri majore) președinția și majoritatea parlamentară, fusese considerată cel puțin bizarră. Acum, după succesele electorale ale stîngii post-comuniste – în diferitele ei întruchipări, de la cea naționalistă pînă la cea care aspiră la o identitate compatibilă cu social-democrația de tip occidental – în aproape toate statele aflate în tranziție, România pare a înceta să fie o ciudată excepție. Mai mult, ea ar putea fi considerată inițiatorea unei mișcări de dimensiuni europene: revigorarea stîngii de sorginte bolșevică în urma traumelor aproape mortale pe care i le-au pricinuit "contrarevoluțiile" desfășurate la sfîrșitul anilor '80 și începutul anilor '90. Acea majoritate (formată din oameni cu un nivel mai redus de școlarizare, provenind cu precădere din mediul rural și din regiunile mai înapoiate ale țării) care l-a votat pe foștul final activist de partid Ion Iliescu devine agentul normalității și rationalității în istorie. Dacă am crede în adevărul afirmației lui Hegel "tot ce este real este rațional", atunci ar trebui să vedem în domnii Iliescu, Măgureanu, Gherman, Năstase, Văcăroiu, Hrebenciuc, Cosmîncă, Funar, Gavra, Verdet, Păunescu și Vadim-Tudor precursorii unei necesități istorice de neînvins; niște unelte ale Spiritului Absolut care se obiectivează în istorie. O asemenea explicație de tip "istoricist" a decăderii și măririi stîngii postcomuniste și, în acest context, a excepției românești din anii 1990-1992 nu poate să ne mulțumească.

Faptul că, prin ascensiunea comuniș-

The article is an analysis of the idea of synchronization of the political left-wing in the countries of the former Communist Camp in Eastern Europe. First of all, after the collapse of communism the successful left-wing in Romania was considered as a desynchronization of Romania, related to the other Eastern European countries. Romania seemed to be "the exception" in Eastern Europe. The political success of the socialists in Hungary and Poland makes difficult now to accept the old hypothesis about the causes of the Romanian "exception": 1) an agreement between Kremlin and White House to keep Romania out of the Soviet influence; 2) the underdevelopment of the civic society in Romania compared to its neighbours; 3) the attractive socializing political offer of Iliescu's group; 4) the lack of a strong anti-communist opposition in Romania; 5) the idea that Romania was the only communist country inside the Eastern Camp where the Gorbaciov's plan to preserve the communist structures succeeded.

Each of these hypothesis is discussed by Gabriel Ivan. The article ends with a very interesting hypothesis hitting that it is very likely that the "red socks" of certain members of the actual Romanian power elite could be manufactured from Chinese silk.

tilor spre pîrghiile puterii în țările care păreau că se desprinseră definitiv din sfera de atracție sovietică, întreaga Europa de Est începe să se sincronizeze din punct de vedere politic cu România tulbură setul de ipoteze care explicau defazaarea noastră în raport cu fostele colegie din Tratatul de la Varșovia. Îndeosebi victoria socialiștilor în Polonia și Ungaria pune în discuție interpretările care considerau că "accidentul Iliescu" s-a datorat: 1. abandonării României în sfera de influență a Rusiei în urma unei înțelegeri stabilită între Casa Albă și conducerea reformatoare de la Kremlin; 2. subdezvoltării societății civile din România în comparație cu țările în care primele alegeri au fost câștigate de forțe politice anticomuniste; 3. atraktivității ofertei politice socializante propuse de partidele din "blocul Iliescu"; 4. fragilității opozitionii anticomuniste de la noi; 5. faptului că România a fost singurul dominion sovietic din Europa în care a reușit planul lui Gorbaciov de conservare a imperiului prin impunerea și menținerea la putere a unor lideri comuniști reformatori.

Argumentele analiștilor care văd în victoriile foștilor comuniști maghiari sau polonezi, fie semnalul declansării pendulului electoral dreapta-stînga care caracterizează orice viață democratică normală, fie o evoluție politică distinctă de cea de la noi, pentru că "noii" guvernanți din acele țări se deosebesc fundamental de comuniștii aflați la putere în România, reprezentă un simplu artificiu. În limbajul epistemologiei el se numește "inventarea unei proteze ad-hoc" care trebuie să dea seama de consecințe experimentale pe care teoria inițială nu a reușit să le prevadă.

Un cap de pod foarte îndepărtat

Prima din cele cinci interpretări enunțate mai sus leagă succesul electoral al partidelor în care s-a metamorfozat după 1989 Partidul Comunist Român de absența efortului integrator al Occidentului în direcția României. Mai funcționează această ipoteză în momentul în care urmășii comuniștilor din Polonia și Ungaria, țări care au beneficiat de credite în valoare de mai mult de o sută de miliarde de dolari și de cel mai puternic flux de investiții occidentale, au câștigat majoritatea locurilor în parlament? Sau în condițiile în care regiunile din estul Germaniei care se pregătesc să-i trimită în Bundestag pe comuniști sunt finanțate masiv cu fonduri de solidaritate plătite de

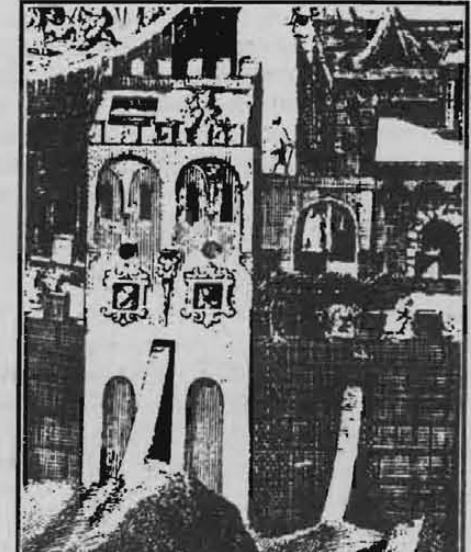
angajații din vest?

Amploarea ajutorului occidental a grăbit sau a încetinit viteza reformelor, dar nu pare să fi impus sau, dimpotrivă, blocat accesul la putere al foștilor comuniști. Centrele de decizie care au gestionat acest ajutor s-au arătat foarte interese de viteza transformărilor economice și democratice din Est, mai puțin de treptul celor care operationalizează sau de apropierea lor actuală față de Moscova. Criteriile care au determinat mărimea sprijinului occidental au avut, de aceea, mai mult un caracter economic și/sau pragmatic, decât unul politic.

În plus, săt greu de înțeles beneficiile scontate de rusă în urma unui "fir" care lăsa România în mijlocul unei conduceri naționaliste și nu foarte docilă față de pretențiile imperiale rusești, cum este cea patronată de Ion Iliescu. Gesturile ei din ultimii ani vizavi de "marele vecin de la răsărit" au mers de la atitudinea moderată a președintei pînă la discursurile extremiste ale unor membri ai coaliției guvernamentale. Abordările actualelor puteri în problemele Basarabiei, tezaurului sau tratatelor de prietenie cu succesoarele URSS au fost mai degrabă realiste. Evaluată fără prejudecăți, conducerea "neocomunistă" de la București nu s-a situat mai aproape de Moscova decât guvernele de dreapta din Ungaria și Cehia.

Dacă există o obediencă a stîngii românești față de o mare putere aceasta nu este Rusia (sau CSI), ci, în mod evident, China Populară. De aici azimutul ideologic al PDSR și PSM; propaganda intensă pentru modelul chinez și succesele economiei chineze în toate mediile puterii; vizitele la nivel înalt; dinamismul relațiilor economice. Partidele de extracție ceaușistă care guvernează în prezent România continuă politica de independentă față de URSS prin apropierea de al doilea centru de putere format în interiorul lumii comuniste după declansarea conflictului sovieto-chinez. Politica externă originală a României în cadrul Tratatului de la Varșovia nu a fost motivată de mult invocata deschidere spre Occident (pentru care toti activiștii stalinisti – de la Ceaușescu pînă la Iliescu – împărtăseau o ură genetică), ci de mecanica basculării treptate a țării în sfera de interese chineză. Orientarea de politică externă priorită a României, care privilegia relațiile cu țările în curs de dezvoltare și apropierea de mișcarea nealiniaților, a fost una inițiată și sponsorizată în întreaga lume de conducerea comunistă de la Beijing.

Alături de Albania, de Iugoslavia și de grupusculele maoiste din Occident,

România a devenit unul din capetele de pod ale expansiunii ideologice chineze în Europa. Această independență "à la chinois" a stîngii românești a determinat în anii '80 declansarea revoluției culturale și sincronizarea cu Coreea de Nord, iar, după 1989, stoparea reintegrării noastre în Europa.

Stînga ia tot

Nici ipoteza care se referă la decalajele între gradul de dezvoltare a societății civile în țările Trilateralei de la Vișegrad, pe de o parte, și România sau republicile ex-sovietice, pe de altă parte, nu a rezistat testului alegerilor parlamentare din Ungaria și Polonia. În ciuda "culturii sale politice superioare, înaltului său nivel de europeanitate și conservării unor nuclee ale societății civile etc." electoratul din aceste țări l-a votat pe foștul ministru al interbelului din guvernul Republicii Populare Polone.

Atunci cînd explica revenirea la putere a comuniștilor în România, Bulgaria sau Serbia și o parte din fostele republici sovietice prin decalajul de civilizație politică dintre Europa Centrală și Europa Răsăriteană, promotorii proiectului *Mittel-europei* (care vizează desprinderea din pluton în direcția Occidentului a "fruntașilor clasei": Polonia, Ungaria, Cehia, Slovenia, Croația, statele baltice și, probabil, Slovacia) ignoră cel puțin o realitate istorică evidentă. Întreaga Europă de Est a fost o lume perfect omogenizată din punct de vedere al comunizării societății.

Tăvălugul bolșevismului a reușit să niveleze în jumătate de secol diferențele dintre regiunile care se găsesc în diferite perioade sub influență occidentală și cele care au suportat influența Orientului. Omogenizarea națiunilor și categoriilor sociale cucerite reprezenta chiar ratinea de a fi a sistemului. Societatea civilă din România nu era, la ieșirea din comunism, o realitate mult mai amorfă decât societatea civilă din Ungaria, Polonia, Cehoslovacia sau Germania pentru simplul motiv că toate, laolaltă, fuseseră în linii mari lichidate. Scurtele perioade de "destindere" care au marcat istoria comunismului din diferite țări nu au permis nicăieri refacerea societății civile. Și, în orice caz, ele nu pot explica evoluțiile politice post-comuniste, pentru că, de exemplu, categoriile de vîrstă care în anii '60 și '70 au beneficiat de "dezghețul" din România formează în prezent cea mai mare parte a partizanilor "pentagonalei roșii". Constructorii "socialismului gulaș" din ulti-

mii ani ai domniei lui Kadar au depășit momentul de rătăcire din 1990 cînd i-au instalat la conducere pe reprezentanții Forumului Democratic și în 1994 i-au votat pe foștii comuniști. Nemaivorbind de faptul că Serbia lui Miloșevici a fost scutită o perioadă mult mai îndelungată de rigorile stalinismului decît Polonia lui Wałęsa sau Cehoslovacia lui Havel.

Ce deosebiri există în privința "nivelului dezvoltării societății civile" între republicile ex-iugoslave plasate la dreapta și a stînga liniei care, trecînd prin Bosnia, urmează să despartă civilizația politică a Europei Centrale de civilizația politică a Europei Răsăritene? Puține și, în orice caz, nu foarte semnificative. În plus, ele nu par să favorizeze sau să descurajeze accesul foștilor comuniști în structurile puterii, de vreme ce un fost general din poliția politică a lui Tito a fost ales președinte al Croației (unul din statele plasate conform conceptului geostrategic al Mitteleuropei în antecamera Uniunii Europene).

Avem de-a face, în tot Estul Europei, cu o societate civilă uniform atrofiată, în care interesele și mentalitățile constituuite în ultimii 50 de ani (dacă nu luăm în considerare și perioada dictaturilor fasciste) generează o opțiune politică majoritară în direcția vechii clase conducătoare. Bolșevizarea nu a fost în nici unul din statele acestei zone destul de superficială încît să permită un vot consecvent în favoarea transferului de putere.

Cărțile cîștigătoare ale stîngii

Nici atraktivitatea ofertei politice a partidelor de stînga nu ni se pare o variantă explicativă suficient de tare. Ele formează o faună extrem de diversă și în consecință mesajul lor politic este mai mult decât eterogen.

Ce legătură poate exista între platforma panslavistă a lui Jirinovski și cea a socialistilor polonezi care după ce au militat în timpul campaniei electorale pentru liberalizarea avortului sînt nevoiți să înfrunte veto-ul președintelui în această chestiune? Între foștii comuniști lituanieni care se zbat pentru accelerarea integrării în NATO și socialistii din Serbia care duc de cîțiva ani un adevarat război împotriva Occidentului? Ce-i unește pe socialistii maghiari care, pentru a-și proba opțiunea pentru economia de piață, i-au acceptat pe liberali ca parteneri de guvernare, cu partizanii conservării complexului militar-industrial sovietic și a colhozurilor, care au cîștigat alegerile din Rusia, Ucraina, Bielorussia și Moldova.

Deși, atunci cînd se află în opozitie sau în campanie electorală, aceste partide sustin proprietatea de stat, economia socială de piață, cea de-a treia cale și planificarea socialistă, cînd ajung la guvernare sînt nevoie să implementeze politicile de liberalizare, privatizare și restrukturare sugerate de FMI și Banca Mondială. Cu greu oferă lor politică mai poate fi recepționată ca una socializantă. De altfel, în interiorul unora dintre ele se regăsesc destui "campioni" ai liberei întreprinderi. Nici măcar programul PSM, care ar trebui să reprezinte aripa dură a fostului Partid Comunist Român, nu promite un model socialist de dezvoltare pentru viitor.

Stînga est-europeană se individualizează în perceptia publică prin modalitatea ei "dialectică" de raportare la trecutul comunista (prin "respingerea tendințelor de a se nega în bloc toate realizările perioadei de după al doilea război mondial"). Aceasta este una dintre cărțile ei cîștigătoare. Criticile, uneori umorale, aduse perioadei comuniste după răsturnările în

1989 au generat în rîndurile populației o stare de disconfort psihic. Majoritatea populației le resimte ca pe o tentativă de culpabilizare și ca pe o terzelire, în fond, a singurului trecut pe care ea a putut să-l trăiască. Dezvăluirea "crimelor, atrocităților și distrugerilor materiale și morale produse de comunism" este receptată, la nivel de masă, ca un atentat împotriva propriei biografii. Avem de-a face cu o reacție de apărare. Socialismul poststalinist a fost într-o mai mare măsură o ordine a complicității decât una a represiunii. Victimele persecuțiilor erau individu sau minoritățile și nici un abuz nu era săvîrșit decât după exprimarea acordului unanim al colectivului de muncă, adunării de sindicat etc. Votul spre stînga reprezintă și expresia unui complex de viață.

A doua carte cîștigătoare, probabil mult mai importantă, este relația de filiație mai mult sau mai puțin directă – în unele cazuri chiar de identitate – între stînga postcomunistă și fosta nomenclatură. Această relație le asigură foștilor comuniști toate resursele de putere. Acolo unde au fost depozietați inițial (prin alegeri și prin măsuri de purificare de felul celor preconizate de punctul opt al Proclamației de la Timișoara) de una din aceste resurse – poziția deținută în structurile de conducere – ei și le-au conservat pe celelalte: averea, relațiile, expertiza. Aceste resurse reprezintă atul cel mai serios al stîngii în operațiunile de recucerire a puterii. Deposedarea fostei nomenclaturi de acest atu ar presupune o perioadă de teroare revoluționară care a fost în mod principal exclusă de toți actorii luptelor politice de după 1989.

Micuță și nevinovată: Convenția Democratică din România

S-a spus că principală cauză a menținerii foștilor comuniști la conducerea României a fost fragilitatea forțelor de opozitie. Că datorită inexistenței la noi pe parcursul ultimelor trei decenii a unei mișcări alternative în raport cu partidul totalitar, de talia celei din Ungaria sau Polonia, Convenția Democratică nu a putut să se impună în disputa pentru putere în fața partidelor grupate în jurul președintelui Iliescu. Incapacitatea recuperării "păcatului originar" al absenței unei dizidente organizate pe vremea lui Ceaușescu induce o serie de carente organizatorice în acțiunea opozitiei, dar victoria socialistilor în Polonia (unde Solidaritatea detinea o importantă structură organizatorică încă din anii '70) aruncă în aer ceva din valoarea explicativă a acestei ipoteze.

Debilitatea demersului politic al opozitiei poate influența ritmurile generale ale tranziției, dar nu determină în mod nemijlocit opțiunile politice ale electoratului. Convenția Democratică s-a mulțumit să potențeze nemulțumirea populației fără a construi un model al tranziției și a propune o vizionă coerentă și credibilă asupra viitorului. Conform uneia dintre ecuațiile schimbării în organizații, care poate fi aplicată și tranziției, energia pentru schimbare depinde de starea de nemulțumire față de situația existentă, de nivelul de cunoștințe asupra procesului de schimbare și de conturarea unei vizionări despre viitor ($ES = N \times C \times V$). Atunci cînd acțiunea agentului schimbării nu înțelege în mod eficace varabilele cunoștințelor și vizionii, starea de nemulțumire se transformă în dezorientare, deznașteje și apatie la nivel de masă. Ea devine unul dintre blocajele reformei. Nereușitile Convenției Democratische au încetinit rit-

mul tranziției, dar nu par să constituie un factor foarte important în mecanica restaurației comuniștilor. Dimpotrivă, accelerarea reformelor economice poate contribui, cum s-a întâmplat în Ungaria și Polonia, la revigorarea stîngii.

În sfîrșit, cea mai simpatică dintre ipotezele vehiculate în mediile opozitiei, pentru a explica desincronizarea politică a României în raport cu evoluțiile spre dreapta din celelalte foste state sociale, era cea a scenariului operationalizat de serviciile secrete sovietice. Acest plan, care viza conservarea imperiului prin înlocuirea vechilor satrapii comuniști cu niște comuniști reformatori, ar fi fost dejucat prin alegerea domnilor Goncz, Havel, Jelev, Walesa și Berisha, dar ar fi reușit pe malurile Dâmboviței.

Dincolo de literatura extrem de bogată care s-a acumulat în favoarea sau împotriva teoriei complotului sovietic, este greu de înțeles de ce el a dat rezultate doar în România (singura țară din Tratatul de la Varșovia unde s-a desfășurat o campanie radicală de deaghebizare a structurilor statului).

Victoriile socialistilor în statele care păreau că s-au desprins din sfera de interesă a Rusiei implică rescrierea scenariului conservării prin transformare a imperiului. Impunerea activiștilor de partid luminați, de felul lui Mladenov, Dubcek, Grosz sau Egon Krenz, reprezintă doar prima etapă a acestuia. El a continuat prin cedarea puterii unor forțe de dreapta în vederea integrării europene a regiunilor apusene ale imperiului; recuperarea conducerii de către stînga postcomunistă; favorizarea pătrunderii în noile structuri europene puternic sovietizate a Rusiei și a celorlalte componente ale CSI. "Marșul șoșetelor roșii" spre parlamentele din Budapesta, Varșovia sau Vilnius poate fi încadrat în a treia etapă a proiectului geostrategic inițiat de Andropov și Gorbaciov.

În România, unde nu s-a produs retragerea strategică a comuniștilor de la putere, o parte a grupului instalat la conducere în decembrie 1989 pare să interpreteze un alt scenariu decât cel scris la Moscova. Vorbeam despre raporturile privilegiate întreținute de regimul Iliescu cu China. "Marginalizarea" actualului președinte se produsese în 1971, după vizita efectuată împreună cu Ceaușescu în această țară. În calitate de fost de cadre al partidului, Ceaușescu nu putea să nu cunoască relațiile stabilite în timpul studenției între Iliescu și Gorbaciov.) Era suficient pentru ca cel mai înînă secretar al CC al PCR să devină un contracandidat al nouului secretar general al partidului. După ce a reprimat manifestația din piata Tien An Men și și-a consolidat poziția în ierarhia chineză, nu este exclus ca Li Peng să-și fi făcut timp să se ocupe de reabilitarea fostului coleg de grupă român. La sfîrșitul lui 1989, Ceaușescu încearcă să intre în grădile lui Gorbaciov. Traseul primei vizite oficiale întreprins de președintele Iliescu includea China, dar nu și URSS. Să fie confectionate "șoșete" unei părți din actuala putere din mătase chinezescă? Ar fi o ipoteză de tip Culianu: ucigătoare.

□

LEXICON

Socialism

Cuvîntul *socialism* era practic necunoscut pînă pe la sfîrșitul primei treimi a secolului trecut, căpătind o utilizare frecventă mai ales după revoluție din 1848 și, îndeosebi, după primul război mondial, cînd circulația sa s-a împărtășit cu cea a cuvîntului comunism, iar socialismul, ca realitate societală, a intrat într-o conjunctură progresivă, devenită după cel de-al doilea război mondial favorabilă constituiri unui sistem internațional.

Analiștii mișcării politice și ideologice socialiste relevă caracterul pluralist al acesteia, rezultat din opțiunile diferențiate ale diferitelor grupuri și partide, din modalitățile de aderare la ideologia marxistă, la ideologia reformistă etc., precum și din afirmarea în țări și zone geografice deosebite sub raportul dezvoltării social-economice.

Pentru socialism, chestiunea puterii este o chestiune centrală. Doctrina marxist-leninistă a concentrat-o în preluarea puterii de către stat. După victoria în acest demers, statul devine un instrument al unei anumite clase sociale, declarativ vorbind, dar *de facto* al elementelor acreditate cu un grad înalt de conștientizare a unor presupuse interese de clasă. Aceste elemente se organizează politicește într-o structură ierarhică, în frunte cu un dictator. Opresiunea sub diverse forme, inclusiv sub formă spirituală, devine o caracteristică esențială a funcționalității statuale. De aceea, K. Kautski a apreciat constituirea statului socialist pe ruinele imperiului țarist drept o involuție "de la democrație la robia de stat". Corolarul pe planul economiei a devenit *economia coercitivă*, implicând centralizarea colectivistă a mijloacelor de producție materială, planificarea centralizată, desființarea pieței libere și a inițiativei private, monopolizarea mijloacelor de producție spirituală.

După al doilea război mondial, în posida a căror operează, societățile considerate socialiste, în fapt societăți totalitare specifice, au intrat în criză, chiar din deceniul al VI-lea; necesitatea unor reforme a devenit stringentă, atât în raporturile socio-economice și politice interne, cât și în cele internaționale. Acumularea contradicțiilor derivate din conștientizarea economică, politică și spirituală, ca și din neajunsuri diverse, a condus, în cele din urmă, la un crah funcțional al economiei și al "societății socialiste", în general, iar "socialismul" s-a prăbușit în numeroase țări. (Cf. *Encyclopaedia Universalis*, Corpus 16, Paris, 1988, p. 1001-1044)

(V.I.)

GABRIEL IVAN, born in 1957 in Bucharest. Graduated from the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Senior researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest. Articles and studies published in the following journals and magazines: *Futures*, *Lumea*, 22, *Contrapunct*.

Structural Limits of the Political

A Case Study on the Political Discourse

MIRCEA BOARI

When discussing political socialization, our first tendency is to address to particular features depicting the field. In the present paper, I chose to question the very basically conditions of the political socialization, some of the premises of its evolution in post communist Romania.

As object of my analysis I chose the political discourse – given its quality of principal agent of the political socialization. Using it as a case analysis, the paper tries to identify some general, structural determinations which condition, organize and in the meantime *limit* the process of the political socialization in post communist society.

In the context of the new freedoms emerged in Eastern Europe, the political expression seemed to be the first and the most firm breach with the past.

Indeed, at a first glance the explosion of the multitude of politicized discourses seems to confirm such an opinion. But at a second look, this fact, taken as an evidence, shows the need of a closer examination.

Further on, I will consider those types of political speech which are the most articulated and well-formed: namely, the party (or party-like) discourse.

Beyond the morphological variety which gives the concrete but, however, the *most superficial image* of the expression in political arena, are laying things which are *implicitly* stated; beyond "what is said", beyond the factual ideological content of the discourse, there are sets of rules and norms strongly codified which are structuring from within the content of "what is said" – and, in the meantime, imposing structural limitations both to "what is said" and to "how is said".

For this reason, I consider that an analysis of the nowadays political expression in Romania in terms of "ideology" is less preferable than a structural analysis. Rather than analyzing an ideological distribution of types – namely, an horizontal classification in a pure traditional style, of the sort: liberal, social-democratic, Christian, socialist, etc.(or, using an ad-hoc overlapping taxonomic criteria, European, reformist-autochthonist, communist-nationalist, traditional-nationalist, etc.) – more illuminating would be a *cross-section analysis*, trying to identify not types of discourse, but rather the *discursive codes* which govern them. For the code is not a surface morphology, but an internal set of axioms which governs the articulation and the condensation of various ideological elements – sometimes, as it will be shown, with surprising effects.

Based on the empirical observation of the Romanian political field, a transversal analysis of the political discourses reveals the prevalence of three dominant codes :

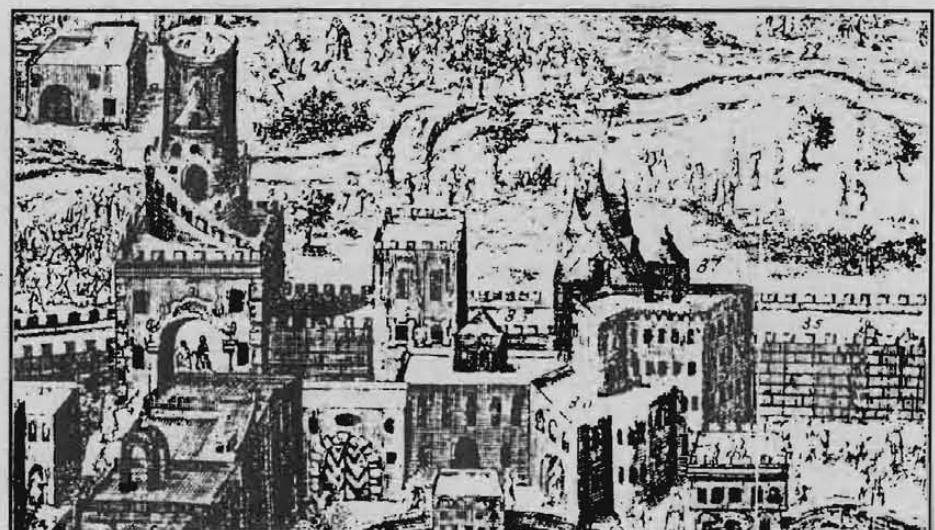
1) *The code of conformity*: independent of the party ideology, there functions a specific and strong adherence to one's own universe of discourse. In party debates, there is little room for nonconformism, for critical and imaginative

judgments towards the basic utterances claimed by the group. Consequently, references to other ideologies, embodied by different groups, are not only aggressive, but deprived of authentic critical power. Thus, there is a weak propensity – and poor application – towards dialogue. That is, dialogue is not an exchange, problem-solving oriented, but a simple collision between *closed* and redundant universes of discourse, sufficient to themselves.

In nowadays Romania there are about 100 parties. In an optimistic interpretation, this variety would reflect a diversity of forms of political association – if it would not be, in fact, the result of the *exclusion*. The fragmentation of the political spectrum does not only illustrate the crumbling of the previous artificial unanimity but also, and particularly, the *intolerance between groups* which are not even very much ideologically distinct.

None of the significant Romanian parties was able to avoid the effect of the conformity code when pursued until its local limits. The National Christian Democratic Peasant Party split up in 1991, the National Salvation Front (the government party since the revolution), in 1992. Perhaps the most brilliant example for the manner the conformity code functions, is the case of the National Liberal Party. Following a complicated split process developed since 1990 until 1992, this Party gave birth to four fragments : the National Liberal Party – Young Wing (subsequently re entitled as the Liberal Party), the Neoliberal Party (fragment which split up from the NLP-YW), the National Liberal Party – Democratic Convention and, of course, its own remainders. The most recent and astonishing split is the dramatically-ended conflict between the top ranks of the most modern and European – as it is generally considered – Romanian Party, namely the Party of the Civic Alliance. Speaking about the code of conformity, perhaps it is useful to bring an example offered precisely by this Party – example which contradicts its publicity image and shows how incorrect a "surface" interpretation may be. When Stelian Tănase, then director of the review for political sciences *Sfera Politicii* (*The Sphere of Politics*), opened the pages of the publication to analysts of the group *A Future for Romania*, reputably related to power, a wave of protests and condemnations shouting "treason!" arose from the local party's organizations. A lot of media speculations subsequently appeared (see, for example, 22, 16/1993), incriminating more or less clearly obscure relations between Tănase and that group, and even with president Iliescu (see also 22, 13/1993). It is worth mentioning there that the incriminated text is one of the most exciting approaches to the theme of transition (opinion shared, by example, by the social and political Romanian theorist Pavel Câmpeanu: *Sfera Politicii*, 5/1993).

More than being illustrated by an inventory of empirical situations, the code of conformity has to be more pro-

foundly addressed. In my opinion, as I will try to show in the conclusions of this paper, it introduces a certain logic totally strange to the logic of ideological coherence of discourse, which perverts it and thus, confers to ideology a certain special function.

2) *The constructivist code* : to another level but, again, independent of the factual ideology professed by the group, each party excels in constructive propositions regarding the society. We cannot speak of models, nor on concrete long-term strategies or tactics, but rather of declamatory projects, a *publicity* offer of a miracle future world. There is a little number of topics: market economy, social justice, civil rights etc., which, just like the ingredients in a meal, ideological discourse combine in various proportions. Once again, the ideological distinctions, or the ideological criteria used for the characterization of the political spectrum, prove to be inoperative. Rather than "images of the word", we would better speak of a variable geometry where certain elements of the sort of those mentioned figure as constant nuclei. Generically, we may call this combination of items the "neocapitalist constructivist trend". This trend functions with different emphases: more or less radical, in a more European or autochthonous version, etc. – still, despite these variants, it represents the *main rhetorical artifact* of the political discourse. This constructivist imagery and its proposals are such an ubiquitous presence that it would be a nonsense to try to give examples.

There is a structural bond, linking together the very idea of "transition" and these dreamy proposals. Such as "transition" is constantly presented a *real*, material process, as a straight-line connection between the present and the desired future. Event this scheme is amended and doubled by a rhetoric of the "difficulties", nevertheless, it proves a mechanical, simple and, why not to say it, dangerous deterministic conception. Transition is never seen as a bunch of possible evolution, as a process which develops in a highly complex field of forces; as a numberless alternative developments, not obligatory happily ending. The principle argument of my statements is an *absence*: the absence of the discourse concerning

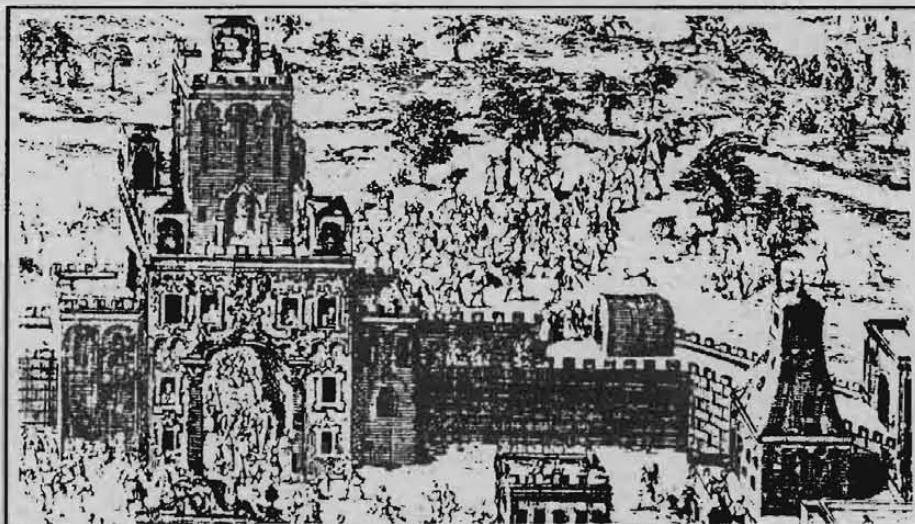
the destructive effect of "transition" and, subsequently, of its conflicting potential. The fact that the violence (the structural violence) of the process is not mentioned, despite its dramatically evidences produced by the Yugoslavian and USSR's cases, by the social aggressivity of the transition in the ex-GDR, shows that political discourse didn't become aware of the need for tactics concerned with the administration of these socio-clastic effects. I will illustrate this situation with a trivial example: the newly emerged problem of unemployment, is considered by the Romanian political discourse only from a "humanitarian" perspective, from the point of view of the "social assistance"; it leaves out of account the fact that this unemployment is the effect of the old social structure destruction, and its remedy is not the "social aid" but feasible politics concerned with to integration of these social forces into new structures. The distinction here made could be seen just as an accent displacement which is sufficient to unveil the mechanics of a thought: the constructive dedication turned into a code, imposes its rigid logic by eliminating "parasiting", undesirable elements.

3. *The prohibitive code*: I chose this term to name those tabu topics which, in every political discourse, are attacked with a certain prudence. And precisely this caution, this self-censorship I would like to examine. There are hot points, generating perverse effects to be discovered in the more distant and surprising contexts.

I will shortly address to three of such topics: the nation, the religion and the communism.

In nowadays Romania, we can describe four "ideal-types" of nationalism: the nationalist-communism, illustrated by some of Ceausescu's old companions joined in the Party named Great Romania; the mystical-nationalism, in the tradition of the pre-WWII Legionary Movement, represented by the Party of the ex-Student's League leader, Marian Munteanu, the Movement for Romania; the historical-nationalism, as it might be called, with accents remembering the pre-1918 Transylvanian intelligentsia discourse, represented by the Romanian's National Unity Party (even if under its

Socialization in Romania: (prerequisites to a national report)*

new leadership of Gavra and Funar its nationalistic discourse became more hysterical); and, finally, the soft-nationalism of the so called democratic parties from the opposition.

In the context of this paper, I consider that only this last type is worth of a more detailed examination. In insidious forms, the soft nationalism (often presented as "patriotism" or as "memory recovery") penetrated the "democratic" discourse (political, but not only). To remember only that in the case of two main parties of the opposition, namely the "historical" parties, National Christian-Democratic Peasant Party and the National Liberal Party, the Nation is hanged in the center of their nomination. The nationalism stood as a populist criterion at the basis of the political opportunism proved by the NLP before the general elections in 1992 (when it left the coalition of the opposition, the Democratic Convention, because the Democratic Union of the Hungarians from Romania, the Hungarian's ethnical party, was one of its members). Even in certain cases it had a courageous attitude towards Hungarian minority's problems, the program of the Civic Alliance's Party as it concerns the national issue is itself structured following the paradigm of the nuclear-ethno-centric state.

As for the perverse effects at distance of the nationalism in its mild form, two aspects are worth of being mentioned. First, despite its marginal attention, is the position of the ethnic minorities other than Hungarian. Their public utterances reflect an attitude of reverence towards the dominant ethnic group – thus consolidating its megalomania and reinforcing, by contrast, the negative image of the Hungarian minority. Secondly, as a structural determination of the political socialization in Romania, nationalism is a cultural feature characterizing the "normality" of the public life. In this respect, a recent confession of Thomas Kleininger, executive director of *Humanitas*, the most important publishing house in Romania, shows that "the four interwars Romanian authors: Emil Cioran, Mircea Eliade, Constantin Noica and Eugen Ionescu" are "the really pillars of the publishing house"; without them, "it would be much more difficult" and *Humanitas* would be

"directly" confronted to an unpredictable market" (22, 16/1993). Speaking about political socialization, perhaps it would not be totally unworthy to mention in this context that the first three of the quoted authors have had notorious affinities to the Legionary Movement.

Christianism, the Christian morality and, particularly, orthodoxy are also common themes of political discourse. Even in the last period the religious upsurge of the political leaders seems to diminish, the religious symbology in political life, the rhetoric of Christianity and the demonstrative religious attitudes practiced by political actors in various occasions, suggest a reinforcement of a larger fundamentalist trend.

Unfortunately, communism remained the neurotic nucleus of Romanian political life. Excepting the demagogic utterances of some Ceaușescu's old fellows, belonging to Great Romania Party and to the Socialist Labor Party, communism is the scapegoat of all political discourses. The communist past is not examined in order to understand the *structural determinations which govern the present*, the "transition", but as generic, magical explanatory cause of its difficulties. Structural determinations which include even the functional codes I tried to examine here.

Conclusions

1. Thus, the codes put forth by the political speech function as *universal structural constraints* of discourse. Of what sort might then be the ideological differences between various politicized groups?

As a particular conceptual framework of concepts generating a world-view which govern the empirical action, an ideology has its own logic which confers coherence to its various statements. The constraints an ideology suffers, are the inner constraints imposed by the law of logical coherence. But in nowadays Romania, is not surprisingly to meet totally contradictory statements within the discourse, platforms or programs of the same group. Or, those contradictions are revealed by the conflict between statements and practices or public attitudes.

For example, the Movement for Romania, the Party of Marian Munteanu, pretending to represent the Romanian youth and its interests "betrayed" after the revolution by the political parties (*Mișcarea* – The Movement – 1/1992), claims itself to be democratic, and even invented a doctrine called "democratic-nationalism"

– but in the meantime it has an almost military organization (*Mișcarea*, 2/1993) and each issue of its official publication include a large section ("We are watching you") full of threats addressed to its critics. Accuses of authoritarian centralism were brought against several "democratic" leaders of opposition parties: the earliest claims of this sort were made towards Radu Câmpeanu, the leader of National Liberal Party; further on, was accused in block the gerontocratic leadership of the National Christian-Democratic Peasant Party, the leader of the Democratic Union of Hungarian, Domokos Géza and, more recently, Nicolae Manolescu, president of the Civic Alliance's Party. In three of the four cases (exception, the Hungarian's ethnic party), the parties came to dramatic splits (in the case of CAP, within the National Board).

Comparative contradictory situations can be found on various topics: the nationalist-communist party Great Romania is well known for its wild autochthonism and protochronism, but these facts seem not to disturb its leaders to pretend that they promote Romania's "entering into Europe". This last case best exemplifies the interference between the ideological coherence determined constraints and the constraints imposed by the "constructive code", where "Europe" functions as a key word.

Thus, ideologies do not function as theoretical orientation for the political practice. Being more or less hazardous combinations of ideological clusters, the political discourse deals less with reality than with identification criteria. A party identity is not determined by its coherent ideology, but by the specific combination of ideological-like statements. The difference is not of a low importance; this apparently unessential displacement within ideology's function marks its loss of power in dealing with complex realities. Thus, the option to describe the political discourse in terms of codes and not of ideologies is not a simple theoretical preference. The existence of codes proves the smashing of ideologies in post communist countries and the loss of their pragmatical function of organizing political activity – and consequently, the lack of political efficiency.

2. Beyond the factual diversity, the codes reveal the uniformity of the mechanism of group formation. Ideological accordance is less important than codes observance. In fact, diversity hides the existence of similarly constructed groups; the analysis in term of codes reveal a common form of their discourse. And this form proves an authoritarian origin: the codes reconstruct, scattered upon distinct segments (segments delimited by sym-

bols, names, "ideological" ingredients), the very form of the political unanimity. Thus, the post communist political discourse is not by necessity a post-totalitarian one.

3. Despite the ubiquity of constructive proposals, due to the loss of effective power of ideologies to organize the political action, the "neocapitalist trend" mainly remains a rhetorical artifact. In these conditions, the canonical themes: the nationalism, the political religiousness and the hysterical condemnation of the communism are largely widespread. Moreover, being essential determinations of the political discourse, they unveil a deep anti modernist trend which responds better to the incapacity of controlling the destructive impact of a "real" transition.

Thus, at the term of this analysis, I consider that political discourse in post communist Romania develops within a paradigm characterized by:

- formal authoritarianism
- little application towards pragmatic problem-solving
- lack of ideological consistency
- a deep, even if non-apparent, anti modernist trend.

These features, characterizing at a certain level the political discourse reflect the global structural determinations of the Romanian post communist society. But more than being a simple illustration of those structural limitations, the political discourse is their active promoter; in this respect, it has a major role in the preservation and the reproduction of a *formalist, non pragmatic, authoritarian and anti modernist paradigm*.

As the most general agent of the political socialization, the political discourse exhibits the inherent limits of this one. Even its bearers have changed, even its procedures might diversify, political socialization in post communist Romania is still carried on in a communist-like style.

This analysis hadn't the intention to illustrate that thesis of the total continuity, of the sort of "nothing had changed". But by trying to highlight and to systemize some *structural elements of the continuity*, it stresses on the fact that such an understanding is a prerequisite to any account for the particular aspects of political socialization. □

* The paper was presented in the IPSA/RCPE (International Political Science Association/ Research Committee for Political Education) round-table conference, 23-28 may 1993, Balatonfoldvar, Hungary.

MIRCEA BOARI - pursuing an MA degree in Political Theory at the University of Manchester.

Statul-Națiune: țările în tranzitie*

MIHAI BOTEZ

Motto:

Comunismul s-a dovedit a fi cel mai lung și mai dureros drum dintre capitalism și capitalism.

Un banc rusec din perioada Perestroikăi

1. Introducere: necesitatea unei priviri atente

S-a spus de mai multe ori că, pentru a putea fi aplicată lumii de astăzi, logica Tratatului de la Westfalia, care proclama rolul esențial al statului-națiune, necesită cîteva schimbări progresive și subtile. De fapt, lumea economică sau a afacerilor este acum post-națională, ea avînd din ce în ce mai puțin respect pentru granițe și pentru aspirațiile guvernelor naționale. Lumea politică este încă foarte națională – structura și modul de funcționare ale Națiunilor Unite, de pildă, susțin pe deplin această afirmație. Iar lumea realităților zilnice ale prezentului – este mai degrabă una etnică, adică pre-națională: Bosnia, de exemplu, fiind o ilustrare tragică.

Cu toate acestea, cea mai potrivită structură pentru studiul reconstrucției fostelor țări comuniste din Europa Centrală și de Est rămîne, după părerea mea, statul-națiune. Este adevărat că, cel puțin la prima vedere, scoperile oficiale ale unei astfel de normalizări sunt trasnătional: ele urmăresc să transfirme în chip pașnic dictaturile în democratii și economiile de comandă în unele de piață. Dar, din punct de vedere politic, cel puțin în ultimele decenii, Europa Centrală și de Est nu a experimentat comunismul, ci diferite forme de maraj între comunism și nationalism, cunoscute în general sub denumirea de comunism-național². Prăbușirea comunismului a produs în întreaga zonă, ca o hiper-corecție probabil, un violent anti-comunism. Astfel, este mai potrivit, cred eu, să vorbim despre un anti-comunism-național, care a înlocuit din punct de vedere politic, comunismul-național: și cum comunismul-național a avut trăsături specifice fiecărui context național, mi se pare normal să considerăm că și anti-comunismul-național, văzut ca o premisă a noilor democratii care apar, este și el dependent de aceleasi contexte. Nu este deci atât de surprinzător faptul că noile democrații, cea din Rusia sau cea din Republica Cehă, sînt destul de diferite și dificil de analizat laolaltă. și din punct de vedere economic au existat mari deosebiri între diferențele țări comuniste – la nivelul obiectivelor, al opiniilor strategice și evident al rezultatelor. "Punctele de plecare" ale reformelor post-comuniste au fost deci foarte diferite. Dacă adăugăm acestor elemente și modurile diferite de abordare a procesului reformei, vom observa de asemenea că de dificil este să vorbim în aceeași limbă despre, să spunem, economiile rusă și cehă din anul 1994.

O prezentare realistă a lumii post-comuniste ar trebui deci să includă și o serie de analize ale situațiilor din diferite state-națiune din zonă³. Cu toate acestea, nu voi dezvolta o astfel de abordare standard. În primul rînd pentru că timpul nu ne permite o descriere a fiecărui stat în

parte. În al doilea rînd, mult mai important, pentru că mă îndoiesc serios de capacitatea noastră de a primi și interpreta informații relevante din zonă. Să luăm un singur exemplu – multimea de indicatori economici. Deși de mult timp s-au ridicat probleme în această privință – în particular, manipularea statisticilor în scopuri de propagandă politică – a existat o deteriorare în anii pros-comuniști, în momentul în care birourile naționale de statistică au început să folosească noi metode și seturi de statistică⁴, legate de piață care apără: de pildă, noul sector privat, în special întreprinderile mici, sau noile activități economice nu sînt reflectate cu acuratețe în statisticile oficiale. Luînd în considerare faptul că, de exemplu în România, aproape 30% din Produsul național brut din 1993 a provenit din sectorul privat (în agricultură el reprezintă 80%) – citez statisticile guvernamentale⁵ – este ușor de observat că de importante sînt aproximările în acest sector pentru a crea o imagine de încredere a realităților economice.

Deci, nu voi trece în revistă statisticile internaționale disponibile, nu voi încerca să compar sau să speculez astfel de baze de date îndoienice și nu voi încerca să recapitulez sau să comentez literatura impresionantă⁶ care se ocupă de acest nou capitol al științei, și anume dialectica unei neașteptate (cel puțin de către marxiști) tranzitiei de la comunism la capitalism (și nu invers). Nici nu vă voi plăti cu propriul meu model teoretic al schimbării societății în tranzitie, o abordare structurală bazată pe o sinteză inspirată de Priogine-Thom, dintre evoluția prin fluctuații și comportamentul haotic.

Mă voi ocupa mai detaliat numai de un număr mic de probleme practice, comune presupun tuturor țărilor aflate acum în tranzitie, subliniind punctele mele de bază: faptul că aşa-numita "lume în tranzitie" este o extraordinară piață a viitorului și un viitor partener de afaceri și că "normalizarea" economiilor post-comuniste este o problemă globală care ne implică pe toți – de la nord la sud și de la vest la est. Din motive evidente, mă voi limita la analiza aspectelor economice/de afaceri, chiar dacă nu este necesar să amintesc aici relațiile dintre piață și demo-

crație. și o ultimă observație: în ultimii ani, teoreticienii și jurnaliștii au obișnuit publicul cu un gen de limbaj pseudomedical: se vorbesc despre economiile comuniști ca despre un organism bolnav și se elaborează diagnostice și terapii. Chiar dacă personal am dubii referitoare la acuratețea academică a acestui limbaj, îl voi folosi pentru a-mi scurta prezentarea și pentru a o face, sper, mai ușor de înțeles în contextul literaturii existente. și voi încerca să demonstreze că primele noastre diagnostice, terapii și programe au fost parțial nerealiste și că, luînd în considerare experiența acumulată, putem arunca o a doua privire asupra aceleiași probleme, o privire mai apropiată de lumea noastră decît erau paradigmile pentru paradis pe care le concepeam privind la TV prăbușirea Zidului Berlinului.

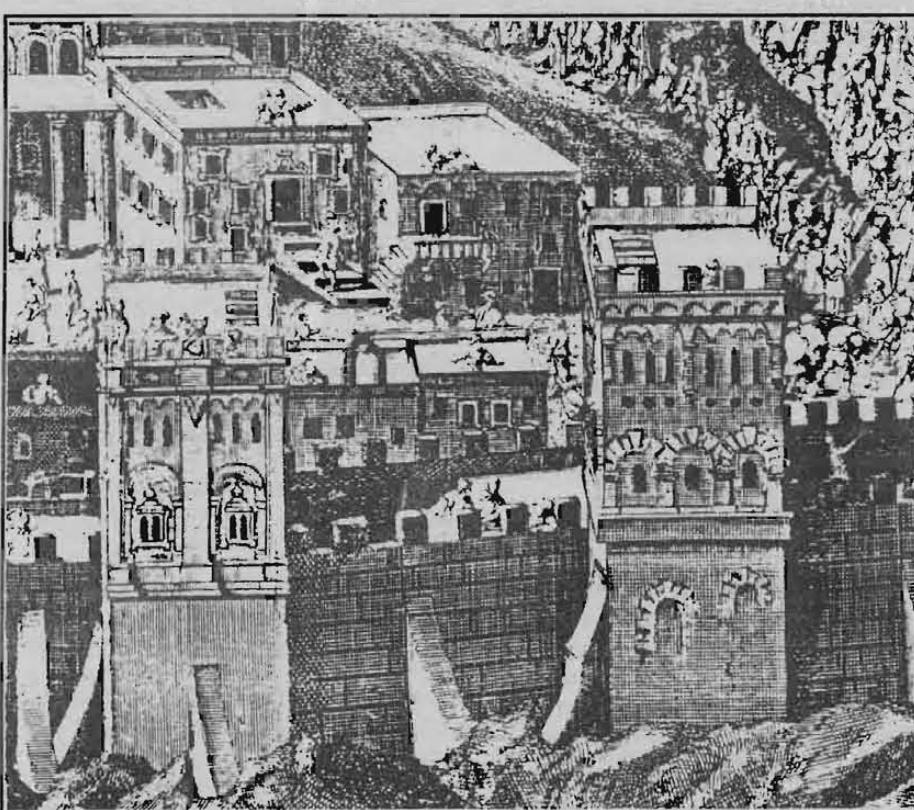
2. O privire atentă asupra diagnosticului: depășirea moștenirii lăsate de ordinea comună

Nu este nevoie să repet că prăbușirea regimurilor comuniști și în particular a economiilor lor din Europa Centrală și de Est și din fosta Uniune Sovietică ne-au pus în față obiective fără precedent privind reconstrucția politică și economică, obiective care, din anumite puncte de vedere, sunt mai dificile chiar decît cele cu care s-au confruntat națiunile devastate de război, după cel de-al doilea război mondial. Diagnosticul a fost destul de evident: economiile de comandă nu au mers. Fondate pe o bază inadecvată legal, moral și instituțional, aceste economii se opuneau unei dezvoltări economice de piață. De pildă, chiar aşa numita "logică" a economiei centralizate și planificate elimina prin definiție sau cel puțin limită sever competiția de piață: pentru a se evita "în mod științific" "pierderea nenecessară" (prin competiție), fiecare produs al pieții comuniști era teoretic planificat să fie realizat de o singură unitate economică. Astfel, piața comună era o asociere de pseudo-piețe ce monopolizau un singur produs, într-o economie în criză, controlată de stat, în care planifica-

rea era endemică în urma cererii societății. O observare mai profundă a economiilor de comandă subliniază alte obstacole în calea dezvoltării și voi cita aici doar cîteva: structura irațională a prețurilor, o concentrare excesivă asupra bunurilor fizice, neglijarea sectorului serviciilor și industriile de "cunoștințe", enorme deficituri bugetare și politici monetare slabe care au dat naștere la inflație; bugetele "usoare" ale întreprinderilor care au dus la lipsa randamentului în producție și au împiedicat transferarea resurselor pentru o folosire mai bună; echipele învecinate și efectele tîrzii ale "gigantismului" industrial; forță de muncă și cadre de conducere slab pregătite; neglijarea și chiar distrugerea mediului înconjurător s.a.m.d. S-ar putea demonstra ușor că "dezvoltarea" economică comună a fost proiectată, să se conformeze unei alte logici decît logica universală a pieții: de exemplu, obiectivele producției nu erau legate de consumul (intern sau extern), ci de factori extra-economici – cum ar fi necesitățile complexului militar al fostei URSS, aşa-numita, în COMECOM, "diviziunea socială a muncii" sau, în România, "autarie". Dar aceste observații nu schimbă diagnosticul nostru de bază. Totuși, a existat sentimentul general, cel puțin în Europa Centrală și de Est, că odată cu ajutorul occidentalui, probabil sub forma unui nou Plan Marshall, economiile fost-comuniști se vor reface curând și că ne vom bucura de o lungă perioadă de prosperitate economică mondială sau cel puțin europeană: la o primă privire, diagnosticul, terapia și prograda au părut clare și încurajoatoare.

Mai rezistă un asemenea optimism și după aproape cinci ani de la căderea comunismului în Europa Centrală și de Est? Cel puțin aparent, explozia de optimism a cedat locul îngrijorării. "O a doua privire" este deci justificată.

Refritor la diagnosticul pus bolii economiei comuniști, mi se pare că au fost neglijate cîteva realități esențiale. Nu voi repeta aici ceea ce știe toată lumea: faptul că Occidentul, aflat într-o perioadă de recesiune sau stagnare, nu a fost atât de rapid în acordarea ajutorului pentru procesele de tranzitie, sau faptul că rezistența "nominalizării" sau a "aparatului" vecchi, comunist a fost mai mare decât se aștepta sau că noii conducători, aleși în mod democratic nu au fost atât de competenți din punct de vedere economic pe cît se credea. Voi accentua numai barierele psihologice în calea unui comportament de piață, alimentat de decenii de conducere comună. și mă voi referi la el indirect, descriind un fascinant experiment organizat cu studenții la New York University, sub îndrumarea Prof. Andrew Shaffer și a Prof. Haig Nalbandian⁷. Un grup lucrează în două sisteme stimulative. Unul dintre aceste sisteme copiază sistemul stimulativ stereotipic comună, iar subiecții împart realizările grupului în mod egal, indiferent de efortul individual depus: vom numi acest sistem, *Sistemul comunist de împărțire a beneficiilor*. Cel de-al doilea este mai apropiat programului stimulativ capitalist, unde grupului ca întreg i se dă un obiectiv de realizat și numai odată ce acest obiectiv a fost atins, el generează venituri: vom numi acest sistem. Sistemul capitalist de împărțire a profitului. Experimentele au dovedit că comportamentul subiecților ce lucrează

conform schemei de împărțire capitalistă a profitului este influențat în funcție de momentul în care a avut loc experimentul, adică înainte sau după schema împărțirii comuniste a beneficiilor. Astfel, dacă se experimentează mai întâi modelul comunist, subiecții își stabilesc o normă de sustragere de la muncă; cînd se introduce noua schemă – cea de împărțire a profitului – este foarte dificil, chiar și pentru aceeași subiecții de laborator, să se dezobișnuiască de norma de sustragere stabilită anterior, după modelul comunist. Analogia este acum evidentă. Din moment ce muncitorii din Europa de est au o normă de sustragere stabilită, introducerea unui sistem de stimuli nou, de tip occidental, va fi puternic influențată de istoria comunistă anterioară. Permiteti-mi să mai adaug și suspiciunea și resentimentul, alimentate de mass-media comunista timp de o jumătate de secol, față de concepție ca "profit" sau "capital", ca și scepticismul față de noii capitaliști, mulți dintre ei provenind din vechea ordine (aparatul comunist sau asociații acestuia) sau dintre elementele criminale ale societății (uneori de tipul mafiot).

"Capitalismul după comunism" este deci mult mai dificil decât se aștepta – și acesta este rezultatul principal al "celei de-a doua priviri" asupra lumii post-comuniste.

3. O privire atentă asupra terapiilor: eșecul unor mituri

Odată identificată boala fundamentală a economiilor comuniste de comandă, planificate, centralizate și de stat, tratamentele au părut, la prima vedere, destul de clare: înlocuirea acestor economii cu cele de piață, "normale", printr-un proces de tranzitie ce se presupunea că va fi dureros. Atunci s-a pornit de la două ipoteze fundamentale: prima, că proprietarul era responsabil pentru ineficiența unităților economice de stat și a doua, că tranzitia ar putea și ar trebui să accelerată cît de mult se poate. În consecință, schimbarea proprietarului – adică privatizarea – cît se poate de rapidă – și viteza acestui proces au devenit principali indicatori ai progresului în tranzitie. Nu este exagerat să vorbim despre mitul privatizării rapide ca despre leacul universal pentru toate necazurile post-comuniste.

Rezistă însă acest mit la o a doua privire după aproape cinci ani de experiențe? În primul rînd, permiteți-ne să subliniem că prima formulare a dihotomiei – adică sectorul public de stat versus sectorul privat – nu este legată în mod necesar de eficiență economică. Economistii știu că, de pildă, sectorul public sud-coreean Phange Steel Company este unul dintre cele mai eficiente din lume, în timp ce sectorul public Steel Authority din India rămîne un exemplu de ineficiență birocratică⁸. Si nu mai este necesar să reamintim că nu toate întreprinderile private sunt și eficiente din punct de vedere economic. În al doilea rînd, moștenirea comună însăși arată că multe dintre unitățile economice (întreprinderi, ferme, etc.) – dacă nu chiar majoritatea, în cazuri ca cel al României – nu sunt active, ci mai degrabă pasive⁹: ca atare, problema reală nu este schimbarea proprietarului și/lor a managerului, ci transformarea acestora în bunuri salvate. Deducem deci că privatizarea, privită ca piatra de temelie a reformei economice și a tranzitiei, este mult mai dificilă decât se aștepta. Eficiența economică trebuie deci adăugată des citelor obstacole în calea privatizării – și menționez aici numai lipsurile de capital, controlul somajului ca și pericolul unui transfer nepopular al noii

puteri economice în mîinile aceleiași veci și compromise nomenclaturi. Totodată, nu pot fi neglijate nici cîteva aspecte marginale ale privatizării/liberalizării – și menționez aici doar inflația necontrolată, care, după cum ar spune Milton Friedman, este un semn indiscutabil al recesiunii sau al stagnării. Iar lista implicațiilor secundare ale privatizării poate fi completată, bineîntele, fără a contesta primul și ultimul adevăr: că, oricare ar fi prețul, trebuie creat un sector privat și că o economie mixtă sănătoasă implică parteneriatul dintre acest sector privat, sectorul public și comunitate. Problema nu este deci "ce să facem", ci "cum să ne comportăm..."

Să studiem acum faimoasa dihotomie dintre terapia de soc și terapia progresivă, sau pe cea dintre o reformă rapidă și una lentă. Fiecare abordare a avut și și-a pașrat suporterii săi – între ei, economisti distinși și sociologi¹⁰.

Tot în acest perimetru s-a mai născut un al doilea mit: că viteza transformării este și ea un semn al succesului. Deci, terapia de soc a fost considerată leacul universal, iar abordarea progresivă, mai mult un paleativ simbolic ce trebuia aplicat dacă șocul era refuzat de votul popular (cum s-a întîmplat în Polonia sau Rusia). Dar, este necesar să se aleagă una dintre două strategii alternative, bine-definite? Mie mi se pare că și acest de-al doilea mit – al unei rețete universale pentru tranzitie – are probleme. După cum remarcă un autor: "Problema cu care ne confruntăm (adică tranzitie) poate fi comparată cu modul în care se încearcă salvarea și repararea stricăciunilor produse de un tornado (ordinea comunistă). O astfel de construcție nu are nevoie de o teorie, ci doar de un bun simț gospodăresc, mai precis, un bun simț administrativ la nivel național cuplat cu o conducere politică ce să merite încrederea totală a maselor. Cunoștințele de economie ar fi cu siguranță de ajutor, dar datorită lor nu s-ar putea prescrie o soluție de salvare dintr-o situație care nu a mai fost studiată".¹¹

Personal, cred că această soluție modestă și rațională este cea mai importantă lecție a ultimilor ani. În primul rînd, ea sugerează că niște schimbări în ritmul reformei nu sunt în mod necesar și semne ale unei lipse de hotărîre privind valorile abstractive ale pieții, ci sunt semne ale unui realism pragmatic, ce promovează ideea "așteaptă să vezi ce se întîmplă" și aplică "metoda eliminărilor succesive", în locul implementării dure a unor strategii arrogante, realizate dinainte, dar niciodată experimentate. Această concluzie subliniază de asemenea și importanța esențială a sprijinului popular pentru amplitudinea și pasul reformei; altfel, viitorul tranzitiei va fi reprezentat de o alegare primejdiosă între anti-reformă și o reformă promovată prin mijloace autoritare. Iar aceasta nu este o alternativă extremă de atrăgătoare, după decenii de comunism. Ca atare, sprijinul popular înseamnă în primul rînd stabilitate politică: o condiție necesară (dar desigur nu și suficientă!) pentru o schimbare de succes spre ceva mai bun.

A te confrunta cu obstacolele nu înseamnă însă și a avea un eșec. Reforma și implicit tranzitie sunt posibile într-un moment de criză, dar nu într-un pericol serios. Oricine din Europa Centrală și de Est stie că nu există drum înapoi – spre săracia generală, planificată "științific" și spre opresiune politică. Iar potențialul extraodinar al țărilor în tranzitie trebuie subliniat și el. Nu mă voi referi numai la resursele naturale prost utilizate pînă acum, ci mai ales la resursele umane. Ironia situației este că o parte a moștenirii comuniste din Europa Centrală și de Est este o forță de muncă bine informată și

bine pregătită, iar capacitațile profesionale ale acestia în domeniul tehnologiei moderne nu pot fi neglijate sau subestimate: existența unei infrastructuri tehnologice, învechită poate, dar care ar putea fi modernizată; o cantitate enormă de bunăvoiță și entuziasm pentru "un nou început"; cîteva reflexe specifice ale oamenilor care pot fi transformate în bunuri (de pildă, consumul limitat, rezistența la "mirajul" unui super-consum, "pregătirea pentru săracie", cultul economiilor sau dorința autentică pentru o viață spirituală, opusă celei materiale. Asemenea reflexe, folosite inteligent, pot deveni adevărați stimuli pentru "o dezvoltare cu chip uman". Permiteti-mi să sper că într-un viitor nu prea îndepărtat nu vom vorbi numai despre succesul "tigrilor" est-asiatici – cum sunt Coreea de Sud, Taiwanul sau Singapore – ci și despre acela al "leilor" din Europa Centrală și de Est – cum sunt Polonia, Ungaria sau România.

4. Explorarea viitorului: tranzitie ca problemă mondială

Nu intenționez să reiau aici diferențele "pachete de soluții" oferite de organizații sau persoane distinse, pachete care sugerează sau chiar prescriu "ce trebuie făcut" pentru a accelera tranzitie și integrarea țărilor în tranzitie în economia mondială¹². Voi face doar cîteva observații finale.

În ciuda stagnării din ultimii ani, mi se pare că nu ar fi realist să contestăm că "țările dezvoltate", ca democrații post-industriale, sunt încă motorul progresului. Declinul discutabil al Statelor Unite sau ascensiunea Japoniei și a Germaniei nu schimbă cu nimic această afirmație. Totodată, ne aflăm într-o perioadă de mondializare a producției, a tehnologiei și a piețelor. Simultan, ne confruntăm cu curente contradictorii – de pildă, regionalizarea economiei mondiale în blocuri economice/comerciale conduse de forțe de piață și acorduri interguvernamentale discriminatorii. Teoreticienii sistemului știu însă că eșecul unei părți a sistemului are implicații serioase asupra sistemului ca întreg. Timp de decenii, Occidentul a fost interesat de dezvoltarea "restului lumii" pentru a asigura un echilibru planetar.

"Țările în tranzitie" fac parte din acest "rest al lumii". Si mulți observatori occidentali par să vadă în ele o nouă variantă a țărilor subdezvoltate, sau, folosind un termen mai politic, în curs de dezvoltare, adică în termenii ajutorului (conditionat, desigur), al relațiilor donator-primitori, ai transferului de tehnologie, ai asistenței umanitare/filantropice și.a.m.d. În consecință, tranzitie este văzută ca o simplă occidentalizare sau, mai precis, ca un transplant.

Mi se pare că o asemenea abordare poate fi contestată și chiar contrazisă. Chiar și dintr-o perspectivă pe termen scurt, o astfel de imagine pare discutabilă: cu siguranță, țările în tranzitie sunt sărăce conform standardelor vestice, dar nivelul lor de cultură/civilizație sunt adesea comparabile cu cele ale Occidentului, iar prin tradiție, ele aparțin mai degrabă Europei dezvoltate, decât lumii ne-europene în curs de dezvoltare. Ca atare, lumea în tranzitie este în primul rînd o piață ascunsă, dar imensă pentru produsele vestice. A spori capacitatele de consum ale acestei lumi este deci o premisă pentru progresul întregii omeniri. Un nou concept – consumul susținut – ar trebui adăugat dezvoltării sustinute à-la-mode, legat exclusiv de restricțiile de mediu; iar consumul susținut va necesita o producție susținută într-o strategie globală de pro-

gres.

Dar, dacă dintr-o perspectivă pe termen scurt, țările în tranzitie sunt în principal piete promițătoare ale viitorului, dintr-o perspectivă pe termen mai lung, le pot deveni parteneri de afaceri eficienți. Iar acei investitori, care au interes pentru viitorul mai îndepărtat, nu vor dori să scape extraordinarele oportunități pe care le oferă țările ca Rusia, Polonia sau România și vor aciona acum.

În această nouă lumină, țările în tranzitie nu sunt colonii ce trebuie civilitate, ci aliați în încercarea comună de a asigura o dezvoltare continuă a societății globale.

Si printre viitoarele "produse ce vor fi importate din țările aflate acum în tranzitie" s-ar putea număra și cîteva idei noi despre o lume mai bună. Să sperăm că într-un viitor nu prea îndepărtat, aşa cum a subliniat Lordul Keynes, "vom fi cu toții morți"...

Dar poate că pînă atunci vom putea face ceva. □

NOTE:

1. Tratatul de la Wesfalia din 1648 este considerat ca fiind prima exprimare în dreptul internațional a acestei abordări statiste.

2. Vezi, e.g., M. Botez, "Intelectuali Est-europeni și statul comunist-național", București, 1992.

3. "Țările în tranzitie" despre care vorbesc sunt: Polonia, Ungaria, Republica Cehă, fosta RDG (un caz deosebit), Slovacia, România, Bulgaria, Albania și fostele republici sovietice – Rusia, Belarus, statele baltice, Ucraina, Moldova, Azerbaijan, Georgia, Armenia, Kazakstan, Tadjikistan și.a.m.d. Din motive lesne de înțeles, cazul fostei Iugoslavii nu a fost comentat.

4. Vezi, de exemplu, comentariile din "Buletinul economic pentru Europa", 43, New York, 1991, p.1-5 (editat de Comisia Economică pentru Europa a ONU).

5. Cf. Institutul Național de Statistică al României, 2/4/1994 (comunicare personală).

6. Vezi, de exemplu, S. Islam & M. Mandelbaum (editori), "Piețele în apariție: transformarea economică în Europa de Est și în statele post-sovietice", Consiliul pentru Relații internaționale de presă, 1993 pentru o treiere în revistă a subiectului.

7. A. Shoter, "Cum să îmbunătățești capitalismul", în U. Kirdar & L. Silk (editate), "O lume potrivită pentru oameni", N.Y. University Press, 1994, p.86-87.

8. Cf. J. Bahagwati, "Protectionismul", Cambridge: MIT Press, 1988, p. 88.

9. De exemplu, în Septembrie 1991, ministrul polonez al industriilor a clasificat 700 de întreprinderi de stat din totalul de 1500 ca falimentare; în Ungaria, "sute" din cele două mii de întreprinderi de stat s-au confruntat cu falimentul iminent. Cf. "Economistul", mai 1992, p. 8.

10. Partizanii terapiei de soc sunt, în general, mai bine cunoscuți - și îl menționez, de pildă, pe J. Dachs; printre cei care susțin terapia progresivă, se poate aminti laureatul premiului Nobel, L. Klein, care este un admirator declarat al modelului chinezesc de tranzitie spre o economie mixtă.

11. N. Georgescu-Roegen, "O lume în căutarea denotației", în O lume potrivită pentru oameni, op. cit., p.434.

12. Citez aici doar studiile și recomandările Băncii Mondiale și ale FMI, ale Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare, ale OECD și ale diferitelor agenții ale ONU. În decembrie 1993, Adunarea Generală a ONU a adoptat o rezoluție care face apel la o integrare rapidă a economiilor în tranzitie în economia mondială.

**Traducere de
Adriana CONSTANTINESCU**

* Textul de față a fost prezentat de autor la Conferința Privire generală asupra afacerilor și finanțelor, New York, 23 februarie 1994.

The Generation Gap. Academics in Romania

ROBERT D. REISZ

1. Introduction

The aim of this article is to highlight a day to day problem of Romanian higher education. Disorders in the staff renewal and training are due to the historical development of the higher education system.

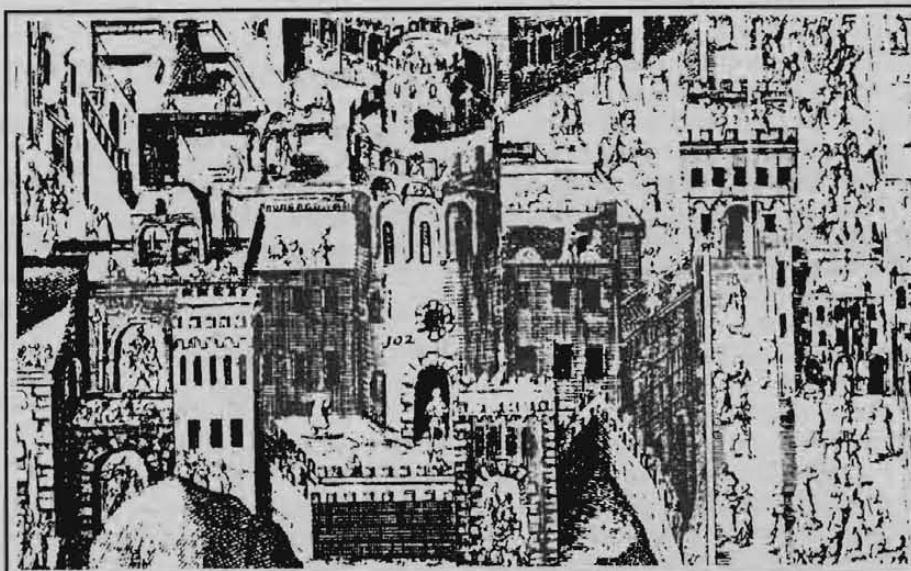
Centralized systems change and develop in a circular fashion, periods of ups and downs following one another. After a period of expansion, recession or stability follows until a new impulse calls for expansion again. These stop-go movements (Archer, 1979) characterize the fact that universities can not act on their own, needs accumulating and creating, after a certain "amount" has gathered, a reaction of central body that can actually lead to change. In fact the changes that take place in such a situation are usually not exactly those requested, but rather a political compromise to fit different problems that have emerged throughout the system.

The accumulated need can also be in fact political needs of the leadership as it was in the early 50's when a new elite had to be created, or perceived needs of the population.

Romanian higher education knew three periods of expansion. After world war two, along with other countries of the Soviet empire, Romania went through a period of development of the higher education system. This expansion was designed to create the new ruling class, barriers against the admission to higher education of those of not proper social origin being put up. The sharp increase in study places and teaching staff along with the reclusion of the former elite led to a diminution of the academic criteria and a shift toward the politisation of most of the disciplines. The best position in an European ranking was reached in the 1955/56 academic year when Romania was on the fifth place with 473 students on 100,000 inhabitants. As this happened, the higher education system was already decreasing in number of institutions and faculties, as well as the number of teaching staff and students. The period that had already began lasted until the early 60's. This period of lethargy, or stability depending on the point of view, was statistically characterized by a small decrease of number of students and a small variations number of teaching staff around a level of equilibrium.

The years starting with 1960 led to an impressive expansion of the higher education system. In a few years lots of new institutions, were founded, the number of faculties and students more than doubled. The teaching staff also increased sharply in a short period. The peak of this expansion period was reached in 1970/71 with 51 higher education institutions and 195 faculties. This second expansion took place in a general context of loosening of the political life. Ceausescu's first years meant in fact a move of Romania out of the Soviet block towards liberalization. But it did not really last.

A period of recession followed, as in 1974 Ceausescu tightened the grip on the Romanian society. Even if the number of students grew on account of the technical

disciplines, the number of specialities in which degree programs were offered declined dramatically, 9 institutions and 58 faculties being closed down. Up to 1989 other 36 faculties disappeared. Parallel to the shrinking of the structure the number of academics remained more or less stable until the beginning of the 80's. The largest number of teaching staff was reached in 1980/81 with 14,592 persons. In the 80's the number of students had a small constant decrease and the teaching staff also diminished every year, almost no academics being hired in the whole decade. So, when the regime change came existed 44 higher education institutions, 101 faculties and 11696 academics.

The third period of expansion followed the 1989 change of regime. The accumulated needs for education, exploded as autonomy was granted to the universities simulating a stop-go movement. This time, untypically, it was the decentralisation of the system that was enough to create the expansion as if a planned reform would have acted. The role of the Ministry of Education changed from dictating to approving, and in the 1990-1992 period approval was mostly granted unconditionally to all expansionist developments.

In the first year after the change 5 institutions were founded, 1,85 new faculties got started and the teaching staff increased by 2,231. In the same time a large parallel system of private higher education came into being. The teaching staff of private universities could not be included in the tabular being formed mainly by persons primarily employed by state universities, the number of teachers working only at a private universities is very small, probably a few hundreds.

We will focus in this article on the problems of academics viewed from the perspective of state higher education. These problems can partly be found in the private sector too, with the difference that the non-public universities are much more client-oriented and the decision-making structure is determined by the type of ownership and of course the owners themselves. We did not consider higher education organized by the Ministry of Defense and the Ministry of Internal Affairs, that is not even included in our statistical data.

centralized systems according to their stop-go type of development we have already referred to.

We should also note that, as the expansion period has ended, and there will probably exist little or no need to employ academics in the following years, the generation gap system might be perpetuated. Still, if the Romanian higher education system will know the autonomy currently stated in the education draft bill, it is probable that no big numbers of academics will be in a short period of time, the developments gradually satisfying the emerging needs.

2. Employment in higher education

As we have already seen in the introduction above there have existed three periods in which a larger number of academics have been employed. On the graph we positioned the number of teaching staff in the HE system, throughout the post-war period.

The number of academics is listed in exact figures in the next tabular.

So it safe to say that most of the Romanian post-war academics have been employed in one of the three expansion periods, that is : 1948-1950, 1961-1968 and 1990-1991. These periods are not exactly congruent with the periods of expansion of the whole system but are characteristic for employment of academics as we can see in the tabular above and are to be linked to the expansion of the system itself.

These considerations lead us to conclude that, as in the 1950's generation is probably already retired, only few professors being still active, the academic population is currently formed by mainly two generations. The gap of practically 20 years between these is a fact easy to sense in the university life. As the last expansionist period created access to academic positions not only to recent alumni, this generation gap is not as easy to be sensed in the age structure of the population. A relatively important number of persons having completed their studies even ten or more years before their employment in higher education were hired directly on positions of senior lecturers. This was sometimes impossible to avoid, as certain disciplines, that where reduced or totally disappeared out of political reasons in the mid 70's, were now restarted (e.g. sociology, psychology).

The result of those stated, is the creation of two very clearly separated power groups, representing the two generations, the "old" and the "young" academics.

It is worth to realize the fact that the current "old" generation came into the system also as a "young" generation having a certain gap between them and those employed around 1950. In fact this generation system of academics is typical to

3. Representation in decision making

As the government stepped back in the 1990-1992 period, in the coordination of the universities the academic oligarchy gained more power. The so-called market forces represented by the clients of education, local communities, etc. were taken into consideration mainly by the mediation of the academics. That is, the power of the market acted in fact mostly through the academics that were ready to fulfill the perceived needs of the clients.

So, as usually, universities autonomy led to a power transfer to the oligarchy. Those who took over these coordination roles were the prestigious, powerful professors that could motivate their right to take decisions by academic titles and positions. To gain a position as a head of a department, faculty or chair a title of at least associate professor is necessary. As such, none of those employed in the post 1990 boom had the qualification to get a leading position. This barrier against the access to power of the "young" generation was imposed by the existing structures in the universities and the ministry.

In most places the members of the senates and the professional council of the faculties were also those of the old generation, as they had a certain experience in the political game of leading the university and were already members of the informal parties that influence decisions. The "young" generation had no possibility to organize itself in the power network structure needed to gain access at the higher level of university decision making. The elections inside the higher education institutions took place in 1991 when the "young" generation was still a kind of an amorph mass of people while the "old" generation already knew how to play the game. (It was in fact in the first year of expansion as the employments started in the 1990/91 academic year). At these elections all the power structures inside the university got fixed for a period of four years.

The statutes of the university grant a proportion of one third of student representation, in the senates and the professorial councils, a concession made to the student movements after the revolution. The rest of these decision making bodies is formed by members of the teaching staff, no specifications on their academic titles being made (i.e. there is no fixed proportion of junior and senior staff as,

for instance in Hungary). As the membership in these bodies is a kind of an honorary position very few of the "young" generation get there. In some faculties only, or almost only full and associate professors are members of these forms of collegial leadership. None of the cases we have encountered shows a representation of more than 10% of "young" academics. And this in a situation in which the "young" generation represents in fact almost 6000 persons employed in the 1990-1992 period, that is 34% of the teaching staff. It is of course natural that none of these have positions as rectors, vicerectors, deans, etc. but their under representation in the decision making bodies might not be very sound as they represent in fact the new wind in the universities.

4. The generations as interest groups

It is of course quite evident that the two generations have different value systems and different interests. Even if it would be the struggle for more power from part of the "young" generation, the materialization of the conflict would lead to elements of differentiation between the groups and as such to the creation of different value systems. Of course the different value systems are very typical to disciplinary cultures. We will try to examine three nonsimilar cases :

computer science : knowledge base of the discipline is very changeable in itself.

economics : the changes in the discipline had to take place because of the marxist politisation existing in the previous period.

philology : knowledge base relatively stable.

To find the difference between interest patterns we interviewed members of both the "young" and the "old" generation of these faculties. They were asked about their self-concept and their relation and comparison to the other generation. The studies have been undertaken only at large universities, which might reduce generality. It is possible that some of the following conclusions would not fit the (5) universities founded in the post-1990 period or other small institutions, that have smaller number of teaching staff, and as such different problems.

4.1 Computer Science

Computer Science is maybe the most dynamic field in as much as its knowledge base is concerned. It is considered that it doubles every three years. Taking this into consideration it was foreseeable that the difference between generations will be clearly to sense.

We found a consensus between the generations, both the "young" and the "old" academic pointing out more or less the same differences. The main element to differentiate the value systems is the so-called academic or scientific orientation of the "older" generation versus the much more pragmatic or professional orientation of the "younger". The older academics lived most of their career in a period in which the practical part of their work was rarely visible, the Romanian society experiencing the computer boom much later than the rest of Europe. This led to a drift towards the scientific, abstract part of the discipline. The younger generation that actually grew along with the computers favors the applied part of the discipline. It was also said that the "young" generation is more money-oriented which is also a part of the same difference.

Related to this, the "older" academics are very mathematics oriented, while the "younger" generation is much more interdisciplinary oriented, lots of examples of research in contact zones to sociology, psychology, medicine, etc. existing. In most of the cases computation, that used to be the element of study, gets more a tool in research.

It is probably also related to the more academic approach of the "older" generation, that they view the "young" academics as not so good from a scientific point of view than they used to be at the start of their careers. This can also be a result of the employment of a very large number of persons in a short period of time, selection being as such not very drastic. On the other hand the "young" generation blames the "older" that they are unable to actually work on a computer.

Members of the "older" generation said that they used to be much more patient and conforming than the "young" academics are but this might be a general statement in all generation problems.

Concerning their relation to external influences and international contacts, the "young" generation is much more interested to travel, experience and talk about new things, specially about new developments in the discipline that take place in the west. On the other hand a large part of the "older" generation is not interested in contacting people in the Western countries, being not willing to adapt to the new conditions.

4.2 Economics

Economics is not a homogenous field of study. To talk about the academics of an economical sciences faculty we will have to make at least one distinction, that is between the doctrinarian and non-doctrinarian domains. In the second category we included econometrics, mathematical economics, accounting, finance, currency, management, business studies, etc. All these do not fit our prerequisite of a discipline that had no change out of external political reasons. What actually happened to them was that, if before 1990 the doctrinarian economists (in that time the marxist economists) led the faculty, now all the leading positions in the faculty and the majority in the professorial council is taken by what we called non-doctrinarian economists. Within these people little generation problems exist as they have been united by their struggle against the other economists. They are pragmatic, "old" and "new", directed clearly towards the market, working as consultants, economists, managers, accountants, etc. for private enterprises. Between them, the members of the middle generation are more than at other faculties and they are those that have actually taken power over, in coalition with the "young" generation.

But at the doctrinarian economics things really had to change, and fast. All those advocates of the socialist economical system had suddenly to teach the contrary. Here a real generation gap can be sensed between the "young" generation that really believes what it is talking about, versus the "old" generation that is lecturing without giving credit to the market system they should praise right now. It is the only praise we encountered, where the generation gap went over in a manifest conflict. The former leaders of the faculty were forced to retire, or stop lecturing or a year to readjust. Both generations of doctrinarian economists are directly linked to political parties, some having leading positions. As such, the conflict in which the "older" academics have been blamed as being communists

came to the forefront.

Another element in the same conflict is the relation to the West. All members of the "young" and "middle" generation are very open to Western economical theories and are very interested in traveling, seeing and talking about it. On the other hand most of those of the older generation are refusing contacts to the West. A serious reason in the existing language barrier. While most of the "young" and "middle" generation are talking English, the members of the "old" generations are only talking Russian as a foreign language, rare cases of French existing.

4.3 Philology

We focused on the teaching staff of English language and literature, a discipline that could not be influenced by political motives, and as such did not change its knowledge base to a wide extent. Actually we can consider that the increasing of the staff and the number of students went with almost no curricular changes.

Members of the "older" generation considered that there exists no difference at all between them and their younger colleagues. Their scientific interests and value systems are very similar. The same could be said about their relation to the changes and to external influence. This opinion was also supported by some members of the "young" generation.

Still, the "young" generation found that a certain shift towards a more pragmatic approach is to be sensed, but the discrepancy is certainly smaller than at computer sciences for instance. The shift towards more interest in applied linguistic than theoretical linguistic was not considered as general even if it came up in the discussion.

The "young" generation was said to be closer to the students and their concerns and more open to alternative ways of teaching and group work. This is of course a clear age effect, but on the other hand it might also be a result of the fact that most of the seminars and group works are held by the "young" academics while almost all the lecturing is done by "old" academics. It should be maybe noted that at computer science this pattern is much less visible, as most of the lecturing and the seminars is done by the "young" generation!

The "old" generation was also accused to be self-sufficient.

4.4 Conclusions of the case study

Even if our study did not encompass enough disciplines to reach firm conclusions, we can state, as a partly verified hypotheses, the fact that the differences between generations are correlated with the level of change in the knowledge base of the discipline. The differences are in direct relationship with the rhythm of change.

Where the change on the informational level is very slow, no other generation problems appear along with those created by the age differences. Where the information changes more rapid, the change in value systems can be sensed from one generation to another.

If changes are gradual, even if fast, their perception is general and the effect of the changes on different persons is of course related to their level of permeability. As such the "young" generation will more widely accept and internalize the changes than the "old" one. The fact that most of the members of the "young" generation have spent a certain period of time on the labor market outside the uni-

versity makes them also more pragmatic and "real-life" oriented. A great part of the "older" generation lost their ability to react to change during the long period of stagnation that they experienced. Of course this is not the case at mathematics and some other sciences that could not be politically influenced, still it is much wider spread than we supposed.

Such gradual changes lead to differences but not to manifest conflicts.

If the change has been very abrupt, as at the disciplines that had to cope with the new socio-politic background, conflicts can become important, the struggle getting from the field of scientific value systems to that of control of decision making within the institution. As these fields of study are anyway related to the political life, the connections of academics with political parties becomes an important element of the day-to-day conflicts within the university. So, the generation gap is inseparably related to party politics and these also create the possible coalitions in the higher education institution than can create access to decision making for the "younger" generation. The role of a few academics belonging to the middle generation becomes important in this system of coalition making. These are usually better from a scientific point of view than both those of the "old" and the "young" generation, as they have employed in a period of stagnation of the higher education system and as such had to be very good to be able to enter academia. They are also better represented in decision making than the "young" generation as they have a high prestige and also a certain period of time in the institution. In fact they represent the small party that can decide on who actually has the majority. Of course, this middle generation is not as homogenous as the two generations we have talked about as they are in fact those employed in the period 1970-1989 (mainly 1970-1980). In this period of time the number of those employed was very small (see Table IV.) after 1980 being even smaller than those retired.

References

- ARCHER, MARGARET S. (1979) Social Origins of Educational Systems, (London and Beverly Hills, Sage)
- Direcția națională de statistică* (1961) Anuarul Statistic al României (Bucharest, DNS)
- Direcția națională de statistică* (1965) Anuarul Statistic al României (Bucharest, DNS)
- Direcția națională de statistică* (1971) Anuarul Statistic al României (Bucharest, DNS)
- Direcția națională de statistică* (1975) Anuarul Statistic al României (Bucharest, DNS)
- Direcția națională de statistică* (1991) Anuarul Statistic al României (Bucharest, DNS)
- Buletin Statistic Informativ. Învățămînt*. (Bucharest, DNS)

ROBERT D. REISZ, born in 1964, graduated the University of Timișoara, Faculty of Mathematics, currently assistant professor at the same faculty and visiting researcher with the Hungarian Institute for Educational Research, member of the Consortium of Higher Education Researchers (CHER), has published a series of articles on Romanian higher education in *Educatio*, Budapest.

The Electoral Mechanism

PAVEL CÂMPEANU

Cel de-al 16-lea Congres al IPSA a avut dimensiunile enormului edificiu care l-a adăpostit – ICC, the International Congresses Center din Berlin. Cu cei circa 1500 de participanți suprareprezentând USA și Europa și subrepräsentând mai cu seamă Africa, cu zecile de sesiuni plenare, lucrări ale Comitetelor de Cercetare, grupe de studiu, ateliere, mitinguri regionale, a fost un supra-Congres care a dat tradiției americane expresia stilistică a organizării germane și despre care participantii nu își pot face decât o imagine cu totul parțială. Dintre cei prezenti, îi amintesc la întâmplare pe Martin Seymour Lipset, Giovani Sartori, Jean Leca, Pierre Hassner, Philippe Schitter, Claus Offe, Ernesto Laclau, Mattei Dogan, Samuel Barthes, Hans-Dieter Klingemann, Gheorghe Ionescu, Andrew Arato, Juan Linz, Stepan Albert și alții.

Sfîndind banalitatea, trebuie totuși să observ că și cu acest prilej țara cea mai subrepräsentată din Europa Răsăriteană a fost tot România. Doi autori de comunicări inclusi în program – un antropolog și o economistă – nu au putut veni, echipa românească reducându-se astfel la profesorul Ovidiu Trăsnea, președintele recent reconstituitei Asociației Române de Științe Politice

și subsemnatul. În ce mă privește, am beneficiat nu numai de invitația, dar și de sponsorizarea Comitetului de organizare, interesat de activitatea CIS-ului și în special de cartea De patru ori în fața urnelor publicată anul trecut de editura "All". De altminteri, intervenția de mai jos a fost destinată Conferinței ICORE care a precedat Congresul propriu-zis (ICORE: International Committee for Research into Elections and Representative Democracy).

Prezidată de profesorul Jacques Thomassen de la Universitatea din Twente, Olanda, Conferința a fost pregătită printr-o preselecție a participanților al căror număr nu putea depăși 40 și s-a desfășurat la impresionantul Wissenschaft Zentrum din Berlin, sub protecția excelentului amfitrion, politologul Hans-Dieter Klingemann. Cele patru teme puse în discuție au fost: instituțiile electorale; legile electorale; rolul partidelor politice în controlarea conflictelor sociale; în sfîrșit, natura alinierilor politice în raport cu schimbările sociale. Scopul imediat al Conferinței era acela de a configura instrumentele pentru un studiu comparativ asupra sistemelor electorale în țări din patru continente, studiu

al căruia start ar urma să aibă loc în 1996.

Congresul propriu-zis și-a ales ca temă centrală democratizarea. Ea a fost abordată pe opt palieri: filosofia democrației; bazele politice și instituționale ale democratizării; bazele social-culturale, bazele economice și bazele internaționale ale aceluiaș proces; consecințele politice, consecințele socio-economice și consecințele filosofico-constitutionale ale democratizării.

Afît cît am putut urmări, mi s-a părut că s-a vorbit mai mult despre problemele democrației stable decât despre ale democratizării; emanciparea femeii s-a bucurat de un tratament absolut privilegiat; dar și problema tranzitiei în Europa de Est pare să fi suscitat un interes viu. Cotitura spre stînga a electoratului relevată de recentele alegeri din această zonă s-a discutat mai puțin decât ar fi fost de presupus. S-a insistat în schimb asupra metamorfozei parcuse de fostele partide comuniste, unele în direcția democratizării, altele în cea a unei treptate fascizări, pericol subliniat mai ales de participanți din fostă Jugoslavie și din fostă URSS.

Iată în continuare textul intervenției mele pentru Conferința ICORE.

Capitalism in Eastern Europe

I. The Approach

1. The following theses are grounded in the general assumption that the way the electoral mechanism functions nowadays in Eastern Europe is:

- a. sufficiently distinct from the Western standards,
 - b. sufficiently consistent in the region, notwithstanding the dissimilarities between different countries – and
 - c. sufficiently important for the transition process in order to require a special conceptualization.

2. For our purpose, under the term "Eastern Europe" are taken into account only the countries which shared Stalinist regimes and are undertaking a supposed transition towards post-Stalinism.

3. Free elections represented a crucial

3. Free elections represented a crucial

instrument for the overthrow of the Stalinist power (in Poland, Czechoslovakia, Hungary) as well as for the democratic evolution after 1989 in all these countries.

4. The use of this instrument, despite its imperfections, made possible for the same countries – with the exception of former Yugoslavia – to avoid the degeneration of the 1989 revolutions into terror, war or other versions of the reign of violence and to pursue the process of democratization mainly through democratic means.

5. Frequently experienced during the last five years, the electoral mechanism took a form which is not the analogon of any Western model but it represents, in this frame of reference, mostly a mixture of similarities and peculiarities.

6. For the time being, it seems that the peculiarities will prevail over the similarities and will confer to the Eastern European electoral mechanism a regional homogeneity which does not exclude significant differences (as for instance in the rates of abstentionism).

7. These peculiarities are not entitled, for their larger part, to increase the democratic efficiency of the mechanism under consideration. Consequently its action, being characterized by ambiguity, is at the same time both that of an incentive and of a brake of the democratization process.

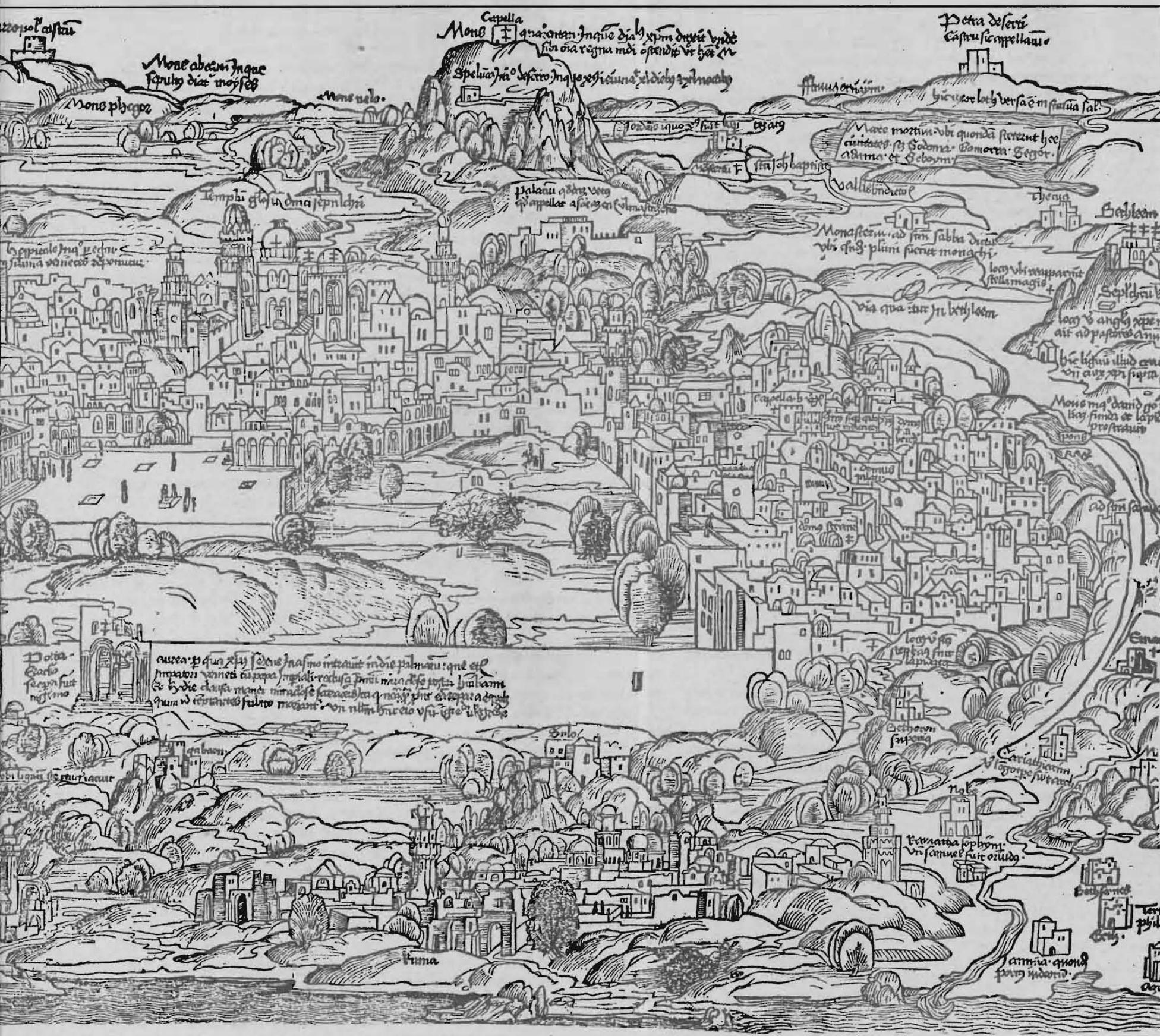
8. This ambiguity seems to enter a phase when the braking effect is stronger than the effect of stimulation. This means that its peculiarities are mostly represented by the deficiencies of the action of the

mechanism. This claim is not simply the expression of an one-sided view but it is first of all the expression of a given onesideness in the work of history.

The Peculiarities

1. The General Function. The general function that the electoral mechanism is supposed to fulfill, in Eastern Europe, as well as in the West, is the conversion of social conflicts into political competition. The degree to which this requirement is satisfied depends on two factors: the convertibility of the social conflict and the conversional capacity of the electoral mechanism. In the established democracies social conflicts are

(continuare in pag. 18)

(urmare din pag. 17)

mainly generated by the dysfunctionalities of the existing structures. This functional origin of the social conflict, while it does not ensure, it certainly enlarges the possibility of its above mentioned conversion. In the emerging democracies of Eastern Europe the main social conflicts are not generated by the way the social structures are functioning but by the absence of these structures, i.e. by the state of destrukture being proper to the societies in search for new structures. This structural origin of the social conflict, while it does not exclude, it certainly reduces significantly the chances of its convertibility into political competition.

2. **The Internal Environment.** Free election accomplish everywhere a revelatory role: they reveal the political impact of the competitors – parties and leaders – and social currents. Because of the peculiar state of the internal environment, the elections reveal, in the Eastern European countries, certain peculiar aspects also, such as:

a. The counter-productive convergence between a defective government and a deficient governability: the poor ability of the political leadership to govern and the poor disposition of the society to allow to be governed.

b. The difficulty to articulate the socio-economic mobility required by the process of transition with the political stability required by the same process.

c. As a consequence of this difficulty, it also reveals the dissociation within the electorate between political options and social stratification – resulting in a social heterogeneity in the constituency of the different political parties.

d. The growing popular feeling that the inability to offer political solutions for the socio-economic problems does not concern any given institution only – be it a party or the state – but the emerging political system as a whole. More and more, the real loser of the elections is not that much a given party or a coalition but the political system including the electoral mechanism.

e. The difficulty to replace the Stalinist type of social injustice by a different, but at least preferable, type.

f. The rise, as a result, of the so called "nostalgia" – in fact the deradicalization of the anti-Stalinist resentments of the masses as expressed by the scores of recent elections in some of the countries of the region.

3. **The International Environment: Credibility.** Under this incidence a significant case is that of the international monitoring groups. This relatively new institution assumes a double role: on the one hand it provides technical assistance restraining the risk of fraud, on the other hand it expresses the legitimate Western skepticism in respect to the capacity of the existing authorities to hold genuine fair elections. By their acceptance of the international monitors the national authorities formally assume the legitimacy of the lack of credibility they induce both home and abroad.

4. The actors

a. **The electorate.** Explicitly opposed to democracy, the Nazi regime suppressed the electoral mechanism while Stalinism, pretending to be democratic, proceeded to its systematic distortion. Therefore in the former Stalinist coun-

tries the quasi unanimity of the electorate was trained exclusively in elections without choice. The right to elect was replaced by the constraint to participate

b. when the presence of the citizens was supposed only to give to the centralized nomination the appearance of popular choice. The accumulated effect of this long experience is a widespread belief that real choices do not exist and are even impossible. Trained under Stalinism simply to show up, this electorate continued to register after 1989 high rates of participation, but untrained to make choices, it reveals a deep propension towards instability.

b. **The political parties.** The historically shaped inability of the political subject to make politically motivated choices is aggravated by the presumed object of these choices, the political parties and the candidates. As virtual competitors in free elections, these parties have in common the same cardinal deficiency: a blurred political identity. Their poor distinctiveness is related to:

A. Their novelty – they have to assume a new political identity even if

B. Their excessive multiplicity – legitimate pluralism degenerated into illegitimate pulverization.

C. Their unproductive effort towards mutual differentiation, when the rivalry between leaders cannot be an efficient substitute for the confrontation between programs.

D. Their uncontrolled trend towards disaggregation and fragmentarization.

E. Their frequent lack of coherence manifested as reiterated shifts of strategies and of fundamental orientations.

F. Their attempts to compensate such threatening trends by the constitution of hybrid, unviable coalitions between large numbers of political parties and non-party organizations or between parties with incompatible programs.

c. **The candidates.**

Having experienced during the last five years more than one genuine election, the East European electorate implicitly had the opportunity to perceive this category of "new" in their double role that of competing and elected candidates. – i.e. M.P.-s.

d. **As competitors:**

A. Their majority has no political background and, as a consequence, no political notoriety – or they have a political background as anonymous members in the lower echelons of the Stalinist apparatus.

B. The lack of notoriety is combined with a lack of political professionalism. They are not political leaders competing for a seat in the Parliament, they compete for a seat in Parliament in order to become political leaders.

C. Parties with vague political identities are thus represented by candidates with equally vague political physiognomies. As a result, the choice is not between persons but between lists and names.

D. These conditions offer the electorate few opportunities for a rational choice. The cast of the ballot takes place no more, as in the old regime, under the coercion of an ubiquitous power, but under the hazard.

As M.P.-s.

A. The largest part of the winners have no active, noticeable contribution to the parliamentary debates.

B. Their rare performances barely reveal some of the special gifts competencies required by this role.

C. After winning of the elections, in contrast with the electoral campaign, some of them prefer to reduce the contacts with the constituency which send them to the Parliament. While representatives from a formal point of view, they actually represent less and less their voters.

D. Part of them take a migratory course: they leave the party on whose list they have been elected for other parties or for a so called independent position. Their representativeness is thus deteriorated both in relation with their constituency as well as with the party alignment.

Each of these three actors: the electorate, the parties and the candidates, develops its own confusion; each of them nourishes the confusion of the others; and this community in confusion seems to act as their main unifying force, holding them together as components of the electoral mechanism.

5. **The legal frame.**

The legal regulations of the electoral activity cannot avoid a minimal transparency under the new circumstances. Placed thus under a social control, they may be considered as the strongest piece of the mechanism. Complications do not occur as much as from the inaccuracies of the specific texts (the electoral laws) as from the general fragility of the legality in these societies. The comprehensive aspiration of the latter to institute the rule of law is an indirect testimony that the rule of law has not yet been actually attained. The accomplishment of this transformation has to overcome many obstacles. In this area the continuity of the past is particularly active. For instance:

a. The mentioned societies are impregnated with an historical experience of prevailing illegality. The law in Stalinism was not supposed to control the power but simply to express its will. This was an experience where the law had no power.

b. This sort of experience persists nowadays especially under certain forms such as:

– the gap between the prescription of the legal texts and their practical application;

– the separation between authority and legality: the law has no authority; the authorities do not care about the law;

– the subordination of the judiciary power to the central executive power.

c. Because of the necessity of a professional education, the present judiciary corpus is composed mainly of the same people who formed this segment of the Stalinist repressive apparatus.

d. A particularly disturbing consequence of this continuity: the same lawyers and judges will be the experts for the elaboration of the new laws and will hold the key positions in the ad-hoc apparatus of each electoral event.

6. **The final product.**

The final product of the action of the electoral mechanism is a new Parliament. Due to its fundamental prerogatives: con-

In numerele viitoare, revista noastră va organiza dezbateri asupra sistemelor electorale.

trol over the executive and adoption of new laws, the Parliament is supposed to play, among all the state institutions, the central role in the process of democratization. At the same time, it is the Parliament among all the state institutions that is generally considered with most suspicion by the public opinion and is inspiring the strongest mistrust.

Logically, the first problem is: why are these societies ambeded in such a crisis of credibility? But for the present topic the immediate problem is: why the Parliament became the less credible among the institutions of a state affected by a general lack of credibility?

Some possible, partial explanations:

A. The dissatisfaction provoked by the persons – the M.P.-s – is transferred to the institution.

B. The laws issued by the Parliament have largely proven their incapacity to make easier the situation of the society.

C. The prevailing focus on inter-party fights in Parliament and not on the most ardent social problems.

D. The frequently ambiguous relation the legislative develops with the executive.

E. The frequent mediatisation of the parliamentary activity, especially by the TV.

7. Instead of conclusions: Three scenarios

a. The work of the electoral mechanism in the Eastern European post-Stalinist countries is disturbed by a set of peculiar difficulties.

b. The future of the electoral mechanism, which is the future of the democratic process, i.e. of the transition itself, depends largely on the resilience of the above mentioned difficulties.

c. This uncertain future might turn in different directions such as the following:

– the continuous deterioration of this socially unproductive or counter-productive electoral mechanism stimulates its abandonment;

– the same lack of productivity leads to the functional alienation of the electoral mechanism which is not abandoned but used for antidemocratic purposes;

– the society manages to keep these difficulties under control and will succeed gradually to eliminate them and implicitly to improve the performance of the electoral mechanism. □

PAVEL CÂMPEANU is at present the Executive Director of the Independent Center for Social Studies and Surveys and Associated Professor with the International Faculty at the Bucharest University. He became a member of the RCP before XXII, was arrested and imprisoned. Between 1944 and 1956 he worked in the party central apparatus, international relations. Without leaving Romania, he published in the USA, between 1980 and 1990, a critical sociology of the Stalinist societies in 4 volumes: *The Syncretic Society, The Genesis and Exit*, at M.E. SHARPE Publisher.

Pluralism politic și rationalitate

CECILIA TOHĂNEANU

Political pluralism doesn't exclude, rather it presupposes rationality, i.e. the rational debate of viewpoints. The diversity and plurality of approaches of social, political etc. matters should not entail subjectivist, relativistic tendencies or anarchy.

Rather, the attitude to adopt is moderate relativism allowing of rationality as defined by criteria or norms valid in a given context or time setting.

nici regulă explicită. Obiectivitatea doar binește aici o conotație etică. Habermas vorbește chiar de o etică a discuției, a comunicării în general. Am putea spune că obiectivitatea enunțurilor sau a judecăților politice nu constă în universalitatea, ci în imparțialitatea lor. Aceasta presupune ca fiecare participant la dialog să ai băi capacitatea de a se solidariza cu "Celălalt", de a înțelege viziunea și modul lui de a gândi și actiona, de a se plasa în locul său. Fără depășirea subiectivismului se ajunge la un relativism care "este absurd" (R. Aron). În loc să contribuie la soluționarea eventualelor conflicte (economice, politice, sociale etc.) trebuie să urmeze, deci, logica dialogului și nu aceea a contradicției, care nu este altceva decât logica fanatismului.

Este esențial, prin urmare, să fim imparțiali, să adoptăm "attitudinea critică" (Popper), să urmărim evidența și argumentația, chiar cind aceasta poartă împotriva propriilor noastre idei sau convingeri. Am spune că este important să acordăm mai multă atenție criticiilor decât acelor care susțin ideile noastre, interesându-ne în mod egal opinioare adversarilor, ca și opinioarele celor aflați pe aceeași poziție cu noi. Etica dialogului politic ne pretinde să acceptăm că și la interlocutorul nostru există, sau ar putea exista, ceva valabil, care merită să fi ascultat. Pe de altă parte, pentru a fi noi în sine ascultați, este nevoie să aducem argumente convințătoare. Încărcătura pasională sau patetică a limbajului îi va anula acestuia întreaga putere de convințere.

Nici o concepție (opinie) politică nu este adevărată decretând-o pur și simplu ca atare, în mod autoritar. Ea devine adevărată doar în urma unei dezbateri argumentate, în cadrul căreia elementele de convergență și divergență trebuie să se afle într-o relație de complementaritate și nu de exclusivitate. A susține obiectivitatea nu înseamnă a ne angaja unui autoritarism politic. Respectul pentru persoane ca agenți morali autonomi reclamă dreptul lor de a alege un punct de vedere moral ori de a face o opțiune politică sau alta. Din perspectiva filosofiei liberalismului politic, nici un guvern nu trebuie să dispună dinainte de alegerile individuale prin stabilirea unei ideologii de stat, a unei religii sau moralități de

stat. Respingerea tuturor formelor de autoritarism politic nu trebuie să ne obligue însă la relativism și anarchism. Faptul că judecățile politice sunt subiective, nu înseamnă, așa cum am spus, că ele au fi arbitrale și irationale. Dimpotrivă, acestea pot avea și au ratificările sau te mejurile lor. Poate nu ar fi lipsit de sens să vorbim de un anumit "adevăr prescriptive" al acestui gen de judecății. Drept criteriu de definire al unui astfel de adevăr s-a propus, de pildă, în literatura domeniului, conformitatea dintre o judecăță practică – politică și dorința pentru un lucru de care avem trebuință în virtutea naturii noastre umane. Există asemenea lucruri de care avem nevoie prin însăși natura noastră. După opinia filosofului Mortimer J. Adler¹, acestea ar fi dorințele naturale ale oamenilor, de la cele inferioare (nevoia de hrana) pînă la cele superioare (nevoia de cunoaștere). Toate sunt bunuri reale, asupra căror avem un drept natural. "Dacă dorințele noastre naturale n-ar fi aceleași pentru toate ființele umane de pretutindeni, în toate timpurile și împrejurările, noi nu am avea o bază pentru o doctrina globală care reclamă protecția drepturilor umane de către toate națiunile pamântului. Probabil că și numai existența acestor "bunuri reale" ar fi suficientă pentru a face posibil dialogul politic între parteneri aflați pe poziții ideologice total diferite.

Dacă judecățile politice pot fi justificate pe baza ratificărilor lor, nu trebuie să conchidem de aici că acestea sunt, toate, rationale. Nu de puține ori oamenii, băzîndu-se pe "un amestec de impulsuri agresive și idei narcisiste" (H. Putnam²) au făcut judecății de valoare în numele căror au ucis și au torturat alți oameni; astfel de judecății sunt, evident, irationale.

Referitor la modul în care ar trebui să se desfășoare dezbatările politice, filosoful american Hilary Putnam ne oferă, cred, câteva sugestii demne de luat în seamă. Remarcile sale au ca punct de plecare propria lui dispută teoretică purtată cu celebrul politolog liberal, Robert Nozick. Controversa își are sursa într-un dezacord mai profund, tinind de filosofia politică a celor doi teoreticieni. În ce constă acest dezacord? Nozick este apărătorul concepției după care cheltuielile guvernamentale pentru "asistență socială" sunt "nepermisibile din punct de vedere

re moral". Prezumția caracterului absolut al dreptului de proprietate este apreciată de către Putnam ca fiind "contraintuitivă" și "nesușinută printr-un argument suficient"². La rîndul său, Nozick consideră că asumăriile de bază ale punctului de vedere al lui Putnam sunt eronate, respectiv ceea ce el numește filosofia sa "paternalistă". Observăm, prin urmare, că opinioarele politice aflate aici în dispută nu sunt o simplă chestiune de gust sau preferință, ci își au rațiuni bine motivate: liberalismul lui Nozick se fundamentează pe ideea caracterului absolut al dreptului de proprietate, iar de pe această poziție, filosofia "paternalistă" îi pare a fi nesenzabilă la drepturile individuale; pe de altă parte, de pe poziția unui liberalism moderat, Putnam socotește că filosofia politică a lui Nozick nu este "sensibilă" la obligațiile de a-și trata membrii săi "cu compasiune" și la cerința de a considera această obligație ca având prioritate asupra dreptului de proprietate. Într-o contraversă de acest tip, singura modalitate de a ajunge la un acord este compromisul, care poate fi mai mult sau mai puțin acceptabil pentru una ori alta dintre părți. Fără compromis, pluralismul politic nu poate funcționa în mod eficient.

O dezbatere politică intelligentă este conditionată, în bună parte, de atitudinea față de oposantul nostru; pentru a fi onestă, această atitudine trebuie să îmbină respectul pentru virtutile și lipsa de prejudecăți a interlocutorului, pentru capacitatea sa de a utiliza argumente și de a accepta critica cu "disprețul respectuos" față de "slăbiciunile lui intelectuale sau emotionale". O astfel de atitudine ne "ambivalentă" este, într-adevăr, cu mult mai onestă decât falsul relativism, care elimină orice referință la noțiunea de rationalitate. Or, ideile sau opțiunile politice, deși dependente de interese și valori, nu pot fi justificate decât prin dialog și comunicare. Adevărul acestora este, desigur, într-un anumit sens, relativ la persoana, partidul sau grupul care le susțin, ceea ce nu înseamnă însă pulverizarea lui într-un adevăr "pentru-mine", adevăr "pentru-tine" etc. Un relativist consecvent ar trebui să admite chiar că și adevărul "pentru-el" este unul relativ.

Toate acestea ne permit să concluzionăm că pluralismul politic și rationalitatea sunt complementare și nu exclusive. De asemenea, cind spunem că putem fi rationali nu trebuie să înțelegem că putem fi infalibili. Respingem doar anarchismul – ca formă extremă a relativismului, dar suntem constrâniți să aderăm în timp la un relativism moderat. În caz contrar, ne expunem dogmatismului. □

NOTE:

1. Mortimer J. Adler, *Ten Philosophical Mistakes*, Macmillan Publishing Company, New York, 1985.

2. Hilary Putnam, *Reason? Truth and History*, Cambridge University Press, 1981.

CECILIA TOHĂNEANU - Graduated the Faculty of Philosophy (1977) and Faculty of Law (1983) at Bucharest University. Fellow-researcher at the Institute of Social Theory of the Romanian Academy.

Interesul național și politica externă a României

VALENTIN STAN

Stat, indivizi și interes național

Dezbaterea cu privire la *interesul național* este definitorie pentru delimitarea unui univers de înțelegere și acțiune la nivelul societăților moderne de astăzi, în concordanță cu ceea ce știința politică numește *nevoi naționale*. Această dezbatere este una din cele mai complexe datorită caracterului ambivalent al termenului de *național*, care derivă din cel de *natiune*. Ce este naționa raportată la *interesul național*? Este *statul*, *societatea civilă* pe care statul o guvernează sau amîndouă?

Este deja un lucru demonstrat că, adesea, *statul* intră în conflict cu *societatea civilă* sau cu *individul*, în zona critică a suprapunerii *interesului național* cu *dreptul individului*. *Statul* are o filosofie politică centrată pe ideea *comunismului*, a *binelui comun*, tendință contracarată de noua "religie" a drepturilor omului, care face din individul uman subiectul dezvoltării sociale și din drepturile sale o formă de contestare a rolului asumat de stat în a defini și impune un anume *interes național*². Apare evidentă necesitatea realizării unui echilibru între cele două tendințe opuse, luându-se în considerare noile raporturi care există între stat și cetățenii săi, în societățile moderne.

În acest sens, este de remarcat că "drepturile omului au apărut ca o practică socială pentru a proteja indivizii moderni împotriva unor anumite amenințări-standard la demnitatea lor, exercitate de piețele și statele moderne. Drepturile – sau cel puțin puterile – societății și statului erau extensive și deveniseră o amenințare la adresa individului (care era, de asemenea, o creație a lumii moderne)"³. Iată de ce "drepturile omului au devenit refugiu individualului, o resursă de apărare crucială, morală și legală a individului împotriva societății și statului".⁴ Acest lucru trebuie avut în vedere cînd vorbim despre *interesul național*, în contextul în care interesele indivizilor capătă o semnificație importantă în societatea modernă. Asigurarea *securității* statului, de pildă, este din ce în ce mai mult legată de securitatea fiecărui individ, deoarece "individul reprezintă unitatea de bază ireductibilă la care poate fi aplicat conceptul de securitate"⁵.

Astfel, "dacă statul devine o sursă majoră de amenințare pentru cetățenii săi"⁶, aceasta ar submina însăși justificarea existenței sale și a oricărei legitimări a sa în *interesul național*, oricare ar fi el în viziunea statului respectiv. Dacă tinem cont și de faptul că statul este, așa cum arăta Max Weber, "acea structură, în cadrul societății, care posedă monopolul violenței legitime"⁷, amenințarea pe care acesta ar rîdica-o asupra cetățenilor săi poate fi foarte serioasă. După cum preciza Barry Buzan, este de neconcepț "un stat care o duce bine, în timp ce poporul său o duce rău"⁸.

Este evident că, în epoca noastră, numai *statul minimal*, cu tradiția în gîndirea politică a lui John Locke și care este orientat spre necesitățile și interesele indivizilor care-l alcătuiesc, poate să-și asigure securitatea națională prin acea "formă de guvernare în care consimtământul guvernatorilor joacă un asemenea rol activ, încît ciocnirile de interes" (subl. n.) între stat și cetățeni nu iau proporții importante⁹.

În contrast, *statul maximal* reflectă presupunerea că el este mai mult decât totalitatea celor guvernați și are, deci,

The national interest is the guiding mark in elaborating the prerequisites to an effective foreign policy, taking into account the complexity of the factors involved in the international dynamics. Individual interests and state interests have to be well balanced in striving to identify the national interest and the means to promote it, trying to avoid the coming back of the maximal state in Romania. Assessing the relation between national interest and international law is another way of understanding international politics and to accommodate national interest to the new international political environment. But, if national interest is not very clearly defined, and the political theory behind the governmental decision-making process is fraught with contradictions, what kind of foreign policy could we speak about? As a matter of fact, in these circumstances, is there any foreign policy to speak about?

propriile sale interese. Drepturile cetățenului sunt subordonate total *drepturilor și intereselor statului maximal*, care este anexat intereselor personale ale grupului restrîns de lideri care guvernează, prefigurîndu-se, astfel, un regim de dictatură. *Statul maximal* produce întotdeauna distrugerea coeziunii sale interne și repreziunea sistematică a oponenților, uneori în forme deosebit de subtile, care "sugerează" aparența unui regim democratic pentru o *guvernare despotică*, mai ales în societățile expuse vreme îndelungată unor dictaturi dure, de care s-au despărțit prin violență. Trecerea bruscă de la dictatură la democratie și libertate, după zeci de ani de guvernare despotică, este o iluzie savantă întreținută de "moștenitorii" politici ai regimurilor de dictatură, în cazul în care ei reușesc, folosindu-se de schimbările produse prin violență în societate, să reanexeze funcțiile de conducere în stat propriilor interese.

Din nefericire, această situație se dătoarează, în egală măsură, incapacității de reacție a indivizilor, care sunt expuși, inevitabil, la pericolul "confruntării" cu un *simulacru de democratie*, a cărui reușită este direct proporțională cu amploarea procesului de blocare a dezvoltării informale a societății civile, declansat de "noii" guvernanti, deci de persistența la nivel individual a *pattern-ului* de identificare și acțiune socială moștenit de la vechiul regim. Acest lucru era bine cunoscut încă de Niccolò Machiavelli, care remarcă, evident, în spiritul epocii sale, "cî de greu este pentru un popor obișnuit să trăiască sub domnia unui print, să-și păstreze libertatea" (subl. n.), în cazul în care reușește să o obțină datorită vreunei împrejurări exceptionale¹⁰.

Dacă vorbim de dictaturile de tip comunista, este firesc a identifica în unele din societățile recent "eliberate" de comunism "prelungiri" ale formelor de guvernare despotică, de vreme ce, așa cum arăta Wittfogel, totalitarismul comunista a fost o "variantă managerială totală și încă o și mai despotică formă"¹¹ a despotismului oriental. Mai mult, dacă reținem tendințele clar exprimate de unii lideri politici din unele societăți recent "eliberate" de comunism, de a realiza o "unitate socială" în cadrul acestor societăți, trebuie să admitem că "despotismul este o soluție naturală a problemei, în măsură în care este singura tehnică cunoscută pentru atingerea acestui scop"¹². În cazul cel mai fericit, "democrația" din interiorul acestor societăți devine pur și simplu o "tiranie a majorității"¹³, majoritate care continuă să trăiască în imagistica unui trecut insuficient "decantat" la nivel de mentalități și tipologii de acțiune, și care își caută refugiu în soluția *paternalistă* oferită cu "generozitate" de "noua" generație de *despoti*, de data astă, ai "democrației".

Revenind la *despotismul comunista* de tip dur, un exemplu deja clasic de stat

maximal este statul lui Ceaușescu. Prăbușirea lui inevitabilă este consecința ultimă a conflictului între *interesele statului* (pe care Ceaușescu îl identificase cu persoana sa) și *interesele indivizilor*, a căror ciocnire violentă, în 1989, a ridicat un mare semn de întrebare, în România, cu privire la *interesul național*. Pentru Ceaușescu, *interesul național* era "independența" poporului român, cu prețul distrugerii biologice a acestuia, datorită privațiunilor de tot felul la care l-a expus, pentru a asigura așa-zisa independență a țării într-o lume din ce în ce mai interdependentă. *Construirea socialismului* într-o țară ai cărei cetățeni erau lipsiti de exercitarea dreptului de a spune nu acestei opțiuni, prin alegeri libere, ceea ce reprezenta o încălcare a legalității internaționale, era un alt obiectiv de *interes național* al *statului maximal* al lui Ceaușescu. În sfîrșit, *statul maximal* al lui Ceaușescu a ajuns să simbolizeze *reprințarea drepturilor omului și al încălcării dreptului internațional* în materie, toți acei cetățeni români care s-au ridicat, în perioada ceaușistă, pentru apărarea drepturilor elementare ale omului, fiind considerați trădători ai *interesele naționale*. Revin obsesiv în minte pînă în cei care au trăit acea epocă, următoarele întrebări: *Interesele naționale ale cui? Si pentru cine?* Este societatea românească de astăzi exonerată total de modelul comunista al *interesului național*? Care sunt *interesele naționale* ale României?

Statul maximal și politica externă

Oricîn ar părea de paradoxal, societatea românească post-revolutionară a ezită patru ani în a-și formula foarte clar *interesele naționale*. Puține documente "îndrăznește" să abordeze această temă cu responsabilitate, în schimb există o adevarată inflație de texte patriotarde, în care numeroși politicieni, jurnaliști și birocați fac referiri la *interesele naționale* într-o derizorie notă electorală, în măsură a arunca o lumină nefavorabilă asupra mediului politic din România. Nedefinirea *interesele naționale* are un efect dezastruos asupra *politicii externe* românești. Aici, mai mult ca în oricare alt domeniu, este nevoie de claritate și consecvență, în măsură a da o linie coerentă acțiunii diplomatice românești, ce are ca misiune să contribuie, în mod esențial, la readucerea României pe poziția de membru respectat al comunității internaționale, în concordanță cu transformările democratice din țară. Dar cum se poate realiza acest lucru fără o raportare concretă și permanentă la *interesul național*, și, mai ales, cum se poate evita apariția unor acțiuni contradictorii, în condițiile în care nu există, la ora actuală, o orientare clară și o definiție explicită a *interesele naționale*?

"NATO... ar putea dobîndi în timp funcțiile caracteristice unui *sistem general-european de securitate*" (subl. n.). Or, concepția integrată privind securitatea națională a țării ar trebui, tocmai, să stea la baza consolidării relațiilor cu NATO, în perspectiva *integrării euro-atlantice* a României, nu să le submineze. Ideea oficialilor români de transformare a NATO, în pofida intereseelor Alianței Nord-Atlantice și în contrast cu necesitatea asigurării capacitatii de acțiune a NATO, pentru protejarea păcii și stabilității europene,

Unul din puținele documente care "îndrăznește" să enunțe *interesele naționale* românești este "Concepția integrată privind securitatea națională a României", care, împreună cu "Doctrina militară de apărare a României" alcătuiesc "Concepția fundamentală de apărare a țării", ce a fost propusă spre aprobare Parlamentului de către Consiliul Suprem de Apărare a României, în iunie 1994. În capitolul 2.1 al "Concepției integrate privind securitatea națională a României" sunt enunțate *interesele fundamentale* ale țării. Acestea ar fi, rezumînd textul documentului:

a) dezvoltarea României ca stat național, unitar, suveran, independent, invizibil, de drept, democratic și social;

b) dezvoltarea unei economii de piață, în condițiile integrării în sistemul economic mondial, ca bază a sporirii avuției naționale;

c) asigurarea prosperității generale a societății românești, deplina exercitare a drepturilor omului și a libertăților fundamentale ale cetățenilor, inclusiv pentru persoanele aparținînd minorităților naționale;

d) dezvoltarea culturii pe linia tradițiilor naționale și a vocației europene a României;

e) asigurarea sănătății fizice și morale a cetățenilor;

f) protejarea mediului și a echilibrului ecologic al țării;

g) afirmarea statului român ca factor de stabilitate și pace în zonă.

Modalitățile de promovare a acestor *interese fundamentale*, în viziunea documentului citat, sunt legate de procesul de *integrare euro-atlantică* a României, ca obiectiv esențial al societății românești post-comuniste. Problema *integrării euro-atlantice* a țării este menționată în capitolul 4.4.1 – direcții fundamentale de acțiune politico-diplomatice – integrarea, ca atare, constituind "cadrul politic adecvat promovării intereseelor fundamentale ale României". Dar, în acest context, sunt surprinzătoare acele luări de poziție ale Ministerului Afacerilor Externe român, cu privire la *integrarea euro-atlantică* a țării, la care ne-am referit pe larg în numărul trecut al revistei *Sfera Politicii*¹⁴, și care se înscriv pe linia negării filosofiei politice ce stă la baza NATO, cu posibile implicații în blocarea procesului de integrare euro-atlantică a României. Ideea respinsă de analiștii NATO, ca periculoasă pentru ființarea Alianței Nord-Atlantice, și anume aceea că NATO ar trebui să devină "un sistem general-european de securitate", adică un sistem de securitate colectivă, prin includerea tuturor țărilor europene, idee cuprinsă în teoria promovată de ministrul de externe român, Teodor Meleșcanu, și găsește locul și în "Concepția integrată privind securitatea națională a României", în capitolul 1 – situația geopolitică actuală și tendințele de evoluție ale acesteia – p. 3:

"NATO... ar putea dobîndi în timp funcțiile caracteristice unui *sistem general-european de securitate*" (subl. n.). Or, concepția integrată privind securitatea națională a țării ar trebui, tocmai, să stea la baza consolidării relațiilor cu NATO, în perspectiva *integrării euro-atlantice* a României, nu să le submineze. Ideea oficialilor români de transformare a NATO, în pofida intereseelor Alianței Nord-Atlantice și în contrast cu necesitatea asigurării capacitatii de acțiune a NATO, pentru protejarea păcii și stabilității europene,

dar în consens cu tezele similare expuse la Moscova, reprezentă o formulă foarte "originală" de a "grăbi" integrarea euro-atlantică a țării.

Un alt element interesant pe care îl prezintă "Concepția integrată privind securitatea națională a României" se referă la "extinderea cooperării internaționale în domeniul protecției drepturilor omului", considerată și o "condiție și o garanție a edificării unei autentice societăți libere și democratice în România" (Cap. 4.4.1., p. 13). Această abordare este salutară, cu atât mai mult cu cât ea este expresia unui *interes național* specificat foarte clar în documentul citat: "asigurarea deplinei exercitării a drepturilor omului și a libertăților fundamentale ale cetățenilor, inclusiv pentru persoanele aparținând minorităților naționale" (Cap. 2.1., p. 5). Se poate spune, deci, că, în problema *drepturilor omului*, "Concepția integrată privind securitatea națională a României" identifică foarte clar *interesul național* și se afirmă ca o concepție modernă, perfect adaptată evoluțiilor interne și internaționale în materie. Din nefericire pentru analistul din domeniul relațiilor internaționale, claritatea documentului menționat este întunecată de o serie de luări de poziție ale unor înalte demnitari români în problema drepturilor omului, pe cît de surprinzătoare, pe atât de diferite de textul documentului citat.

Astfel, la scurtă vreme după ce i s-a încredințat portofoliul afacerilor externe în guvernul Văcăroiu, ministrul Teodor Meleșcanu a acordat un interviu revistei *Europa*. Referindu-se la consecințele cîștișării alegerilor prezidențiale din SUA de către candidatul democrat Bill Clinton, ministrul afacerilor externe al României a declarat revistei menționate că instalarea unui președinte democrat la Casa Albă poate "juca un rol negativ"¹⁵ pentru România. Așa cum a precizat ministrul român, printre altele, "rolul negativ" s-ar datora faptului că, "tradicional, administrațiile democratice au acordat o importanță foarte mare problematicii drepturilor omului" (subl. n.). Deci, este de așteptat ca, în acest domeniu în care noi nu dispunem de o imagine tocmai favorabilă, să avem de corectat cîteva lucruri (subl. n.). Acestea ar fi elementele care ne-ar putea afecta în mod negativ¹⁶, lor adăugîndu-li-se, în vizuinea demnitarului român, și faptul că administrațiile democratice ar acorda o importanță mai mare politiciei interne față de politica externă. Deci:

1) faptul că un guvern american acordă "o importanță foarte mare problematicii drepturilor omului" este considerat de un reprezentant al guvernului român ca avînd un "rol negativ" în relațile cu România. Dar aceasta este tocmai teza ceaușistă, pe baza căreia dictatorul comunist a înăsprit relațiile cu SUA, în anii cei mai cruniți de dictatură;

2) ministrul român admite că în problema drepturilor omului "avem de corectat cîteva lucruri", ceea ce "ne-ar" (subl. n.) putea afecta negativ". Apare aici clar teza *statului maximal*, detasat de cetățenii săi, care are drepturi în afara și în posida drepturilor cetățenilor săi, numai *statul maximal* singur putînd fi "afectat negativ" de "corectarea" situației în domeniul asigurării drepturilor omului. Acest "ne-ar" (subl. n.) putea afecta negativ" este evident că nu se referă la cetățenii ale căror drepturi trebuie protejate mai bine, ci la stat, conceput drept ceva separat de cei pe care îl guvernează;

3) este incredibil că un ministru de externe român poate reproşa unei administrații americane importanță pe care o acordă drepturilor omului, aceasta fiind, în egală măsură, o greșală politică, o gafă diplomatică și o contestare totală a noilor orientări în domeniul drepturilor omului în societățile civilizate ale lumii și pe plan internațional. "Concepția integrată privind securitatea națională a României" pune relațiile țării noastre cu SUA pe prim-plan în asigurarea "cadrelui politic adecvat promovării intereselor

fundamentale ale României". Cum poate fi o astfel de poziție a ministrului de externe român în concordanță cu "extinderea cooperării internaționale în domeniul protecției drepturilor omului", la care face referire "Concepția integrată privind securitatea națională a României"?

Care este, totuși, *interesul național* în problema drepturilor omului în România? Cel exprimat de doctrina *statului maximal*, reliefată de ministrul Teodor Meleșcanu, reprezentantul guvernului român, sau cel expus în paginile "Concepției integrate privind securitatea națională a României", propusă spre aprobare Parlamentului de către Consiliul Suprem de Apărare a țării?

Interesul național versus dreptul internațional

Interesul național reprezintă rațiunea supremă de acțiune a oricărei colectivități organizate statul în zona relațiilor internaționale. În sistemul de state actual nu există deasupra statelor nici un fel de legislător, nici un fel de politist universal, care să le poată obliga la un anume comportament. Acest sistem este considerat de specialiști ca "anarhic", în sensul că nu are un "guvern", așa cum un stat are guvern pentru a regla raporturile dintre el și societate, în interiorul statului respectiv. Totuși, "statele alcătuiesc o societate primitivă, cu reguli, norme și valori (cum ar fi dreptul internațional, diplomația și suveranitatea)"¹⁷. Această "societate" *sui-generis* are menirea de a "amortiza" ciocnirile prea violente între state, după modelul imaginat de Hidemi Suganami și John Vincent, care consideră societatea internațională un fel de "cutie de ouă", construită în așa fel ca ouăle să nu se spargă lovindu-se între ele¹⁸, ouăle jucind aici, evident, rolul statelor.

Este un truism că "dreptul internațional funcționează la limita între drept și politică"¹⁹ și că "dreptul internațional nu poate, adesea, să fie explicat fără o cunoaștere de bază a politicii mondiale contemporane"²⁰, deci a intereselor fundamentale ale statelor angajate în dinamica internațională.

Dreptul internațional a fost creat de actorii scenei internaționale, de state deci, și statele care l-au creat au avut și au *interes național* pe care le promovează folosind acest "corp de reguli care guvernează relațiile între state suverane"²¹. Un exemplu în acest sens este dat de modul de adoptare a rezoluțiilor Adunării Generale a ONU. Aceste rezoluții, în măsura în care exprimă, evident, voința și interesele statelor membre, care au fiecare un singur vot, săturate pozitiv și asistă, astfel, la codificarea regulilor dreptului internațional, cumătar, dacă întrunesc unanimitatea. Acest lucru este explicabil și perfect justificat în condițiile în care la ONU, ca, de altfel în întreaga viață internațională, continuă să prevaleze politica bazată pe promovarea și protejarea intereselor statelor.

"Realismul", ca doctrină politică, s-a manifestat cu târje tocmai ca urmare a criticilor aduse politiciei externe postbelice a SUA, considerate de unii analiști ca lipsită de realism și incapabilă să sesizeze dimensiunea adevarată a luptei - pentru putere în lumea contemporană, luptă ascunsă în spatele "valorilor" juridice și morale promovate de unele state tocmai pentru a masca adevaratul conflict de interes care animă relațiile internaționale. Astfel, în 1952, H.J. Morgenthau atragea atenția că *interesul național* trebuie asigurat înainte ca invocarea valorilor morale și legale să poată fi eficientă. De altfel, primordialitatea *interesului național* în fața oricărora considerații, cu precădere a celor de ordin internațional, este exprimată perfect de termenul francez "raison d'état" - rațiune de stat. Rațiunea de stat este argumentul suprem în atitudinea sau acțiunea unui stat, iar ter-

menul este prezent în gîndirea politică încă din secolul al XVI-lea, fiind introdus de Giovanni Botero, în lucrarea sa, *Della Ragione di Stato*, din anul 1590. Dreptul internațional reținează această idee încă din anul 1648, an ce consacra sfîrșitul războiului de treizeci de ani prin Pacea Westfalica.

Dreptul internațional a fost adesea invocat pentru a justifica o "rațiune de stat", niciodată invers. Astfel, pînă în 1945, protecția indivizilor de către statul ai căruia cetățeni erau, dincolo de granițele teritoriale ale acestuia, prin folosirea forței, era considerată ca o exercitare a dreptului la auto-apărare al statului respectiv, drept recunoscut atât în lucrările juristilor de renume, cât și în practica dintre state²². După 1945, nu mai este clar dacă acest drept cutumiar mai există, dreptul la auto-apărare al statelor fiind codificat de reglementările articolului 51 din Carta ONU, care stipulează că "dreptul inherent la auto-apărare individuală sau colectivă" se poate exercita numai dacă "un atac armat se produce împotriva unui membru al Națiunilor Unite". Deci numai dacă un stat este atacat direct poate invoca dreptul la auto-apărare, protejarea prin forță de către stat a cetățenilor săi, în afara granițelor teritoriale, nefiind menționată în cazul exercitării dreptului la auto-apărare. Cu toate acestea, numeroase state au invocat dreptul la auto-apărare pentru a-și proteja cetățenii în străinătate: SUA în acțiunile lor din Republica Dominicană în 1965, din Cambodgia în 1975, din Iran în 1980, din Grenada în 1983 și din Panama în 1989; Israel în acțiunea sa de la Entebbe, din Uganda în 1976; Regatul Unit în acțiunea sa din Suez în 1956²³ etc.

Întotdeauna *interesul național* a primat, iar dreptul internațional a fost folosit pentru a găsi argumente juridice în justificarea acțiunii statului, în sensul promovării și al protejării intereselor sale naționale. Este cu atât mai surprinzătoare poziția ministrului de externe român, care, în același interviu acordat revistei *Europa*, a arătat:

"Într-un conflict trebuie să fim de partea legii. Sigur că există o politică bazată pe interes național, dar eu, personal, aș fi tentat să merg pe legalitatea internațională"²⁴ (subl. n.).

Este pentru prima oară în istorie cînd reprezentantul unui stat este gata să renunțe la promovarea unui interes național al statului său, plasînd în poziția de rațiune supremă "legalitatea internațională", în loc să folosească "legalitatea internațională" pentru afirmarea *interesului național*. Evident, respectarea dreptului internațional trebuie să constituie o pre-ocupare de bază a fiecărui stat. În nici un caz nu avem în vedere încalcarea dreptului internațional pentru a promova un *interes național*. Profesionalismul omului de stat este de a găsi în dreptul internațional argumentele juridice necesare pentru a promova *interesul național*, și nu de a contesta dreptul internațional pentru a-și atinge scopul. Oricum, un așa-zis *interes național*, care ar intra în contradicție totală cu dreptul internațional, nu poate fi reținut ca atare. El nu ar fi interes național, pentru că statele nu au creat cadrul juridic internațional pentru a-și contesta propriile interese. Întotdeauna *interesul național* va găsi un argument în legalitatea internațională, dacă este, cu adevărat, *interes național*. "Dreptul internațional public și organizațiile internaționale sănătate produse ale statelor, nu ale unei comunități internaționale cosmopolite. Ele sunt instrumente ale statelor și nu alternative la ele"²⁵. (subl. n.)

Pozitia ministrului de externe român este, într-un anume sens, foarte curajoasă. Ea anunță, poate, zorile unei epoci noi în istoria omenirii, epocă pe care cu greu am putea-o plasa în viitorul apropiat. Această pozitie este însă, într-o măsură și mai mare, riscantă pentru... România. Pentru simplul motiv că nici un stat din lume nu și-ar putea permite astăzi o politică externă care să subordoneze *interes-*

sele naționale ale țării legalității internaționale, legalitate construită tocmai pentru a servi *intereselor naționale* și nu pentru a le înlocui. Dar oare România își poate permite aşa ceva?

Oricum, este uluitor cum pot fi accommodate teorii antinomice, ca cea a *statului maximal* și cea a *primordialității dreptului internațional față de interesul național*. Cele două teorii se exclud reciproc și, totuși, sunt reliefate împreună de șeful diplomației române, fiind considerate de domnia sa *repere* în activitatea de politică externă a României. Exact în acel domeniu în care *claritatea și coerenta* concepțiilor politice și juridice sunt vitale pentru promovarea și apărarea *intereselor naționale*. O *politică externă* fundamentală pe concepții contradictorii este dezastroasă pentru *interesele țării*. Iată de ce revin, inevitabil, două întrebări, pe care ni le-am pus și în cazul *interesului național*: *A cui politică externă? Si în folosul cui?* □

NOTE:

1. Vezi Roger Scruton, *A Dictionary of Political Thought*, Pan Books in association with The Macmillan Press, London, 1983, p. 314.

2. Vezi David Miller, ed., *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*, Basil Blackwell Ltd, Oxford, 1991, p. 243-245.

3. Jack Donnelly, "Third Generation Rights", în Catherine Brölmann, René Lefever, Marjoleine Zieck, eds., *Peoples and Minorities in International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1993, p. 135.

4. *Ibidem*.

5. Barry Buzan, *People, States and Fear – An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, New York/London/Toronto..., 1991, p. 35.

6. *Ibidem*, p. 39.

7. Vezi Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Basil Blackwell Ltd, Oxford, 1984, p. 3.

8. Barry Buzan, *Op. cit.*, p. 39.

9. *Ibidem*, p. 39-40.

10. Niccolò Machiavelli, *The Discourses*, Book I, Discourse 16, Penguin Books, Harmondsworth, 1970, p. 153.

11. Vezi K. Wittfogel, *Oriental Despotism*, Yale University Press, New Haven, 1957.

12. L. Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, vol. 1, Clarendon Press, Oxford, 1978, p. 419-420.

13. Vezi Jack Donnelly, *International Human Rights*, Westview Press, Boulder/San Francisco/Oxford, 1993, p. 152.

14. Vezi Valentin Stan, "NATO și Politica de Alianță a României", în *Sfera Politicii*, nr. 19, august 1994, p. 16-18.

15. Interviu ministrului Teodor Meleșcanu, acordat Floricăi Jucan, "În politică externă important este să promovăm o politică națională și nu politică unui partid", în *Europa*, anul IV, nr. 108, 12-19 ianuarie 1993.

16. *Ibidem*.

17. Ken Booth, "Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice", în *International Affairs*, vol. 67, No. 3 July 1991, p. 529.

18. Vezi R.J. Vincent, *Human Rights and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986, p. 123-125.

19. Robert M. MacLean, ed., *Public International Law*, HLT Publications, London, 1992, p. IX.

20. *Ibidem*.

21. *Ibidem*, p. 6.

22. *Ibidem*, p. 238.

23. *Ibidem*.

24. Teodor Meleșcanu, *Loc. cit.*

25. Jack Donnelly, "Third Generation Rights"... vezi nota 3, p. 145.

VALENTIN STAN (born in Bucharest, in 1959). He graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest, in 1984. Researcher at the Romanian Institute for International Studies.

Interesul național al României

— repere istorice —

MIHAI DORDEI

Evoluția vietii politice reliefăază faptul că *interesul național* a fost deseori invocat pentru argumentarea unor diverse atitudini, constituind astfel o parte semnificativă a retoricii politice și politologice. El a fost, în general, identificat cu acele obiective fundamentale ale unui popor, care, prin gradul lor de acceptare la nivel social, sunt suprapuse tuturor celorlalte categorii de interes și, drept urmare, sunt considerate a fi hotărtoare pentru destinul unei națiuni.

În sfera de cuprindere a interesului național locul central a fost ocupat de preocuparea pentru securitatea statului, care a vizat, în linii mari, obținerea și păstrarea independenței și suveranității și apărarea integrității teritoriale și s-a realizat prin mijloace specifice¹. Este însă de remarcat că promovarea acestor interese nu s-a făcut de o manieră absolută, iar în cazurile cele mai dramatice, dorința de a garanta supraviețuirea unei entități statale sau a unui popor amenintat cu extincția a căpătat prioritate în raport cu menținerea independenței sau a integrității teritoriale².

Aceste sumare considerații privind trăsăturile și specificitatea interesului național se regăsesc în modul în care români și-au promovat obiectivele lor proprii după exprimarea clară a programului politic național la mijlocul secolului al XIX-lea. Documentele programatice ale Revoluției de la 1848, publicațiile revoluției, pozițiile publice ale conducătorilor pașoptiști au scos în evidență aspirațiile națiunii române și, într-o continuitate remarcabilă cu proiectele de modernizare formulate în perioada anterioară – dintre care nu vrem a face referire decât la acela propus de mișcarea lui Ion Câmpineanu din 1838 –, au identificat interesul național în jurul binomului *unitate – independentă*. În mod sugestiv, Nicoale Bălcescu aprecia, în 1850, că revoluția viitoare “va cere unitatea și libertatea națională” și trasa calea de urmat afirmând că “ne-au rămas alte două revoluții de înfăptuit: una pentru *unitate națională* și alta, mai tîrziu, pentru *independență națională*, pentru ca în acest fel națiunea română să reentre în plenitudinea liraturilor sale naturale³.

În decurs de șapte decenii după revoluția pașoptistă, previziunile lui Nicolae Bălcescu aveau să se adverească chiar dacă etapele de realizare a celor două obiective fundamentale – unitatea și independenta – au urmat căi puțin diferite. Astfel în 1859 s-au pus bazele statului român modern, prin unirea Moldovei și țării Românești sub conducerea lui Alexandru Ioan Cuza, iar independența statului român, proclamată în fața țării la 9 mai 1877 și apărată apoi pe cîmpul de luptă, era recunoscută pe plan internațional prin prevederile Tratatului de pace de la Berlin din 1 iulie 1878. La sfîrșitul primului război mondial, prăbușirea marilor imperii multinaționale avea să înlesnească realizarea obiectivului românilor de desăvîrșire a statului național unitar. În acest cadru, hotărîrile adunărilor plebiscitare de la Chișinău (9 aprilie 1918), Cernăuți (28 noiembrie 1918) și Alba Iulia (1 decembrie 1918) privind

The author attempts to emphasize how the main traits of the national interest have been followed by the Romanian leadership in the historical process of creating an independent Romanian unitary state. He considers that in this process the Romanian political class played an important part, by skillfully devising the most appropriate solutions to issues pertaining to the accomplishment of the Romanian national objectives. He also highlights the coherent approach of the Romanian political parties of that time to the issue of preserving the national interest, no matter the different ways in which they envisaged the fulfillment of their common goals.

unirea Basarabiei, Bucovinei și, respectiv, Transilvaniei cu România au fost confirmate prin tratatele de la Saint Germain (19 septembrie 1919), Trianon (4 iunie 1920) și Paris (28 octombrie 1920), interesul național al României fiind satisfăcut la parametrii maximali.

Realizarea obiectivelor naționii române într-un timp relativ scurt ar putea crea impresia că procesul a fost lipsit de dificultăți. În realitate, lucrurile au stat cu totul altfel, clasa politică românească fiind obligată, în numeroase ocazii, să reordoneze prioritățile, reușind însă mereu, datorită maturității, competenței și patriotismului să servească interesul fundamental de durată ale statului.

„... cu această perspectivă a fost oferită de atitudinea României în timpul Congresului de pace de la Berlin din iunie – iulie 1878. În condițiile în care în țară erau staționate trupe rusești, iar guvernul rus cerea României să-i cedeze partea din Basarabia care revenise în trupul țării după 1856, delegația română la Congres, formată din primul ministru, Ion C. Brătianu, și ministrul afacerilor externe, Mihail Kogălniceanu, a cerut confirmarea *de jure* a stării de independentă existentă în fapt și neadmiterea știrbirii integrității teritoriale, pe care Rusia se obligase să o respecte prin Convenția de la București din 4 aprilie 1877. Având în vedere că puterile europene au decis să dea satisfacție Rusiei în solicitările ei față de România, liderii politici români au acceptat hotărîrile Congresului conștient că făcuseră tot ceea ce le stătuse în putință pentru apărarea intereselor țării”⁴.

Tratatul de la Berlin are evident meritul de a recunoaște României statutul de țară independentă și de a decide revenirea Dobrogei în trupul țării, elemente care au prelevat din interesul național a integrității teritoriale. Dar pierderea Basarabiei a dus la receptarea Rusiei ca principal pericol pentru existența statului român, iar acest fapt avea să marcheze acțiunile desfășurate de conducerea țării în vederea consolidării statului și asigurării securității sale.⁵

Consecințele înrădăcinării unei asemenea atitudini antirusești nu au întîrziat să apară. Dorința de a frîna expansionismul imperiului țărilor și conștiința faptului că situația politică încordată din sud-estul Europei impunea României să caute garanții de securitate din partea unei grupări politico-militare au determinat apropierea de Tripla Alianță, structură care se constituise în 1881 și era formată din Germania, Austro-Ungaria și Italia. Această tendință s-a concretizat sub forma tratatului secret de alianță dintre România și Austro-Ungaria, încheiat la Viena, la data de 30 octombrie 1883, și semnat din partea României de către ministrul de

externe Dimitrie A. Sturdza, la care a aderat imediat și Germania. Privind din perspectiva istorică, se poate considera că alianța cu Austro-Ungaria a sfîrșit lupta pentru unificare națională și a îngreunat ajutorul pe care regatul îl putea acorda pe față românilor ardeleni, dar nu este mai puțin adevarat că ea a fost impusă de un context politic internațional în care România nu-și putea permite să rămână în starea de izolare diplomatică în care s-a găsit pînă atunci. Așadar, alianța cu Austro-Ungaria a fost oportună pentru perioada în care ea a fost realizată, a oferit garanții de securitate statului român, care se putea astfel consacra operei de dezvoltare internă⁶.

Începutul primului război mondial la 28 iulie 1914 a scos în evidență caracterul de pură oportunitate a alianței româno-austro-ungare din 1883, care nu a putut fi aplicată în condiții istorice diferite de acelea în care alianța constituise. Atitudinea net ostilă Austro-Ungariei pe care o nutrea opinia publică din România ca urmare a tratamentului discriminatoriu la care erau supuși români ardeleni, precum și redimensionarea raporturilor economice și politice ale României cu Franța, Marea Britanie, dar și cu Rusia – vizita pe care țarul Nicolae al II-lea a făcut-o la Constanța, la 14 iunie 1914 fiind un exemplu sugestiv în acest sens – au făcut ineficiente presunile exercitate de Germania și Austro-Ungaria pentru alăturarea României la războiul care tocmai începea. În aceste condiții, la Consiliul de Coroană din 3 august 1914 s-a decis adoptarea unei poziții de neutralitate, aceasta fiind considerată singura atitudine corespunzătoare apărării interesului național⁷. Este demn de remarcat faptul că, dintre cei prezenți la Consiliul de Coroană, numai liderul conservator Petre P. Carp, care vedea războiul ca o nouă înfruntare între germanism și panslovism, a susținut intrarea în război de partea Germaniei și Austro-Ungariei, care, în viziunea sa, primejduiau în mai mică măsură ființa națională românească decât o făcea expansionismul slav.⁸

Anii de neutralitate (1914–1916) au prilejuit reorientarea strategică a României către puterile Antantei în scopul realizării idealului unității naționale. Conducerea politică a României era conștientă că intrarea în război era inevitabilă și de aceea a desfășurat o activitate intensă pentru stabilirea condițiilor celor mai bune de participare, în principal recunoașterea drepturilor României asupra Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. Această cerință a fost cuprinsă în Convenția politică încheiată la 17 august 1916 între România și puterile Antantei, prin care țara noastră intra în război de partea acestui bloc politico-militar, și deci împotriva fostului aliat, Aus-

tro-Ungaria. Convenția politică, însotită de cea militară – ambele semnate din partea română – de primul ministru – Ion I.C. Brătianu – au fost discutate de Consiliul de Coroană din 27 august 1914, iar în noaptea de 27 spre 28 august 1914 România începea operațiunile militare împotriva Austro-Ungariei. După mai bine de doi ani, sfîrșitul războiului găsea România în cadrul coaliției învingătoare, fapt care a înlesnit realizarea dezideratului unității naționale prin hotărîrile Conferinței de pace de la Paris din 1919–1920. Deci în decurs de cîțiva ani conducerea țării a manevrat cu șansă pentru găsirea căilor celor mai potrivite pentru realizarea unor obiective conforme interesului național. În acest fel, principiul formulat de lordul Palmerston la mijlocul secolului al XIX-lea – “Noi nu avem aliați veșnici și nici dușmani permanenti. Interesele noastre sunt veșnice și permanente și aceste interese suntem datori a le urma” – și găsea o strălucită exemplificare în acțiunea conducerii politice a României.

Gîndirea și acțiunea clasei politice românești în tot intervalul avut în vedere (1848–1918) au dovedit o remarcabilă coerentă și consecventă în urmărirea îndeplinirii obiectivului de bază ale națiunii. Pentru realizarea în practică a acestor obiective asumate de toate orientările politice raționale, s-a apelat la căile și mijloacele cele mai adecvate, în concordanță cu evoluțiile care se petrecu în viața politică europeană. Astfel se explică alianța cu Austro-Ungaria din 1883, dar și părăsirea ei și orientarea către un alt centru de putere, mai favorabil pentru satisfacerea nevoilor națiunii române. Această dialectică a mijloacelor de atingere a scopului propus evidențiază un alt aspect de mare relevanță: realizarea obiectivelor conforme interesului național implică eliminarea din procesul decizional a factorului afectiv, sentimental, total avînd la bază calculul lucid și evaluarea realistă, care să permită chiar și în situații de cumpănă prezervarea elementelor esențiale minime ale interesului național și evitarea concentrării atenției asupra unor elemente nesemnificative.

Pe de altă parte, în cele mai multe ocazii oamenii politici ai României nu împărtășeau aceeași concepție în legătură cu linia de urmat în realizarea obiectivelor propuse. De pildă, în preajma primului război mondial, liberalii considerau că locul României era alături de puterile Antantei, iar această poziție era împărtășită și de conservatorii democratii ai lui Take Ionescu, precum și de grupul conservator condus de Nicolae Filipescu. La rîndul lor, conservatorii erau împărtăși în trei fracțiuni, alături de grupul antantofil filipescan existind și grupul condus de Titu Maiorescu și Alexandru Marghiloman, care opina pentru menținerea unei neutralități binevoitoare față de Germania și Austro-Ungaria, ca și fractiunea bătrînului lider junimist Petre P. Carp, care cerea să se actioneze în conformitate cu prevederile Tratatului de alianță din 1883⁹. Dar aceste puncte de vedere diferite vizau calea de urmat pentru

Interesul național

îndeplinirea unui obiectiv și nu obiectivul însuși, asupra căruia nu se formulau atitudini divergente. Petre P. Carp, de exemplu, aşa cum s-a arătat, voia România alături de blocul germano-austro-ungar tocmai din dorința de a oferi protecție ființei naționale și statale a poporului român. Același mod rational de abordare a interesului național a fost specific și perioadei care a urmat Marii Uniri. Orientarea către Franță și Marea Britanie – principalii apărători ai ordinii stabilite prin sistemul de tratate din 1919 – 1920 – urmărea asigurarea securității statului în condițiile menținerii *statu quo*-ului politic și teritorial în Europa. Dar, contestarea acestei ordini de către state puternice precum Germania și Italia și atitudinea revizionistă a vecinilor României au pus în mare pericol independenta și integritatea teritorială a statului român.

Într-o situație istorică potrivnică, caracterizată de prăbușirea alianțelor occidentale ale României la începutul unui nou război mondial, statul român a fost nevoie să consimtă la cesiuni teritoriale în

actul de la 23 August 1940 și a contribuit consistent la înfrângerea Germaniei, România nu a primit statut de cobeligeranță, fiind astfel inclusă în grupul țărilor învinse. Drept urmare, condițiile impuse țării noastre prin Tratatul de pace semnat la Paris, la 10 februarie 1947, erau deosebit de grele pentru o economie ruinată de ducerea războiului, iar o parte din pierderile teritoriale din 1940 erau continuat. Pe de altă parte, Tratatul de la Paris anula Dictatul de la Viena și mai ales reafirma statutul politic independent al României¹⁰. Astfel, deși serios afectate, elementele care definesc interesul național erau în esență lor menținute. În acest sens, este edificatoare expunerea făcută, în vara anului 1947, de către Gheorghe Tătărescu, la acea dată vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor străine, în cadrul dezbatării din Adunarea Deputatilor referitoare la ratificarea Tratatului de pace de la Paris. După ce aprecia că tratatul contine clauze împovărătoare împotriva căror delegația română a dus o luptă continuă, G. Tătărescu preciza: "Guvernul nostru a accep-

turilor sale de țară independentă și suverană. România ieșe din ciclul războiului și al armistițiului și intră în ciclul păcii. Independentă. Pace. Tratatul consacră aceste premise esențiale dezvoltării și propășirii poporului român și firul întreținut al consolidării statului nostru este reluat. El se va desfășura în ordinea extensă și în ordinea deosebită, în cadrul normelor fixate de Tratatul de pace, precum și al inarilor principii care călăuzesc azi democrațiile lumii"¹¹.

Era deci momentul unui nou început care să permită îndeplinirea obiectivelor poporului român, în sensul consolidării independenței, suveranității, integrității teritoriale și prosperității sale. Din nefericire, evoluțiile generale din Europa răsăriteană au adus grave limitări promovării interesului național al statelor din această zonă. În România, sirul guvernărilor autoritare, început în 1938, a fost completat prin preluarea puterii de către comuniști, care au instaurat un tip de regim definit nu numai prin ducerea autoritarismului până la forma sa totalitară, ci și prin subordonarea intereselor

2. *Ibidem*, p. 325–326

3. Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, Editura Academiei, București, 1990, p. 207

4. Nichita Adăniloaie, *Independenta României*, Editura Academiei, București, 1988, p. 358–363

5. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 177.

6. G.N. Cazan, S. Rădulescu-Zones, *România și Tripla Alianță 1878–1914*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 95–130.

7. * * * *România în relațiile internaționale 1699–1939*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 377 și urm.

8. Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 180.

9. Vezi pe larg Ion Bulei, *Sistemul Politic al României moderne. Partidul Conservator*, Editura Politică, București, 1987, p. 381 și urm.

10. V.F. Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii 1945–1947*, Editura Academiei, București, 1988, p. 185–196.

11. Cf. *Drapelul*, nr. 798 din 26 august 1947.

vara anului 1940 (Basarabia și Nordul Bucovinei ocupate de URSS la sfîrșitul lunii iunie; Cadrilaterul preluat de Bulgaria la mijlocul lunii august; nord-vestul Transilvaniei cedat Ungariei la sfîrșitul lunii august, prin Dictatul de la Viena), însăși independenta statului suferind atingeri. În ciuda faptului că, după ce s-a implicat în război alături de puterile Axei, a schimbat alianța prin-

tat însă acest tratat. Tratatul formează un bloc. El nu poate fi acceptat decât în bloc sau nu poate fi respins decât în bloc. Guvernul a acceptat Tratatul și sincer s-a obligat să execute loial clauzele lui... Tratatul de pace cu Puterile Aliate și Asociate închide un capitol de istorie, dar în același timp el deschide un altul. În primul rând, Tratatul de pace... reașeză România juridic în plenitudinea drept-

națională față de scopurile unui centru de putere străin. □

NOTE:

1. Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Armand Collin, Paris, 1964, p. 325

MIHAI DOBRE - born in Bucharest (1960). He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and holds a Master of Arts degree in Diplomatic Studies from Diplomatic Academy of London. He currently works with the Ministry of Foreign Affairs.

Interesul național

LIANA IONESCU

Analiza relației dintre interesul național și naționalism este dificil de realizat, atât datorită complexității conexiunilor presupuse, cât și impreciziei și ambiguității termenilor implicați. Cu toate că subiectul este, aparent, mult dezbatut în literatura de specialitate abordările din această perspectivă fie lipsesc, fie nu au o fundamentare teoretică solidă. Dificultăților de ordin conceptual li se adaugă nevoie de luare în considerare a terenului deosebit de aluncos și inflamabil pe care se operează cu respectivele categorii. Istoria o dovedește cu prisosință.

Identice ca sens în momentul apariției lor, la mijlocul secolului al XVIII-lea, interesul național și naționalismul au evoluat odată cu dezvoltarea și întărirea statelor-națiuni, delimitându-și conținuturile până la a le contrapune. Dacă interesul național și-a păstrat conotația initială, pozitivă, de concept folosit pentru a desemna strategii de realizare a Binelui unei comunități naționale, naționalismul a căpătat treptat o conotație negativă, de ideologie care vizează exacerbarea acestor strategii, concomitent cu negarea aspirațiilor altor popoare la atingerea Binelui. Astăzi, prin nationalism se înțelege, îndeosebi, exclusivism, intoleranță, xenofobie, șovinism. Exclusivismul, mai ales, este resursa patologică a nationalismului¹, scopul acestuia devenind afirmarea unuia *in detrimentul* celuilalt, și nu *alături* de celălalt.

Ca orice "ism" cînd definește un curent, o tendință, naționalismul constituie o îngroșare, un exces care se întoarce până la urmă împotriva-i. De aceea, distincția de patriotism, operată de Huizinga în istoria europeană, este nu numai relevantă, ci și oportună. Prin urmare, naționalismul poate fi privit la limită în două feluri opuse: unul *legitim*, ca produs al nevoii de afirmare a națiunii, pe linie organică; altul, ca *ilegitim* și care abia începe să fie studiat. Mai ales această a doua acceptie o vom avea în vedere în articoul de față. Cazuistica fenomenului naționalist, practic inepuizabilă, comportă și ea o istorie aparte, față de care s-au definit aceleași atitudini polare: una *justifică*, evocînd latura pozitivă, întemeiată pe dreptul natural și pe nevoie afirmării identității; alta *condamnă*, luînd în seamă excesele produse de naționalism de-a lungul a două secole, și mai ales în secolul XX.

Invocat de oamenii politici ca temei rational și legitim al deciziilor și acțiunilor lor, interesul național este un factor prezent în *relațiile dintre state*, în timp ce nationalismul are aplicabilitate în *relațiile interetnice*, desemnînd interesele unui grup etnic prin raportare la alte grupuri etnice din interiorul același stat sau din state diferite. De multe ori acestea nu coincid, ducînd la contradicții și conflicte. Bunăoară, unele sunt interesele CSI și altele interesele specifice la nivelul grupurilor etnice componente. De asemenea, putem vorbi despre un naționalism german al etnicilor care trăiesc în Germania, Austria, Elveția, ale căror interese naționale, firești, nu coincid, precum și despre un naționalism scoțian ori galez al celor care trăiesc în Marea Britanie, identificîndu-se cu interesele naționale ale acestei țări. O situație aparte întîlnim în SUA, unde interesele specifice grupurilor etnice, rezultate din cultură, limbă, tradiții diferite, sunt estompată și subordonate aproape în totalitate intereselor naționale.

Națiunea un zilnic plebiscit

Dacă naționalismul, care accentuează diversitatea, fragmentarea, pentru interesul național fundamentală este prezenta unei *voințe politice de unitate*. Națiunea, definită ca entitate politică la care se raportează categoria de interes național, este "un zilnic plebiscit" – spunea Ernest Renan. Dacă pentru naționalism esențial este etosul exclusivist, pentru realizarea interesului național vitală este coeziunea membrilor societății. Revendicarea autonomiei de către un grup etnic din interiorul unui stat este, de aceea, expresia unei diminuări a voinței politice de unitate, prejudiciind, prin aceasta, interesul național.

În acest cadru se impune a se face distincția între *comunitate natională*, ca rezultat al voinței politice, și *nationalitate*, care ține de *comunitate etnică* și poate fi considerată un "dat", bazat pe geografie, limbă, cultură. Aceste elemente constituie "materia primă" în edificarea unei comunități naționale. Identitatea lingvistică, apropierea geografică și alte variabile preexistă și adăugă comunității naționale și reprezintă "cărămizile" din care se construiește edificiul unității politice. Dacă toate aceste elemente lipsesc, demersul este sortit eșecului. Dacă doar unele dintre ele lipsesc sau sunt diminuate, voința politică poate găsi substitute și demersul reușește. Fiecare dintre aceste elemente oferă concretele comunității naționale, dar numai voința politică poate genera o stare de conștiință prin care fiecare trăsătură să contribuie la realizarea unității națiunii.

Există situații în care oamenii ce au în comun trăsăturile amintite sau o parte din ele nu fac parte din aceeași entitate politică (vezi exemplul de mai sus, cu germanii), după cum o entitate politică poate fi alcătuită din oameni cu identități naționale diferite. Pentru cel de-al doilea caz, exemplele sunt foarte numeroase, constituind

aproape o regulă. O problemă au ridicat în istorie entitățile create artificial, prin fragmentarea și subjugarea naționalităților. Europa feudală și apoi monastică oferă asemenea exemple, față de care reacția naționalistă nu a înșurzat să apară. Ea s-a accentuat odată cu retragerea granițelor în urma celor două războaie mondiale, pentru ca după căderea comunismului să simbolizeze recrudescenței fenomenului.

Problema granițelor este esențială în configurația interesului național, acesta fiind asimilat ideii de apărare a granițelor și instituțiilor unei țări. Cunoscuți analiști, ca Pierre Renouvin și Jean-Baptiste Duroselle, consideră că păstrarea integrității teritoriale și a independenței, subsumate noțiunii de securitate, reprezintă "forma cea mai generală și esențială a interesului național".² Importanța majoră a acestui element în structura interesului național face ca astăzi problema frontierelor să preocupe întreaga Europă Centrală și de Est. Este greu de vorbit în acest caz de frontiere juste; toate frontierele sunt artificiale. "A pretinde însă frontiere juste – spunea Adam Michnik – înseamnă a pregăti un nou război." La o primă privire, toate națiunile au dreptate. Dar dacă toate au dreptate, războiul este

inevitabil. Iată de ce, sugerează Michnik, trebuie schimbă logica: trebuie spus că dacă fiecare are dreptate, nimeni nu are dreptate pînă la capăt. Nu există numai alb și negru, bine și rău. Există un amestec de psihologie, de mentalitate, de memorie. Noua logică trebuie să fie aptă să fundamenteze un nou dialog și un nou compromis între națiuni, în locul pretenției de revizuire a granițelor.

"Imaginea" interesului național

Spre deosebire de interesul național, care, cel puțin la nivel declarativ, îmbrăcă haina raționalității, nationalismul este o stare de *spirit*, bazată pe exaltarea afecțiunității. Un rol esențial în difuzarea ideilor naționaliste îl au emoțiile, instinctele. "Această idee-forță umple mintile și sufletele oamenilor cu gînduri și sentimente, îndemnîndu-i să-și transpună conștiința în fapte și acțiuni organizate."³ Naționalismul este, aşadar, încărcat de subiectivitate.

Pierre Renouvin și Jean Baptiste Duroselle⁴ surprind următoarele caracteristici ale exaltării sentimentului național, specific nationalismului de după sfîrșitul

1. Der Ölberg.	5. Caiphæ behausung.	9. Tempel Salomonis.	13. Verfallne Pallaſt.
2. Brünen Siloe.	6. Tempel S. Simeonis.	10. Gûlden poet.	14. Vinscifearven Capell.
3. Abſalonis begrenz.	7. Hannas behausung.	11. Der Bilget Spital.	15. S. Anna behausung.
4. Bezug Syon.	8. Davids Pallaſt.	12. Tempel des H. Grabs.	16. Iherodis behausung.

și naționalismul

secolului al XIX-lea: dorința de a afirma, față de alte grupuri umane, interesele unei națiuni; convingerea că această națiune are în lume o "misiune"; voința de a asigura forță, puterea și prosperitatea statului; orgoliul de a apartine acestui stat; sentimentul de superioritate materială, morală sau intelectuală; dorința de a face cunoscută această superioritate.

Dacă naționalismul, ca stare de spirit, este preponderent subiectiv, ne putem întreba cît de obiectiv este interesul național. În apărîntă, el corespunde credinței, destul de confuze, că într-o situație dată pot fi determinate obiectiv scopurile, îndepărtate sau apropiate pe care națiunea le are. Realitatea este însă mai complicată. Societățile umane sînt divizate în "grupuri de interes", ale căror aspirații sînt adesea contradictorii. Ele exercită o influență asupra omului politic, sub forma unor forțe care încearcă să-l domine. Ca urmare, omul politic și formeză o imagine, mai mult sau mai puțin stabilă și precisă, mai mult sau mai puțin elaborată, despre interesul național. Acest fapt i-a făcut pe unii teoreticieni să nu admită ideea unui interes național obiectiv. "Interesele superioare de stat, astă de des invocate, nu sînt, oare, în afara unor

cazuri exceptionale, un mijloc de a camufla interese infinit mai puțin nobile și, în orice caz, particulare?" – se întrebă Pierre Renouvin și J.B. Duroselle. Ceea ce putem încerca este să determinăm ideile subiective pe care oamenii politici le au cu privire la interesul național, iar istoricii să analizeze beneficiile pe care majoritatea națiunii le-a tras din anumite politici – de colonizare, de expansiune economică, de dezvoltare a comerțului, de menținere a păcii etc. – pentru ca națiunea de interes național să merite să fie menținută.

Raymond Aron propune să distingem între obiective abstracte și, în paralel, obiective concrete atunci cînd vorbim despre interesul național. Așa cum o prezintă Renouvin și Duroselle, seria abstractă ar cuprinde Puterea, Bogăția și Valorile, iar seria concretă, Spațiul, Sursele de îmbogățire și Stările susținute. Aceste obiective se pot combina în diverse cazuri particolare, după cum, exacerbate, pot conduce la manifestări specifice naționalismului. De exemplu, spațiul a jucat un rol primordial în istoria umanității. Cucerirea spațiului a constituit mult timp esența statului. Dar ideea "spațiului vital", ca atracție anormală provocată de

spațiu, este expresia unor tendințe naționaliste, cu tot cortegiul de nenorociri pe care acestea le-au atras.

Ideologie de substituție

Interesantă de urmărit este evoluția relației în discuție în regimurile comuniste și, apoi, în societățile postcomuniste. În ciuda naționalismului propagat la nivel declarativ, ecuația comunism-naționalism a funcționat perfect. "Menținerea și întărirea structurilor guvernamentale pe o bază națională, prin intermediul partidelor comuniste naționale și în formele centralizatoare pe care le-au luat aceste partide, a fost un instrument esențial al puterii" – consideră Bernard Paquetteau.⁵ Regimurile instaleate de sovietici în Europa Centrală și de Est nu au reușit însă să rezolve problemele naționale, cu toate că au pretins mereu acest lucru. Legile interziceau pretutindeni naționalismul, șovinismul, antisemitismul și alte "isme" prezente de propaganda oficială ca o "moștenire burgheză", dar practic vechile tensiuni interetnice s-au menținut, îmbrăcând adesea forme noi și reizbucnind, după cădere comunismului, cu și mai multă putere. Sintagmele "națiune sovietică" ori "națiune socialistă" s-au dovedit false și au frînat afirmarea intereselor reale ale fiecărei țări aflate de fapt sub ocupație. Neînțelegerea funciară manifestată față de problemele naționale a fost dublată de ispită manipulării minorităților, pentru ca regimul comunist să-și asigure mai lene puterea. Ca și alte forme de patologie socială, naționalismul era bine controlat sub acel reg. care știa să-l mențină ca element al diversiunii politice.

Ca diversiune comunistă, naționalismul se continuă și astăzi. Adam Michnik spunea că "astăzi, naționalismul este ultima fază a comunismului real". "Elitele comuniste – arată, la rîndul său, George Carpat-Foche – se folosesc deliberat de naționalism pentru a păsi pe o a treia cale, fără să efectueze reforme economice și politice decisive, ci pentru a încopri, cu metode în apărîntă democratice, un sistem autoritar"⁶. Istorul american Francis Fukuyama sintetiza fenomenul printr-o imagine: "Foștii comuniști sar pe trenul

anticomunismului care pleacă și se retrânză pe poziții noi, ca ultranaționaliști". În absența marxism-leninismului și cu scopul păstrării pozițiilor privilegiate de putere, aceștia recurg la naționalism ca la o ideologie de substituție sau de "camuflaj". Drapați în steagul național, arrogându-și peste noapte identități politice noi, acești naționaliști de conjunctură recurg la un discurs cu puternice accente de intoleranță, ură, șovinism, antisemitism, dublat de o retorică antieuropeană și anti-intelectualistă. Prin aceasta, ei aduc imense deservicii țărilor în care acționează, intereselor naționale ale acestor țări care converg spre deschidere, cooperare, integrare europeană. Fapt cu atât mai valabil pentru România, unde național-comuniștii au pătruns în structura parlamentului și, recent, a puterii executive. Apelând la simboluri naționale și agitând false pericole-fantasme confectionate chiar de ei – aducindu-se anotimpuri sentimente labile, ușor de exaltat, acești superpoteriști reușesc să amîne momentul inevitabil al înlăturării lor de la putere.

Desigur, se poate vorbi nu numai de un naționalism promovat în numele majorității etnice, ci și de un *nationalism al minorităților*, în parte îndreptat, în parte nepotrivit cu epoca, și care afectează, la rîndul lui, interesele naționale. După cum putem vorbi nu numai de un *nationalism communist*, ci și de un *nationalism anticomunist*, în țări ca Iugoslavia sau în fostele republici ale URSS, deci de un naționalism al popoarelor prea mult timp captive și oprimate, hotărîte astăzi să-si recucerească identitatea.

Treptat, obiectivele prioritare ale politicianilor statelor vor deveni interesele globale ale umanității. Interesele naționale vor rămîne în planul secund, iar macropolitica va domina micropolitica. Aceasta, desigur, dacă se va reuși ieșirea responsabilă din dilema "a fi înțelepti sau a nu mai fi". În fața unei asemenea politici de salvare a omenirii, naționalismul va rămîne un fenomen desuet, bazat pe exaltarea unor stări de spirit primare. □

1. Vezi Richard W. Sterling, *Macropolitics*, Alfred A. Knopf, New York, 1974, cap. 7.

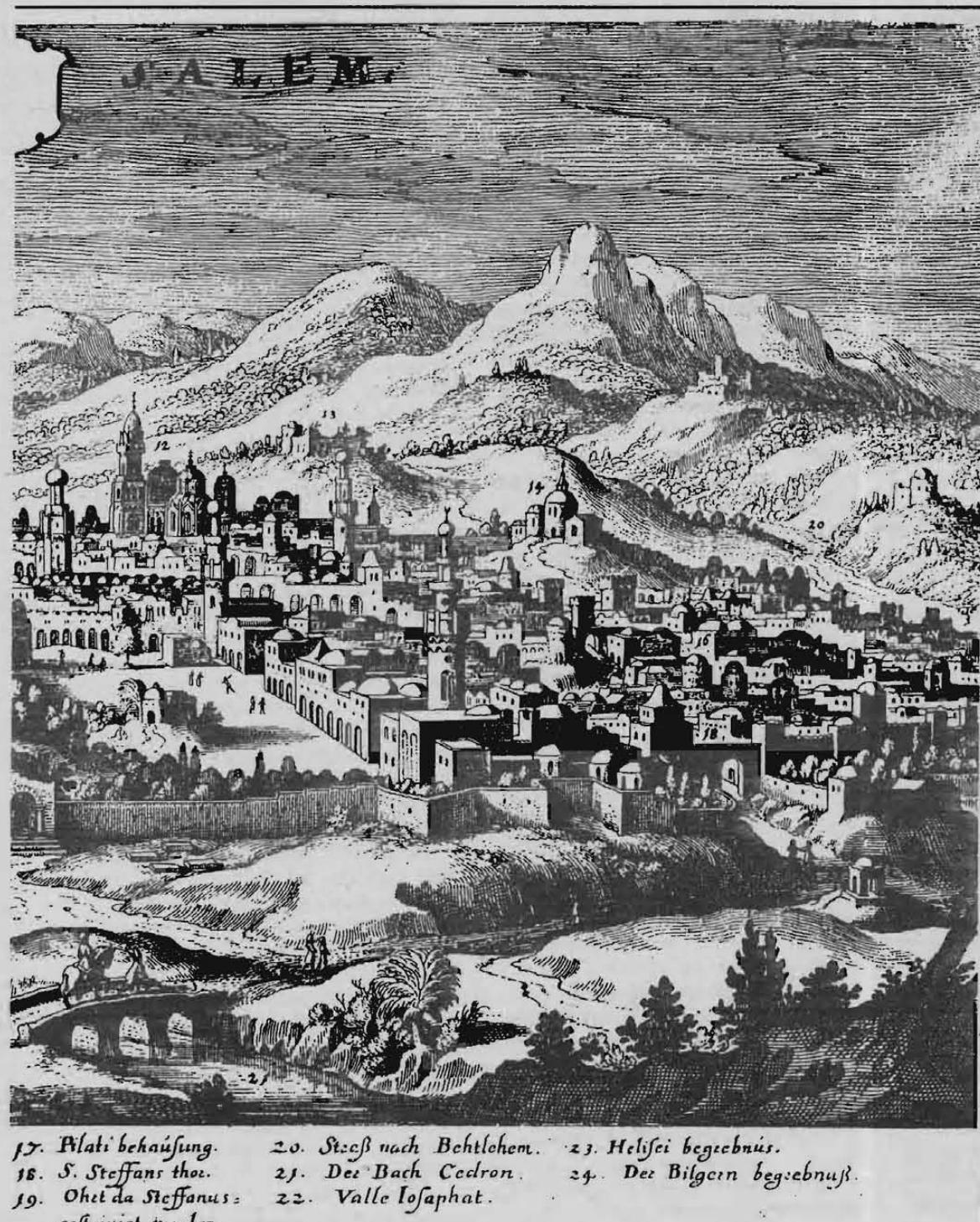
2. Pierre Renouvin și Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Ed. Armand Colin, Paris, 1991, p. 327.

3. Hans Kohn, *The Idea of Nationalism*, Collier Books, New York, 1967, p. 19.

4. P. Renouvin, J.B. Duroselle, *idem*, p. 328.

5. Bernard Paquetteau, "Congelatorul" ideilor false: *nationalism si communism în Europa de Est*, revista 22, anul V, nr. 36.

6. George Carpat-Foche, *De la communism la nationalism. Paradigma românească*, revista 22, anul III, nr. 3.

LIANA IONESCU - born in Bucharest (1954). She graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest (1977). A candidate at Ph.D. in Philosophy of Science at that University. Currently, she is a political editor at the daily newspaper *România Liberă*.

Economia globală și societatea internațională

STELA ARHIRE

I. Reforma instituțiilor de la Bretton Woods

La cinci decenii de la crearea sistemului de instituții monetar-financiare de la Bretton Woods și la mai bine de patru ani de la mutațiile politico-economice înregistrate după prăbușirea comunismului în Europa, realitatea a confirmat superioritatea modelului economic susținut, stimulat și protejat de opera vizionarilor de la Bretton Woods.

Întruniti la Neapole, în zilele de 8-9 iulie a.c., șefii de stat și guvern ai celor 7 țări puternic industrializate au lansat un proiect la fel de revoluționar pentru viitorul economiei mondiale ca cel din urmă cu 50 de ani, reforma¹ instituțiilor financiar-monetare internaționale:

"În pragul secolului XXI, suntem conștienți de responsabilitatea noastră de a reînnoi și revitaliza aceste instituții și de a ne asuma provocarea integrării noilor democrații de piață de pe glob"².

Evaluată din perspectiva asumării responsabilității transformării cadrului instituțional creat la Bretton Woods, reuniunea G-7 – Neapole reprezintă, în mod cert, un moment de răscruce.

Timp de o jumătate de secol, instituțiile de la Bretton Woods – percepute în perioada războiului rece, în ciuda pretențiilor lor universaliste, ca infrastructură economică a alianței occidentale – "au guvernat o liberalizare și integrare progresivă în piață mondială"³ a economiilor statelor membre, stimulând o creștere fără precedent a comerțului internațional, a producției mondiale.

Circulația mai liberă a mărfurilor, capitalurilor și ideilor, jocul liberei concurențe au creat un mediu ce a favorizat progresele spectaculoase din domeniul

The anarchic society which emerged as a result of a long process of complex interaction between equal and sovereign states, is coming to a critical point. While assisting to the development of the international society, economic interdependence generates hierarchy and we see, more and more, that major actors of international society are great contributors to security and prosperity. Regulating international interdependence becomes a growing task of a few political powers involved not only in the management of the world economy but - as the recent summit in Naples of the Group of Seven has proved - of a political agenda as well.

rectarea fenomenelor negative pe care funcționarea "agresivă" a pielei le produce: somaj, inflație, subdezvoltare, degradarea mediului ambient etc.

În acest sens, decizia luată de liderii celor 7 țări puternic industrializate de reformare a cadrului economic instituțional mondial poate fi evaluată ca asumarea unor responsabilități mai largi, care depășesc cadrul strict, de coordonare a politicilor financiare și monetare naționale și care, în lumea interdependentă de azi, poate fi percepță ca un răspuns pe care un centru de coordonare și administrare a economiei globale îl dă riscurilor și vulnerabilităților crescînd din sistem.

II. Interdependențele și economia globală

Realitatea postbelică ne-a confruntat cu o explozie a agendei globale, expresie indiscutabilă a creșterii gradului de interdependență din sistemul internațional.

Nu mai este un secret faptul că acest fenomen este determinat "de o combinație a creșterii demografice și a capacitatilor tehnologice, organizatorice și financiare și a stimulentelor pentru acțiune".⁴

În sfera economică, lumea e tot mai mult legată într-o piață globală de producție, comerț și finanțe, de rețele eficiente de transport terestru, maritim și aerian, și de un sistem de facilități în telecomunicații și procesarea informațiilor.

tehnologiilor de vîrf – în telecomunicații, calculatoare, biotecnologii – care, la rîndul lor, au determinat integrarea globală a economiei mondiale.

Acest fenomen solicită, tot mai frecvent, o intervenție conștientă în funcționarea pieței globale, pentru ajustarea structurală a cadrului de desfășurare a proceselor economice, dar și pentru co-

Stațe depind, pentru prosperitatea și dezvoltarea lor, de modele tot mai complexe de acces la piețele externe, resurse și credit.

În sfera politică, ideile circulă global, multe probleme sunt dezbatute în forumuri globale sau semi-globale, ca niște chestiuni de rutină, iar modelul democrației industriale s-a impus ca un

tip de miză universală, sacă a dezvoltării.⁵ Impactul colectiv al activității umane asupra mediului înconjurător produce efecte la scară globală și regională.

Cresterea densității în rețea de interdependențe planetare face extrem de costisitoare orice tentativă de rupere a legăturilor din sistem și favorizează soluționarea diferențelor dintre state prin alte mijloace decât cele militare.

"Interdependența oferă statelor un repertoriu largit de instrumente cu care își pot influența reciproc comportamentul"⁶ și le determină să recurgă, într-o măsură crescîndă, la "măsuri cooperative (subl. n.) de reducere a amenințărilor, prin tratarea lor ca probleme internaționale multilaterale".⁷

Cresterea importanței politice și pentru securitatea internațională a unor aspecte ce țin de bunăstarea globală, cum ar fi somajul, subdezvoltarea, instabilitatea internă, ca și afirmarea unor probleme globale, ce transced frontierele naționale – proliferarea nucleară, comerțul cu droguri, terorismul, poluarea atmosferei, criza energetică, explozia demografică și migrațiile de populație – reclamă găsirea unor soluții globale.

Aria de probleme dezbatute în cadrul reuniiunii G-7 de la Neapole, din acest an, cuprinde, alături de preocupări privind creșterea economică, crearea de locuri de muncă, comerțul internațional și problematica mai largă a dezvoltării, de reintegrare a fostelor economii de comandă din centrul și estul Europei în economia mondială și, mai larg, de liberalizare a economiilor țărilor în dezvoltare, a protecției mediului, a asigurării unei lumi mai sigure sub aspect nuclear și, legate de aceasta, preocupări privind evoluțiile generale, economice și politice, din statele posesoare de arme nucleare (Rusia și Ucraina), cooperarea "celor 7" în adoptarea unor măsuri comune față de crima internațională organizată și spălarea de bani. Se demonstrează prin aceasta, încă o dată, că problematica economică, funcționarea sănătoasă a economiei mondiale nu pot fi separate de mediul global general, natural și creat politic, strategic, societal.

În acest context, evoluția G-7 dintr-o structură de coordonare a politicilor macro-economice ale principalelor țări industrializate, într-o structură de consultare și armonizare a pozițiilor acestora și în alte probleme cu implicații globale, conferă o dimensiune nouă acestei structuri multilaterale și reflectă tendința asumării de către aceasta a unui rol global, în fața marii provocări a începutului de mileniu III: apariția și dezvoltarea societății informaționale globale.

Totodată, această tendință poate constitui și o confirmare a teoriilor privind administrarea unei economii globale tot mai interdependente, într-o situație de de-

clin hegemonic în arena politică mondială, prin "conducerea colectivă, de către un grup de puteri majore (subl. n.) sau printr-o conducere difuză prin regimuri consensuale edificate pe baza unor norme și legi liberale".⁸

Cele două alternative pot fi sprijinate și facilitate – în opinia cunoscutului politolog și strateg britanic, Barry Buzan – prin existența unei puternice societăți internaționale.

III. Societatea internațională – între anarhie și ierarhie

Hedley Bull și Adam Watson definiște societatea internațională ca pe "un grup de state (sau, mai general, de comunități politice independente) care nu numai că formează un sistem, în sensul că, comportamentul fiecărei este un factor necesar în calculele celoralte, dar au stabilit, de asemenea, prin dialog și consensămînt, norme și instituții comune (subl. n.) pentru conduită relațiilor lor și își recunosc interesele comune în menținerea acestor aranjamente".⁹ Cei doi politologi fac distincția între societate și sistem, considerînd că societatea este, în această acceptiune, "un răspuns istoric la existența unui sistem".

Începuturile societății internaționale moderne ne duc în urmă cu trei secole și jumătate, la Tratatul de la Munster și Pacea de la Westphalia, din 1648, cînd o serie de state europene și-au recunoscut reciproc suveranitatea și au acceptat principiul egalității juridice în guvernarea relațiilor dintre ele. Pe această bază, s-au dezvoltat, ulterior, principii și norme comune, s-au pus bazele relațiilor diplomatici și ale dreptului internațional.

Dezvoltarea societății internaționale universale a însoțit expansiunea pe orizontală a sistemului internațional. Ea a evoluat de la un caracter european, la Congresul de la Viena din 1815, cînd numai statele europene au fost prezente, la unul eurasiac, prin prezența Imperiului Otoman la Conferința de pace de la Paris, din 1856. La Conferința de la Haga din 1899, sunt prezente Statele Unite, Mexic, China, Japonia, Persia și Siamul, iar la cea din 1907 s-au mai adăugat 16 republici latino-americane, astfel încît, în pragul primului război mondial, sistemul internațional era deja unul de tip universal.

Chiar dacă anterior Păcii de la Westphalia s-au dezvoltat modele de interacțiune economică, militară și politică între statele europene sau între acestea și coloniile lor, aceste state "nu erau unite nici prin percepția unor interese comune sau a unei structuri de norme general acceptate, care să le stabilească drepturile și obligațiile în relațiile reciproce și nici nu au cooperat în construirea unor instituții internaționale comune".¹⁰

Indiferent de valorile și principiile pe care se bazează în prezent societatea internațională, un rol special în modelarea dimensiunii sale universale l-au avut statele europene, întrucât "conceptia europeană (subl. n.) despre o societate internațională de state suverane, egale juridic

a fost acceptată ulterior, de comunități politice independente din toată lumea, ca bază a relațiilor dintre ele.¹¹

Expanziunea pe orizontală a societății internaționale a fost completată de o extensie pe verticală, astă înspire interiorul statelor, pentru a răspunde într-o măsură mai mare nevoilor și aspirațiilor indiziilor, cît și spre exteriorul acestora, ca reacție la presiunile generate de diviziunea complexă a muncii, de integrarea globală a lumii. Astfel că înțălmim în prezent, la vîrful societății internaționale contemporane, o întreagă gamă de "instituții și regimuri, pe baza căror grupuri de state și coordonează comportamentul în atingerea unor obiective comune".¹² Unele instituții și regimuri sunt universale: ONU, dreptul mării, regimul de ne-proliferare nucleară, altele aspiră, în prezent, la un astfel de statut: FMI, Banca Mondială, OECD, GATT, Grupul celor 7.

Reglementarea juridică a societății internaționale, fondată pe tratatele europene de pace din 1648, se bazează pe "repudierea principiului ierarhic în relațiiile dintre state și în consecință pe afirmarea principiului egalității suverane a statelor".¹³ Ea a garantat, totodată, că atât timp cât sistemul este ordonat pe baza principiului suveranității – unitățile sale fiind egale și suverane și, prin urmare, neacceptând nici o autoritate politică mai mare decât ele însăși – el va fi unul anarchic, "respectiv caracteristica sa definitorie este absența unui guvern superior".¹⁴ Anarhia este principala structură de organizare a societății internaționale. Alternativa la anarhie este ierarhia, ce ar putea lua forma unei federații mondiale sau a unui stat mondial.

Dacă structura juridică a societății de state este egalitară, structura sa politică rămîne, prin excelentă, una ierarhică. Chiar dacă juridic statele sunt egale, ele sunt inegale prin distribuția capacitaților naturale sau dobîndite, prin puterea pe care o posedă, iar realitatea a demonstrat că "sistemul este dominat de relațiile dintre un grup relativ mic de puteri mari (subl.n.)".¹⁵

Reglementarea politică, prin contrast, spunea Henry Kissinger, a dat posibilitatea marilor puteri de a-și recunoaște reciproc dreptul ca, neacceptând egalitatea juridică a tuturor statelor "să aibă responsabilități speciale pentru menținerea ordinii internaționale și dreptul să încalce, în caz de necesitate, dreptul internațional".¹⁶

Paradoxul sistemului politic internațional rezidă tocmai în neconcordanța dintre ordinea juridică, de tip egalitar, și ordinea de putere, de tip ierarhic. Astfel, în cadrul Organizației Națiunilor Unite, instituție cu vocație universală care a acceptat principiul egalității membrilor ca element al edificiului său, componenta membrilor permanenti ai Consiliului de Securitate reflectă acest paradox întrucât "echilibrul militar între marile puteri acționează ca principiu politic de bază al sistemului, la fel cum suveranitatea acționează ca principiu său juridic".¹⁷ Totodată, iminenta reformă a sistemului universal prevede lărgirea componentei membrilor permanenti ai Consiliului de Securitate prin includerea, aproape certă, a Germaniei și Japoniei, țări în al căror statut de mare putere componenta economică are o contribuție majoră.

Singura modalitate prin care se poate concilia divergența dintre funcționarea globală, profund ierarhică a pieței, a sistemului economic mondial, care prin logica societății industriale a devenit integrat global, și structura fragmentată a autorității politice într-un sistem anarchic este menținerea unui echilibru între putere și lege, între relațiile de forță și cele ale

dreptului.

Aceasta înseamnă că, pe măsură ce sub presiunea forțelor integratoare ale pieței, a necesității de a corecta și stimula creșterea economică mondială, tendința de administrare, și, coordonare globală se va accentua și foarte probabil, se va extinde și asupra altor domenii ale societății internaționale, este necesară continuarea procesului de dezvoltare a acesteia, astfel încât, prin crearea de norme, instituții și regimuri capabile să genereze ordine, "statele din cadrul său să poată adopta norme pe baza căror să-și reglementeze, coordoneze și să-și evaluate reciproc comportamentul".¹⁸

IV. Rusia și dimensiunea politică a G-7

Cea mai profundă mutație consemnată de reuniunea G-7 de la Neapole a fost însă prezența Rusiei, prin persoana președintelui Boris Eltsin, la dialogul politic al "celor 7", fapt ce conferă o certă dimensiune politică procesului de cooperare în administrarea problematicii economiei mondiale a celor țări care, prin potențialul lor economic, dar mai ales prin capacitatea lor de "înnovare și adaptare", de manevrare a tehnologiilor viitorului, direcționează procesele din economia mondială.

Prezența Rusiei la dialogul "celor 7" constituie nu numai o confirmare a rolului crescănd pe care G-7 și-l asumă în sistemul politic mondial, dar și o remarcabilă revenire a Rusiei pe scena politică globală.

Aceasta nu pare a fi decât o încreunăre a etapelor anterioare, cind s-a putut consemna "revendicarea" tot mai pronunțată de către diplomația rusă a drepturilor ce i se cuvin în luarea decizilor politico-strategice majore ale planetei.

Începând cu reocuparea locului său la luarea decizilor comunității internaționale privind criza iugoslavă, în care momentul "ultimatum-ului NATO pentru Sarajevo" rămîne de referință, și continuând cu patronarea, în comun cu SUA, a Forumului economic la vîrf, de la Casablanca, din octombrie – noiembrie a.c., consacrat Orientului Mijlociu și Africii de Nord, diplomația rusă desfășoară în arena politică mondială o strategie externă bine articulată și parcurge atent și ferm conturul cimpului de forță dictat de sfera sa de influență tradițională. Interesul său constant pentru Balcani, pentru Centrul și Estul Europei, propunerile sale de redefinire a structurilor de securitate și cooperare europeană și euro-atlantică, presiunile pentru "adjudecarea" funcției de menținere a păcii în spațiul CSI o reafirmă ca posă importanță majoră în echilibrul de putere globală.

Într-o lume tot mai interdependentă, în care factorul militar tinde să-și piardă, relativ, primordialitatea, și în care s-a produs "institutionalizarea logicii bunăstării",¹⁹ Rusia a înțeles că, deși nu are capacitatea tehnologică și puterea competitivă a economiilor puternic industrializate, locul ei trebuie să fie în interiorul acestei structuri, în "clubul celor bogăți", care au capacitatea de a influența destinele planetei.

Pe de altă parte, prezente în Grupul celor șapte, SUA, Canada, Japonia, Marea Britanie, Germania, Franța, Italia sunt, în egală măsură, actori importanți în "comunitatea de securitate dintre centrele majore de putere capitalistică"²⁰, ce caracterizează peisajul politico-strategic în era post-război rece. Această "comunitate" s-a dezvoltat în timpul Războiului Rece, sub forma sistemului alianței occidentale, însă a dobîndit un "caracter instituționalizat" cuprinzător, înglobind nu numai

America și Europa, dar într-o măsură crescănd și Japonia".²¹

Afirmarea tot mai puternică a multipolarității nu numai în economia globală unde, alături de Triada – Uniunea Europeană, America de Nord, Japonia și blocul est-asiatic – își fac apariția noi "poli" ai creșterii în America de Sud și în sudul Asiei, dar și în echilibrul global de putere confirmă teoriile privind structura multipolară a ordinii mondiale, bazată pe coexistența unor mari centre de putere în cadrul unei puternice comunități de securitate globală.

Dacă acceptăm că noua structură a relațiilor de putere a luat forma unui sistem "multipolar", în sensul că mai multe mari puteri independente interacționează, dar unipolar, în sensul că există o singură coaliție dominantă ce guvernează relațiile internaționale,²² precum și că G-7 este o expresie a multipolarității în economia mondială, atunci putem admite că prezența Rusiei la dialogul G-7 de la Neapole are o semnificație deosebită.

Evenimentul reprezintă nu numai o modificare structurală, prin expansiunea, într-un viitor probabil, a Grupului celor 7 la "cei 8", ci, mai ales, prin dimensiunea politică pe care o implică, o schimbare în natura instituțiilor respective. Iar aceste evoluții nu pot fi tratate separat de preocupările privind instituționalizarea cooperării "celor 7", prin stabilirea unui secretariat permanent și organizarea unor întâlniri regulate ale reprezentanților statelor membre.

Condițiile create de "cea de-a treia mare transformare a politicii globale din acest secol"²³, par deosebit de favorabile instituționalizării internaționale: "E timpul să definim obiectivele și funcțiile noilor arhitecturi internaționale și să decidem cine participă la acestea".²⁴ □

NOTE:

1. Comisia Bretton Woods, formată dintr-un grup de experți independenți ai țărilor membre și coordonată de fostul președinte al Rezervelor Federale ale SUA, Paul Volcker, funcționează de cîteva luni și a elaborat o serie

9th, 1994

3. James Mayall, "Nationalism and International Security after the Cold War", în *Survival*, vol. 34/1, Spring, 1992, p. 29

4. Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991, p. 151

5. vezi Theodore H. Von Laue, *The World Revolution of Westernization: The twentieth century in global perspective* Oxford University Press, New York, 1987

6. Barry Buzan, *op. cit.*, p. 152

7. *Idem*, "Is International Security Possible?", în Ken Booth ed., *New Thinking About Strategy and International Security*, Harper Collins Academic, London, 1991, p. 43

8. vezi Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984

9. Hedley Bull și Adam Watson, eds., *The Expansion of International Society*, Oxford University Press, Oxford, 1984, p. 1

10. Hedley Bull, "The Emergence of a Universal International Society", în *op. cit.*, p. 117

11. *Ibidem*, p. 124

12. Barry Buzan, "New patterns of global security in the twenty-first century", în *International Affairs* 67/3 (1991), p. 438

13. James Mayall, *Nationalism and International Society*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 18

14. Barry Buzan, *op. cit.*, p. 146

15. *Ibidem*, p. 148

16. Henry Kissinger, Statement before the Subcommittee on African Affairs of the Senate Committee on Foreign Relations, 29 January 1976

17. James Mayall, *op. cit.*, p. 24

18. Barry Buzan, *op. cit.*, p. 174

19. Hedley Bull și Adam Watson eds., *op. cit.*, p. 434

20. Barry Buzan, *loc. cit.*, p. 436

21. Zbigniew Brzezinski, "The Consequences of the End of the Cold War for International Security", în *Adelphi Paper*, 265, part 1, Winter, 1991-1992, p. 6

22. Barry Buzan, *loc. cit.*, p. 437

23. Zbigniew Brzezinski, *loc. cit.*, p. 4

24. C. Michael Aho și Bruce Stokes, "Managing Economic Interdependence: The European Challenge", în *Europe and the United States. Competition and Cooperation in the 1990's*, edited by Glennon J. Harrison, London, 1990, p. 357

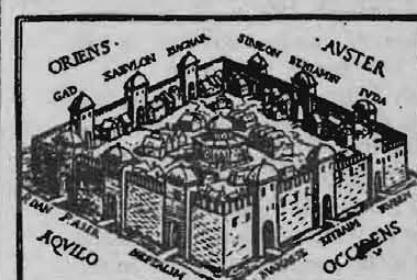

de recomandări ce au fost prezentate reuniunii de la Neapole. Proiectele sale vizînd reformă radicală a sistemului monetar internațional, redefinirea rolului Băncii Mondiale, FMI și Societății Financiare Internaționale vor fi analizate la sfîrșitul lunii septembrie a.c. la Madrid, cu prilejul reuniunii Băncii Mondiale și a FMI, înainte de a fi supusă reuniunii G-7/G-8 de la Halifax (Canada), din 1995.

2. "Summit Communiqué", Naples, July

STELA ARHIRE currently works with the Ministry of Foreign Affairs. She graduated International Economic Relations at the Academy of Economic Studies in Bucharest and is preparing a Ph.D. thesis in International Economics.

SEMNAL

ION PETRU CULIANU
Eros și magie în Renaștere - 1484,
București, Nemira, pag. 464, leia 4.500

Apărută inițial în franceză, la editura *Flammarion* în 1984, carte tradusă de Dan Petrescu reprezintă o analiză pe care istoricul religiilor Ion Petru Culianu a întreprins-o asupra modului în care problema erotismului și a magiei a fost percepță de către Renaștere, a conjuncturii în care s-a operat "schimbarea imaginarului", prin înlocuirea "nevoii de magie" cu "nevoia de știință".

PAVEL CÂMPEANU
România: coada pentru hrană. Un mod de viață,
București, Litera, pag. 184, leia 2.200

Redactată în anii 1986-1987, carte propune o analiză sociologică a unui fenomen specific perioadei totalitarismului în România: coada la alimente. Pe parcursul cărții sunt analizate diferențele relației pe care acest fenomen le presupune: concurența, de-ierarhizarea, inegalitățile s.a.m.d., specificul și metamorfozele timpului în raport cu obiectivul cetățeanului care își petreceea o bună parte din viață în căutarea obsesivă a hranei.

RADU FLORIAN
Criza unei lumi în schimbare
București, Noua Alternativă, pag. 310, leia 1.800

Volumul adună studii ale autorului elaborate între 1990-1994 în care este analizată problematica crizei est-europene, a naționalismului, a raportului dintre societatea civilă și individ precum și modernizarea României.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politologică, istorică să trimită semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate

SEMNAL

Diplomatia

În ultima vreme au început să apară studii de prim rang privind dinamica relațiilor dintre cele două blocuri militare și politice în anii dinaintea prăbușirii comunismului în Europa. Au apărut memorii, volume colective, studii academice bazate pe minuțioase cercetări de arhive. Multe poartă încă o greu evitabilă tentă subiectivă: participanții, *insiderii* tind întotdeauna să se descrie în culori căt mai convenabile pentru posteritate. Este de aceea important să confruntăm asemenea mărturii cu ceea ce s-ar putea numi "variabile independente", inclusiv surse din partea opusă. Aici rezidă valoarea de credibilitate a cărții de care mă ocup*: situaj la vremea respectivă de cele două părți ale mesei de negocieri, Kirk și Răceanu au putut compara percepții, amintiri, informații și documente capabile să genereze o sinteză analitică astăzi de necesară în acest domeniu prin definiție labil și evanescent al amintirilor politice. Mai mult, Roger Kirk a studiat documente confidentiale din arhivele Departamentului de Stat direct legate de tema studiată. Un element semnificativ este faptul că autorii folosesc persoana a treia singular de câte ori se referă la propria lor participare ori implicare în aceste evenimente.

Avgem aşadar de-a face cu o lucrare extrem de originală, care aruncă o prețioasă lumină asupra unui sumbru și complicat capitol de diplomatie de la finele Războiului Rece. Este vorba de sinuoasele relații româno-americane, aflate în mod cert la acel moment pe drumul unui inevitabil îngheț. Pe scurt, carte se ocupă de felul în care s-a ajuns de la un relativ cordial dialog între Washington și București, cînd România apărea ca o întruchipare a ideii de independentă, fie că și relativă, față de URSS, la o situație de criză, fricțiuni și chiar complet blocaj de comunicare. Nu este nici un secret că

Nicolae Ceaușescu se bucurase cîndva de un statut privilegiat la Casa Albă în raport cu alți lideri est-europeni, grăție percepției politice sale ca fiind relativ autonomă față de Kremlin. Restalinizarea internă, persecuția disidenților intelectuali și religioase, măsurile economice aberante și discriminările împotriva minorităților etnice, toate acestea aveau să ducă, mai ales după 1985, la izolare internațională a regimului de la București. Ceaușescu și voluntarismul său despotic devineau înținta unor tot mai intense campanii critice în Statele Unite, Franța, Marea Britanie, Germania Federală și alte democrații occidentale. Procesul Helsinki și activitățile organizațiilor non-guvernamentale dedicate apărării drepturilor omului erau de asemenea elemente cruciale pentru dezmascarea ipocriziei retoricei autonomiste a lui Ceaușescu: nu suveranitatea națională era miza chestiunii, ci privilegiile unei caste profitoare care respingea aprioric orice critică la adresa dictaturii. Ceea ce era în joc era dorința Washingtonului de a încuraja emigratia și protecția drepturilor omului, versus convingerea îndărjită a lui Ceaușescu și a anturajului său că Occidentul urmărea amestecul în treburile interne și subminarea socialismului (unii o credeau sincer, alții doar simulau acest lucru pentru a le fi pe plac lui Ceaușescu și soției acestuia). Pe această bază, firește, nu se putea ajunge decât la deprimate monologuri, frustrante pentru partea americană și profund sterile pentru cea română. Poate cele mai interesante lectii din istoria acestei relații sunt cele legate de incapacitatea părții române de a pricepe rolul jurnaliștilor și al factorilor de opinie publică în societățile democratice. Pentru Ceaușescu și camarila sa ar fi fost suficient ca președintele Reagan să facă un gest pentru ca marile cotidiene americane să aștearnă un vîl al tacerii

asupra abuzurilor din România. De altfel, nici Ceaușescu, nici aghiotanii săi nu puteau înțelege de ce se frâmăntă Vestul astăzi pentru niște "indivizi întotdeauna nemulțumiți" precum puținii, însă *realii* critici din interior ai regimului de la București. În același sens, Ceaușescu nutreia convingerea că numai acțiunile unor cercuri "ostile României" (adică lui și regimului său totalitar) puteau explica interesul purtat României și cauzei drepturilor omului în acea țară de o serie de personalități din Congresul Statelor Unite (se remarcă aici numele congressmenilor Christopher Smith și Frank Wolf). Cu alte cuvinte, numai cine știe ce conspirație maghiară ("orthodox-fascistă", cum îi plăcea lui Ceaușescu să se exprime) ar fi la originea criticilor din Congres la adresa lamentabilei performanțe românești în privința drepturilor omului. Similitudinile cu alte regimuri moderat sau radical autoritare (Chile sub Pinochet, dar și China lui Deng) sunt mai mult decât evidente: în loc de a examina și recunoaște discrepanțele profunde dintre sistemele politice ale statelor implicate, distanța dintre democrație și autoritarism, se perorează despre "democrație originală" și alte formule magice menite să camufeze adevărata stări de lucruri din țările în cauză.

Scrisă cu maximum de obiectivitate, nu însă cu falsă detasare, cartea celor doi diplomiți, plasată în rețelele de influență și putere ale epocii, în poziții de ambasador american și respectiv director adjunct în funcție al Departamentului Americilor din Ministerul de Externe de la București, ne face participanții imaginați la rememorarea unui meci diplomatic cum puține vor fi existat în acest secol. Lucrarea își propune, și reușește, să fie o cronică *sur le vif* a astor puncte nodale în dezagregarea relației speciale dintre

Liberalismul ca

Calea creației intelectuale a lui John Rawls, profesor de filosofie la Universitatea Harvard, este legată de stăruința în fondarea statului drept (sau, altfel spus, echitabil). Într-adevăr, poziția sa din *A Theory of Justice*, carte fundamentală a filosofiei politice occidentale, constă în susținerea ideii de dreptate ca echitate, *justice as fairness*. Mai departe, premisa justiției echitabile se află în libertate, în toleranță și pluralism. Aceste principii se susțin reciproc, se întemeiază mutual. Dar cum putem face ca dreptatea unuia să nu devină nedreptatea altuia? Rawls propune principiul diferenței ca idee regulativă conform căreia orice îndepărțare de la starea dezirabilă de egalitate (postulată în chiar conceptul justiției) nu este acceptabilă decât în favoarea celor dezavantajați. Cu alte cuvinte, tentativa lui Rawls din *Teoria dreptății* implică o puternică tendință redistributionistă. Ipoteza mărturisită de gînditorul american este că o societate dreaptă poate fi construită în virtutea unui număr de criterii morale cu validitate universală. Acest demers cu certe note utopice este de fapt recunoașterea succesului politic al pluralismului ca parte a dialecticii modernității.

După mai bine de două decenii de la publicarea faimosului său *magnum opus*,

Rawls revine cu noua lucrare consacrată liberalismului politic: *Political Liberalism**. Constituță dintr-o sumă de conferințe pe tema principiilor esențiale ale unei ordini liberale, noua carte a lui Rawls se ocupă de definirea conceptualui însuși al liberalismului ca mod de operationalizare a dialogului și respectului intersubiectiv. În multe privințe se pot constata similitudini cu efortul lui Jürgen Habermas de clădire a unei teorii a acțiunii comunicative prin reflexivitate și cooperare. Ca și în cazul hermeneuticii politice habermasiene, Rawls tinde să descopere reguli și norme de maximă abstracție. Totuși din acest motiv i s-a și reproșat, de către John Gray între alții, o exagerată accentuare a universalității vizuinii librale anglo-saxone și chiar o rezistență la interpretarea și discutarea fenomenelor iraționale ale spațiului politic contemporan. În ceea ce mă privește, văd contribuția lui Rawls în primul rînd în argumentarea unei ordini în care liberalismul nu se substituie teleologiilor politice competitive, ci este acel sistem axiomatic, acea geometrie a fundamentelor grăție căreia este posibilă confruntarea dintre modele și strategii politice. Justiția ca echitate nu este deci o teorie etică comprehensivă, o religie seculară cu ambiții

atotcuprinzătoare și universal explicative. Ea accentuează acele principii ale dialogului și toleranței care fac posibilă o societate bine organizată. O asemenea ordine este, în concepția lui Rawls, o societate în care fiecare acceptă, știind totodată că și ceilalți acceptă, aceleși principii ale justiției; apoi, nu mai puțin important, structura fundamentală a acestei societăți, adică principalele ei instituții sociale și politice, precum și interacțiunea lor într-un sistem coerent de cooperare, este cunoscută public și presupusă, cu bune motive, a satisface aceste principii. În fine, al treilea element în descrierea acestei societăți bine-înțindute, este legitimitatea, respectiv recunoașterea și acceptarea publică a acestor instituții ca promotoare ale idealului de justiție. Oricără de idealizat ar fi acest model, el încorporează premisele unui discurs politic tolerant, în care rivalitatea viziunilor este moderată, și spune arbitrată, de existența și persistența consensului asupra noțiunii de bine public.

Este într-adevăr regretabil că Rawls nu se ocupă deloc de situația din fostele state comuniste, unde reinventarea politicului presupune anume această construire a spațiului civic și articularea unui consens în organizări sociale fracturate. Societatea bine-înțindută nu este o comuni-

imposibilului

România și SUA. Ceea ce este frapant, înainte de toate, este obsesia lui Ceaușescu privind contactele la cel mai înalt nivel în SUA ca sursă de legitimizare externă a puterii sale personale. Reiese din carte că de mult conta pentru Ceaușescu să obțină măcar o scrisoare personală din partea președintelui american pentru a se prezenta supușilor săi din țară, dar și partenerilor externi, drept un mare maestru al contactelor mondiale. Nu mai puțin semnificative sunt analizele oferite privind existența unor tendințe dacă nu complet diferite, cel puțin distincte în conducederea românească: Elena Ceaușescu și anturajul ei, obscurantist, anti-occidental, furibunzi la cea mai mică adiere de apropiere în relațiile cu SUA. Se reține aici numele unui Tudor Postelnicu, rudimentar, xenofob, dispus să facă orice pentru a-i intra în grăjii "savante de renume mondial". În aceeași trupă, incolorul Ilie Văduva, ideologul național-stalinist Ioan Totu și atâtia alti carieriști, sicofanți, oportuniști mai mari sau mai mici. Cumva mai nuanțat, mai deschis, apare Ștefan Andrei, fostul ministru de externe, campionul de odinioară al relațiilor speciale, urmărit însă de antipatia viscerală a Elenei Ceaușescu și a echipei anti-americane din securitate și partid. În fine, în vîrful piramidei, înstrănat de informații reale, singura bază a unei politici realiste, Nicolae Ceaușescu. Narcisist, nevrotic, nu însă și complet suicidar, dictatorul român știa, pînă la un punct, să negocieze. Concesiile liderilor români erau însă strict cinice: nici unul dintre acestia, mai sus ori mai jos plasați, nu manifestau nici cea mai mică înțelegere pentru preocuparea americană legată de drepturile omului.

Există în cartea lui Kirk și Răceanu pasaje ce țin de ordinea comicului suprarealist: de pildă, Ceaușescu ținând lectii de democrație constituțională lui John

Whitehead, adjunctul secretarului de stat în timpul ultimelor întîlniri din 1988. Vanități exacerbate, autoritarism polițesc, imperiu frică și al suspiciunii: astfel apare gruparea hegemonică, pseudodelita comunista românească la sfîrșitul "anilor-lumina". Că privește partea americană, reiese că presiunile asupra lui Ceaușescu s-au intensificat semnificativ în anii de după 1987. Cartea publică, drept anexe documentare, o serie de documente fascinante din culisele acestor relații, inclusiv scrisoarea adresată de președintele Reagan lui Ceaușescu la 26 ianuarie 1988 (prin coincidență, chiar ziua de naștere a dictatorului!) în care se vorbește fără echivoc despre gravitatea situației economice și sociale din România, ca și de imperativul respectării drepturilor omului. Că îl privea pe Ceaușescu, el adoptase de-acum politica străului, negînd existența oricarei crize economice și pretinzînd că de fapt România avansa vertiginos și ireversibil "pe drumul celei mai mărețe orînduri". Orbit de propria propagandă, Ceaușescu ajunsese să creadă în mirajul marilor victorii economice, ca și în faptul că regimul său se bucura de sprijinul maselor. Întrebări de un diplomat american ce crede despre reformele gorbacioviste, Ceaușescu răspunde că ele nu erau decât propriile sale experimente introduse cu decenii în urmă. În această privință, el nu se deosebea de un Erich Honecker, nu mai puțin emfatic în repudierea deschiderilor reformiste: îndemnurilor sovietice de modernizare a vieții politice, liderii români și est-germani le replicau cu sarcasm, venin și dispre.

După 1988, arată autorii, lucrurile se agravează. Venirea la putere a lui Gorbaciov a dus la o dramatică prăbusire a imaginii internaționale a României. Cartea oferă numeroase pasaje grotesc-amare despre felul cum liderii de atunci dezvoltă-

taseră o veritabilă manie privind "îmbunătățirea acestei imagini". Punctul-cheie era legat de Clauza naționii celei mai favorizate, pentru susținerea căreia, aflăm din această palpitantă relatare, se cheltuiau sume enorme, întru mobilizarea, sub imperiul baghetelor securiste, a astor și astor specialiști în relații publice. Există în carte date tulburătoare despre destinul relațiilor româno-americane în acel an de agonie totalitară: tentativele remarcabile ale ambasadorului Kirk și ale staff-ului său de a menține relații cu disidenții și persecuția din epocă, scrisoarea celor șase veterani inițiată de Gheorghe Apostol și redactată de Silviu Brucan, arestarea lui Mircea Răceanu și condamnarea sa la moarte din ordinul lui Ceaușescu, comutarea sentinței, revoluția din decembrie 1989 și eliberarea sa, straniile încercări ulterioare de a redeschide un "caz Răceanu".

Să spun în încheierea acestor prea scurte însemnări că nici un cercetător serios al perioadei declinului comunismului în România nu va putea ocoli această carte de referință. Mai mult, ea servește ca manual pentru cei care vor dori să priceapă meandrele psihologice și politice, nenumăratele capcane care pînă desc relațiile dintre o societate deschisă și un regim autoritar bazat pe dominatia unei ideologii monolitic-oraculare și pe cultul liderului suprem. □

* Roger Kirk și Mircea Răceanu, *Romania versus the United States: Diplomacy of the Absurd. 1985-1989*, New York, St. Martin's Press, 1994

SEMNAL

KATHERINE VERDERY

Compromis și rezistență. – Cultura română sub Ceaușescu,
București, Humanitas, seria Iстория, pag. 390, lei 3.800

Traducere de Mona și Sorin Antohi a lucrării specialistei în problematica societăților est-europene care, după 1973, a petrecut mai bine de patru ani în România. Cartea oferă o perspectivă asupra raportului între ideologie și cultură, a impactului acestora asupra intelectualilor, a felului în care a fost detinută politic istoria.

JEANNE HERSCH

Mirarea filozofică. Istoria filozofiei europene,
București, Humanitas, pag. 340, lei 3.500

Fără a se dori o istorie completă a filosofiei, cartea profesorei de la Universitatea din Geneva tratează concepțiile filozofice începînd de la Școala din Milet, Parmenide, Socrate, Platon, Aristotel, trecînd prin epicurianism, stoicism și augustinism, continuînd cu filosofia medievală, cu rationalismul și empirismul modern și ajungînd pînă la Kant, Hegel și existentialiștii secolului XX.

NESTOR RATES

România: revoluția încîncită,
București, Litera, pag. 190, lei 2.300

Traducerea unei cărți apărută inițial în Statele Unite în 1991, scrisă de cunoscutul corespondent al postului de radio "Europa liberă" la Washington, reprezentând o analiză a cauzelor și a desfășurării revoluției române din 1989.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politică, istorică să transmită semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate

SEMNAL

Recenzii de
Vladimir TISMĂNEANU

Sferele dreptății

O apărare a pluralismului și egalității

MICHAEL WALZER

Egalitate complexă

Pluralism

Dreptatea distributivă este o idee foarte cuprinzătoare. Ea aduce întreaga lume a bunurilor în sfera reflectiei filozofice. Nimic nu poate fi omis; nici o caracteristică a vieții noastre comune nu poate scăpa examinării. Societatea omenească este o comunitate ce efectuează distribuții. Ea nu se reduce la astă, însă acest lucru e important: noi detinem, împărțim și schimbăm (tot felul de lucruri). Noi ne asociem pentru a face aceste lucruri care sunt în posesia noastră, pe care le împărțim și le schimbăm; chiar și această activitate – munca însăși – este distribuită între noi în procesul de diviziune a muncii. Locul meu în economie, poziția mea în ordinea politică, reputația mea printre tovarășii mei, bunurile materiale pe care le dețin: toate acestea îmi vin mie de la alți bărbați și femei. Se poate spune, desigur, că ceea ce eu dețin, dețin în mod drept sau nedrept, just ori nejust; dată fiind însă cuprinderea distribuțiilor și numărul participanților (la acestea), asemenea judecăți nu sunt niciodată usoare. (...)

Cu toate acestea, nu există un punct unic de acces către această lume a aranja-

mentelor distributive și a ideologiilor (care le însoțesc). Nu a existat niciodată un medium de schimb universal. (...) De-a lungul istoriei, piața a fost unul din cele mai importante mecanisme pentru distribuirea bunurilor sociale; însă ea nu a fost niciodată, și nici azi nu e nicăieri, un sistem de distribuție complet. (...)

În privința dreptății distributive, istoria ne însășează o mare varietate de aranjamente și ideologii. Însă primul impuls al filosofului este de a rezista desfășurării istoriei, a lumii aparentelor, și de a căuta o unitate subterană: o listă scurtă de bunuri elementare, repede redusă la un singur bun; un criteriu unic de distribuire ori un set de criterii interconectate; și un filozof ce să, simbolic cel puțin, într-un punct unic de decizie. Voi argumenta că o asemenea căutare a unității înseamnă a înțelege grăbit chestiunea dreptății dis-

voi începe prin a pune la îndoială, și chiar mai mult decât atât, această presupunere filozofică standard. Întrebările ridicate de teoria dreptății distributive admit o serie largă de răspunsuri și rămâne destul loc pentru diversitate culturală și pentru opțiune politică. Nu este vorba numai de a aplica un principiu unic, ori un set de principii, în diferite contexte istorice. Nimeni nu ar nega că există un întreg spectru de aplicații acceptabile din punct de vedere moral. Vreau să argumentez, mai mult: că principiile dreptății sunt ele însese pluraliste în forma lor; că diferite bunuri sociale trebuie să fie distribuite în acord cu motive diferite și cu proceduri diferite, de agenți diferiți; și că toate aceste diferențe derivă din înțelegările diferite ale bunurilor sociale însese – produsul inevitabil al particularismelor istorice și culturale.

foarte probabil, nu vor întruni o adeziune generală. Doresc (deci) să propun o descriere mai complexă și mai precisă a procesului central:

Oamenii concep și creează bunuri pe care le distribuie apoi între ei.

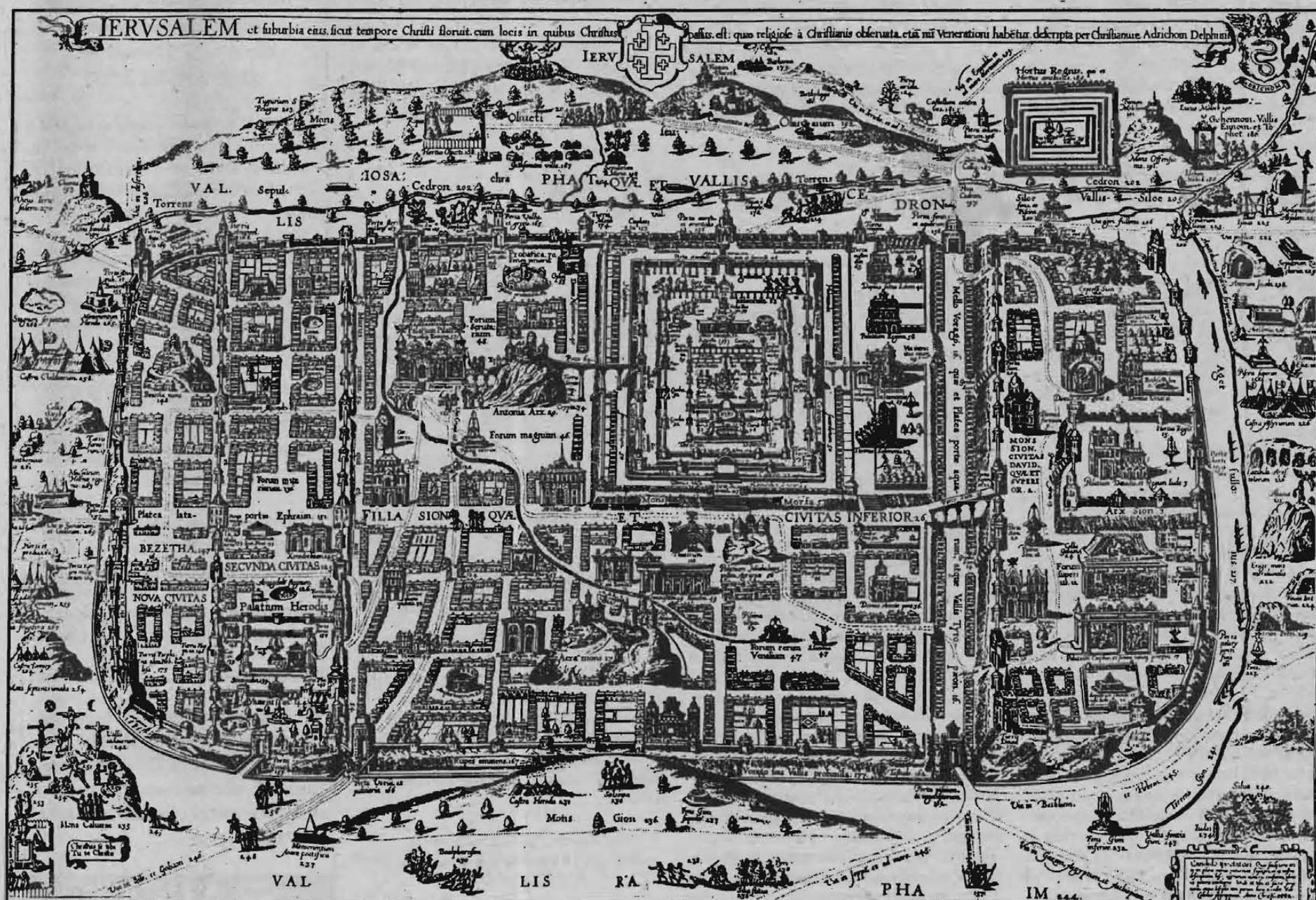
În acest caz, concepția și creația preced și controlează distribuția. Bunurile nu apar pur și simplu în măinile agentilor distribuitori care fac cu ele ce doresc ori le dău în funcție de vreun principiu general. Mai curând, bunurile împreună cu înțelesul lor – datorită înțelesului lor – sunt mediumul crucial al relațiilor sociale; ele (bunurile) apar în mintea oamenilor înainte să apară în măinile lor; distribuțiile sunt modelate în acord cu concepțiile împărtășite cu privire la ceea ce sunt (aceste bunuri) și la ce servesc. Agenții distribuitori sunt constriniți de bunurile pe care le au la dispoziție; s-ar putea chiar spune că bunurile se distribuie ele însăși între oameni. (...) Avem nevoie de o teorie a bunurilor care să explice și să limiteze pluralismul posibilităților de distribuție. Pentru scopurile noastre imediate, această teorie poate fi rezumată în sase propoziții:

O teorie a bunurilor

Teoriile dreptății distributive se focalizează pe un proces social care, de obicei, este descris ca și cum ar avea următoarea formă:

Oamenii distribuie bunuri unor (alii) oameni.

(...) Însă aceasta este o înțelegere mult prea simplistă a ceea ce se întâmplă de fapt și ne forțează să trecem mult prea repede la aserțiuni despre natura umană și despre instanța morală – aserțiuni care,

cru" este apreciat din motive diferite, ori este apreciat aici și este ignorat în altă parte. (...)

2. Oamenii își asumă identități diferite în funcție de felul în care concep și crează și apoi posedă și folosesc bunuri sociale. (...)

3. Nu există nici un fel de set unic de bunuri primare ori elementare care să poată fi conceput pe deasupra oricărei lumi materiale ori morale – ori, oricare asemenea set ar trebui să fie conceput în termeni astăzi de abstracti încât ar fi prea puțin folositor atunci cînd ne gîndim la distribuiri determinate. Chiar și domeniul celor strict necesare vieții, dacă luăm în calcul astăzi necesitățile materiale cît și pe cele morale, este foarte larg și distincțiile de rang sunt foarte diferite. Fiecare bun strict necesar – pîinea, de exemplu – are diferite înțelesuri în locuri diferite. Pîinea este necesară vieții, este corpul lui Cristos, simbolul Sabatului, este mijlocul prin care este dovedită ospitalitatea, și așa mai departe. (...)

4. Înțelesul pe care îl au bunurile este însă acela care determină mișcarea lor. Criteriile și aranjamentele distributive sunt intrinseci nu bunului în sine ci bunului social. Dacă înțelegem ce este și ce înseamnă pentru cei pentru care este, un bun, vom înțelege și cum, de cine și din ce cauze ar trebui acesta să fie distribuit. Toate distribuibilele sunt drepte sau nedrepte în funcție de înțelesurile sociale ale bunurilor aflate în joc. (...)

5. Înțelesurile sociale au un caracter istoric; de aceea distribuibilele, fie ele drepte sau nedrepte, se schimbă de-a lungul timpului. (...)

6. Cînd înțelesurile sunt distincte, distribuirile trebuie să fie autonome. Oricare bun social ori set de bunuri constituie o sferă distributivă în care numai anumite criterii și aranjamente sunt potrivite. (...) În nici o societate, desigur, înțelesurile sociale nu sunt în întregime distincte. Ce se întâmplă într-o sferă distributivă afectează ceea ce se întâmplă în celelalte; noi putem căuta, cel mult, o autonomie relativă. (...)

Tiranie și egalitate complexă

(...) Bunurile sociale au înțelesuri sociale iar noi căutăm o cale spre dreptatea distributivă printr-o interpretare a acestor înțelesuri. Noi căutăm principii interne fiecărei sfere a distribuiei.

(...) Nesocotirea acestor principii (interne) este tirania. A converti un bun în altul atunci cînd nu există nici o conexiune intrinsecă între acestea, înseamnă invadarea unei sfere în care alii oameni decid. Monopolul nu este inacceptabil în interiorul sferelor. Nu e nimic greșit, de pildă, în aceea că oameni săritori și persuasivi (politicienii) preiau asupra lor puterea politică. Dar folosirea puterii politice pentru a dobîndi acces la alte bunuri este o folosință tiranică. O veche definitie a tiraniei este astfel generalizată: printii devin tirani, arată autorii medievali, atunci cînd preiau proprietatea ori se amestecă în treburile familiilor supușilor. (...)

Regimul egalității complexe este opus tiraniei. El stabilește un set de relații de astăzi natură încât dominanța este imposibilă. În termeni formali, egalitatea complexă înseamnă că poziția pe care un cetățean o are într-o anume sferă ori în raport cu un anume bun, nu poate fi negată de poziția sa dintr-o altă sferă, în raport cu un alt bun. Astfel, cetățeanul X poate fi ales în defavoarea cetățeanului Y într-o funcție politică, și cei doi vor veni, prin urmare, inegali în sfera politică. Dar ei nu vor fi inegali în general, astăzi vreme cît funcția politică a lui X nu îi conferă avantaje asupra lui Y în oricare altă sferă – îngrijire medicală mai bună,

acces la școli mai bune pentru copiii săi, oportunități antreprenoridale, și așa mai departe. Astăzi vreme cît funcția politică nu este un bun dominant, nu este convertibilă în general, deținătorii ei vor sta, sau cel puțin pot sta, într-o relație de egalitate cu cei care îi guvernează. (...)

Siguranță și bunăstare. Apartenență și nevoi

Apartenența este importantă din cauza a ceea ce membrii unei comunități politice își datorează unul altuia și nimănui altciva, ori nimănui altciva în aceeași măsură. Si primul lucru ce și-l datorează este furnizarea în comun a siguranței și bunăstării. Acest enunț poate fi inversat: furnizarea în comun este importantă pentru că ne învață valoarea apartenenței (la o anumită comunitate). (...) Într-adevăr, noi suntem rationaliști în viața de fiecare zi; ne adunăm împreună, semnăm contractul social ori reiterăm semnarea sa pentru a ne satisface nevoile. Si luăm în considerare contractul în măsura în care aceste nevoi sunt satisfăcute. Însă una din nevoile noastre este însăși comunitatea: cultura, religia, politica. Numai sub auspiciile acestora toate celelalte lucruri de care avem nevoie devin nevoi recunoscute social și iau forme istorice și determinante. Contractul social este o înțelegere asupra căror bunuri sunt necesare vieții noastre comune, și apoi asupra furnizării reciproce a acestor bunuri. Semnatarii își datorează unul altuia mai mult decât ajutorul mutual, întrucât acesta îi datorează ori îl pot datora oricui. Ei își datorează furnizarea reciprocă a tuturor acelor lucruri pentru dobîndirea căror ei s-au separat de umanitate ca întreg pentru a se reuni într-o comunitate anume. Amour social este unul din aceste lucruri; dar deși acesta este un bun distribuit – adesea inegal distribuit – el apare numai de-a lungul altor distribuiri (...). Așa încât viața în comun este totodată cerința pentru furnizarea reciprocă (a bunurilor sociale) cît și unul din produsele sale. (...)

Gradul de furnizare reciprocă

Dreptatea distributivă în sfera bunăstării și siguranței are un dublu înțeles: se referă, în primul rînd, la recunoașterea nevoii și, în al doilea rînd, la recunoașterea apartenenței. Bunurile trebuie furnizate celor care au nevoie de ele datorită nevoii lor, însă ele trebuie de asemenea furnizate în astăzi să sustină apartenența lor (la grupul respectiv). Nu trebuie să înțelegem însă acest lucru ca pe o cerere anume a membrilor (grupului) pentru un anume set de bunuri (prestabile). Dreptul la bunăstare este stabilit numai atunci cînd o comunitate adoptă un program anume de furnizare reciprocă. Există argumente serioase pentru a stabili că în condiții istorice date, cutare sau cutare program ar trebui adoptat. Însă acesta nu sunt argumente despre drepturile individuale; sunt argumente despre caracterul unei anume comunități politice. Nici un fel de drepturi individuale nu erau violente pentru că vechii atenieni nu alocă fonduri publice pentru educația copiilor. Poate că ei credeau, și poate aveau dreptate, că viața publică a orașului era suficient de educativă în sine. (...)

Ei (membrii unei societăți) discută despre înțelesul contractului social, concepția originară și reiterată cu privire la sfera siguranței și bunăstării. Aceasta nu este (însă) un soi de contract ipotetic sau ideal de genul celui descris de John Rawls. În poziția originară, oamenii răționali, deprivați de orice cunoaștere particu-

DREPT LA REPLICĂ

Domului Stelian Tănase, Editor, "Sfera Politicii"

Stimate domnule editor,

Este necesar să fie corectată o eroare în declarația domnului profesor doctor director al Arhivelor Statului, făcută în numărul dumneavoastră din iunie/iulie. Domnul director Scurtu afirmă că documentele românești din arhiva Muzeului Memorial al Holocaustului sunt prezентate ca provenind din Arhivele Statului, cînd de fapt ele provin din arhiva Serviciului Român de Informații. Această afirmație este pur și simplu neadevarată. Arhiva noastră conține documente provenind din arhivele Serviciului Român de Informații, Ministerul Apărării, Ministerul Afacerilor Externe și Arhivelor Statului. Toate aceste documente sunt în mod corect catalogate în conformitate cu proveniența lor.

Mai mult decât astăzi, domnul director Scurtu afirmă că el a insistat ca noi să corectăm pretinsa atribuire eronată a sursei documentelor. Domnia sa nu a făcut nici un fel de demers de acest tip în timpul întîlnirilor noastre de la Washington sau de la București. Toate materialele noastre arhivistice sunt catalogate conform standardelor și practicilor teoriei și tradiției arhivistice din Statele Unite ale Americii.

Cu mulțumiri,

Brewster Chamberlin
Directorul Arhivelor
Muzeul Memorial al Holocaustului
al Statelor Unite.

lară a poziției lor sociale și a nivelului lor de înțelegere culturală, ar opta probabil, așa cum arată Rawls, pentru o distribuție egală a oricărora bunuri de care știu că au nevoie (pentru viața comună). Dar această formulă nu ajută prea mult în determinarea alegerilor pe care oamenii le vor face, ori a alegerilor pe care trebuie să le facă, atunci cînd ei știu cine și unde sunt. Într-o lume de culturi delimitate, de concepții (diferite) despre bine, de resurse greu de găsit, de nevoi greu de sesizat și satisfăcăt, nu va exista nici o formulă universal aplicabilă. Nu va fi nici un fel de cale unanimă împărtășită care ne va duce la o noțiune, ca de pildă "parte cuvenită", la o listă exhaustivă a bunurilor la care se aplică noțiunea (respectivă). Parte cuvenită din ce? (...)

(...). Furnizarea este reciprocă: membrii (grupului) pe rînd furnizează și li se furnizează (cîte ceva), tot așa cum la Aristotel cetățenii de rînd conduc și ci sănătări. Aceasta este o imagine fericită și ușor de înțeles în termenii contractualiști. Nu e vorba numai de cazul în care agentii rationali, neștiind nimic despre propria lor situație, ar cădea de acord (... cu privire la anumite forme de furnizare reciprocă); de fapt, agenții reali, cetățenii obișnuiti, democrația modernă însăși, au căzut deja de acord (...). Coerciția este necesară în practică numai pentru că o minoritate de oameni reali nu înțeleg, ori nu înțeleg în mod consistent, care sunt interesele lor. (...). De fapt, rățiunile recurgerei la coerciție sunt încă mai profunde; comunitatea politică este mai mult decât un club de ajutor reciproc; iar gradul de furnizare reciprocă în cazurile concrete – cît este și cît trebuie să fie – este determinat de concepțiile despre nevoie care sunt mult mai problematice decât pare să fi sugerat pînă acum prezentul argument.

Să considerăm din nou cazul sănătății publice. Nici o furnizare în comun nu este posibilă fără constrințarea aplicată asupra unei largi game de activități profitabile pentru unii membri individuali ai comunității însă care pun în pericol pe mulți alții. Chiar și ceva atât de simplu cum ar fi furnizarea de lapte necontaminat către mariile populații urbane necesită un serios control public; iar acest control public este o cucerire politică, rezultatul (în Statele Unite) unor lupte grele, duse mai mulți ani, rînd de rînd, în orașe diferite. Atunci cînd fermierii și interme-

Traducere de

Cătălin AVRAMESCU

Textul a fost tradus după Michael Walzer,
"Spheres of Justice : A Defense of Pluralism
and Equality"; Basic Books, Inc., New York
1983

Despre mase

STELIAN TĂNASE

Momentul de glorie al masei l-a constituit revolta din decembrie 1989. Pregătirea pentru această răsturnare a făcut-o chiar propaganda comunistă. Mitul "societății fără clase", al "maselor care fac istoria" a funcționat în antrenarea masei la revoltă. Una din cauzele formei atipice de răsturnare a regimului totalitar în România a fost persistența masei în anii '80, spre deosebire de alte țări ale blocului sovietic, unde procesul de demasificare a societății începușe mai de mult. În anii '80, procesul de masificare a societății ajunge la apogeu. Antrenată continuu în campanii, încadrată riguros în organizații oficiale, indoctrinată masiv, hrănita cu iluzia democrației directe neintermediate de politic, masa amorfă, o dată edificată asupra "străinătății" pe care o reprezenta infima elită comunistă a neantizat-o. Instinctul fundamental al masei este de a distrug ce este diferit de ea. Obsesia anilor '80 este sentimentul mizeriei în contrast cu privilegiile nomenklaturii. Fondul egalitarist al ideologiei comuniste a caparase cea mai mare parte a populației și a dus la revoltă. Massa înghițise, în perioada sărziei a regimului Ceaușescu, zone care pînă atunci reușiseră să se păstreze în afara: birocratie, specialiști de înalt nivel, intelectuali cunoscuți și chiar zone ale nomenklaturii. Cu cît mizeria cuprindea societatea românească, cei rămași în afara acestei mizerii devineau obiectul urii generale. Si dacă mai devreme această ură era difuză, orientată spre diferite zone ale societății, odată ce numărul celor care nu au fost înghițiti de masă s-a micșorat, s-a declanșat revolta celor mulți și identici împotriva minorității guvernante. Avea ca scop stergerea diferențelor dintre mase și elită. Un proces de demasificare începea.

Ca masa să existe, trebuie să se afle în continuă mișcare. Dictatorii știu acest adevăr. Cât este în mișcare, masa supraviețuiește (Hannah Arendt). Odată ce individul se întoarce spre propriile sale interese, își constituie mecanisme prin care tinde să și le realizeze. Pentru a împiedica acest fenomen, regimurile totalitare organizează continuu campanii. Reflexele dobândite, mesianismul instinctiv al celor cuprinși de masă, convingerea că masele fac istoria și că nu pot fi opriți duc în final la distrugerea acestor regimuri tocmai de către aceia care ar fi trebuit să fie agenții eternizații lor. Individual masificat poartă cultul forței masei și al nimicniciei personale. Masificarea a cuprins înțîi periferia societății, apoi semi-periferia, s-a apropiat de centru. În anii '40, de aici a început procesul de masificare, prin distrugerea elitelor politice, economice, intelectuale. Odată cu anii '80, nomenklatura se vede amestecată într-o masă indistinctă. Prima consecință a fost stabilirea unui raport direct între masă și Ceaușescu. Altă consecință: identificarea răului cu persoana lui Ceaușescu. Odată acest proces încheiat, soarta sa era pecretuită.

Prăbușirea instituțiilor în decembrie '89 a dus la instaurarea unei epoci a maselor, care a durat pînă în septembrie

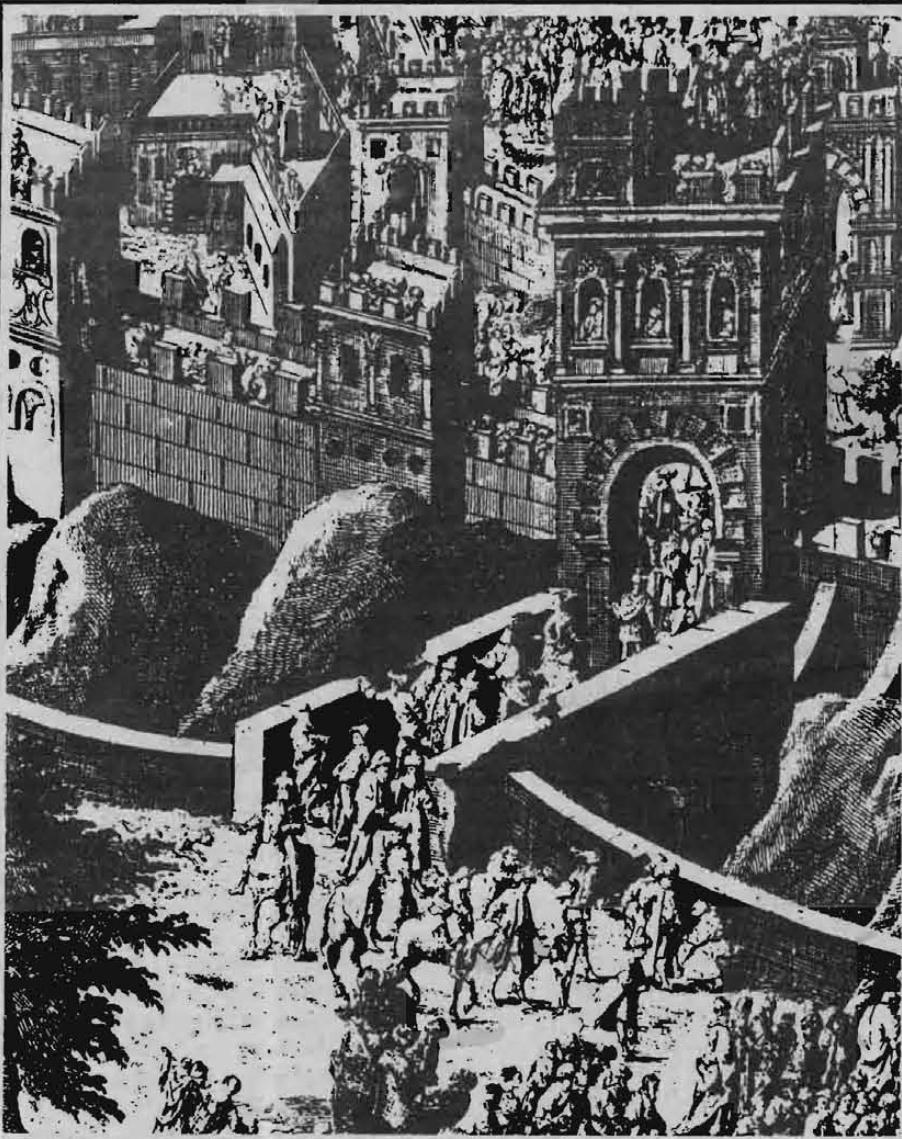
1989. Nu comunismul a fost o epocă a maselor, ci primii doi ani de postcomunism. Absența fazei autoritare a comunismului românesc (care să permită dezvoltarea elementelor de societate civilă, o anumită stratificare socială, crearea unei contracelite politice, a unei economii paralele, ca în Polonia, Ungaria etc.) a dus la revoltă. Masa și elita au recurs la violență. Elita a guvernat societatea nu prin mijloace politice (1948-89), ci prin diferite forme de violență (de la represiunea directă la forme mai sofisticate: politica demografică, politici de urbanizare și industrializare forțată, depoziarea tăranilor de pămînt, cenzura etc.). Faptul că elita a recurs la violență (Max Weber) în ultimele sale zile, încercând să supraviețuiască politic, a fost o continuare a politicii sale dintotdeauna. Nou a fost că masele au contestat elitei privilegiul violenței, recurgind la aceleași mijloace. Procesul Ceaușeștilor este consecința firească a violentelor din decembrie.

Perioada decembrie 1989-septembrie 1991 a fost epoca de dictat a masei. Evenimentele din 16-22 decembrie 1989, 1990, 12 ianuarie, 28-29 ianuarie, Tg.

contracelite (opozitia politică) și-au disputat influența nu una asupra celeilalte, ci asupra maselor, încercând să le anexeze. În acest interval, instituțiile au fost ignoreate. Ele nu se mai bucurau de nici un prestigiu sau legitimitate. Impopularitatea, ca și ineficiența lor, a făcut să se apeleze direct la mase pentru a se instrumenta diferite strategii de eliminare a elitelor rivale.

Marx nu a prevăzut, cînd a descris societatea fără clase, că această societate va naște o altă elită guvernantă și că, în lipsa proprietății private și a legii, masele vor pierde orice libertate, iar noua elită își va asigura infinit mai multe privilegii decât cea înlocuită. Masele, demolînd instituțiile și proprietatea, se expun dictaturii, astăzi vreme cît dispar structurile intermediare ale societății, și între elite și mase nu se află decât voînta liderului (ilor). În 16-22 decembrie masele au distrus vechea elită ca putere politică. Au încercat apoi să-și impună revendicările (confuze, nearticulate, contradictorii) prin scenariul "asaltului Bastiliei" (sau al "palatului de iarnă"). Masele erau unite de un refuz, de negația violentă a comu-

Acest mit a fost hrănit cu diferite mijloace: sacrificiul în diferite perioade al unor vinovați închipuți, campanii de mobilitare contra unor adversari sau pentru atingerea unor norme, incitarea la resentimente împotriva unor diferite grupuri sociale (burghezi, culaci, cosmopoliti, intelectuali, paraziți, evrei). Mitul că masele dețin puterea a paralizat "masele" pînă în momentul în care represiunea a atins și masele (Berlin - august 1953, Budapesta - octombrie 1956, Polonia - octombrie 1956). Odată sfîșiată pînza mirajului "maselor care guvernează" și a regimurilor "celor mulți" (de democrație populară), căderea regimurilor comuniste a fost o problemă de timp, cît să se acumuleze contradicțiile. Pe măsură ce acest proces a înaintat, controlul statului asupra societății a scăzut, iar societatea a jucat un rol tot mai activ în relația cu puterea. Segmente tot mai importante au devenit actori activi, constituind contracelite care au și înlocuit în 1989 (Polonia, Ungaria etc.) elita comunistă. România nu a cunoscut această evoluție. Mitul maselor populare și al "statului muncitorilor și tăranilor" a fost pînă în ultima zi - 22 decembrie - mitul central. El traversează zilele însingerate ale lui decembrie 1989 și continuă să instrumenteze multimile în lunile care vin. Utopia maselor salvate de opresiune prin decapitarea puterii dictoriale, a democrației directe, disprețul pentru instituții, furia (Elias Canetti, *Masă și putere*) împotriva lor, manifestată prin astăzi luări cu asalt ale guvernului, ministerelor, primăriilor - toate acestea sunt expresii ale funcționării miturilor "maselor" în absența unei puteri instituționalizate. Pe măsură recreările instituțiilor, masa își pierde energia și se segmentează. Părăsește treptat piețele, marile artere, curțile uzinelor. Își reia postura dintotdeauna, de multime invizibilă, amorfă. De unde și îngrijorarea unor observatori cu privire la dezamăgirile, apatia și indiferența masei. Fenomenul este inevitabil și constituie un simptom al apariției unei societăți normale. Altfel spus, masa se transformă treptat în societate civilă, pe măsură ce individul își refac dimensiunile proprii. Dacă "pot masele să se trezească la viața personală" (Ortega Y Gasset, *Revolta maselor*) este o altă fascinantă chestiune. Răspunsul este hotăritor pentru ce are să se întâmple. Dacă da, metamorfozarea societăților masificate se va produce pe parcursul unei singure generații. Dacă nu, cîteva generații sunt rebuturi istorice și ne instalăm într-o lungă aşteptare, pentru că drama bolsevismului să ia sfîrșit atunci cînd milioanele de actori ai acestei drame vor fi pierit. □

Mureș martie, aprilie-iunie Piața Universității, 13-15 iunie desantul minerilor la București, mitingurile Alianței Civice din 15 noiembrie și 12 aprilie 1991, valul grevist, mișcările de stradă ale sindicatelor, căderea guvernului Roman sub presiunea expediției minerilor etc. sunt episoade ale acestei încercări a masei de a guverna. Elita (elita guvernamentală) și

nismului. În lipsa liderilor, a unei contracelite căreia să-i încredeze voînta lor politică, ele au tins să-și realizeze singure scopurile. Iar acest scop nu era definit ca un alternativ, ci ca un refuz.

Una din cauzele care au făcut ca masele să fie obediente față de statul/partid a fost ideologia oficială, care impuse mitul că puterea aparține maselor.

STELIAN TĂNASE (born 1952), writer. He graduated from the Faculty of Philosophy of the Bucharest University. He published two novels. Founder of 22 weekly magazines in January 1990. Vice-President of the Chamber of Deputies of the Parliamentary Foreign Affairs Committee. Editor of *Sfera Politicii*.